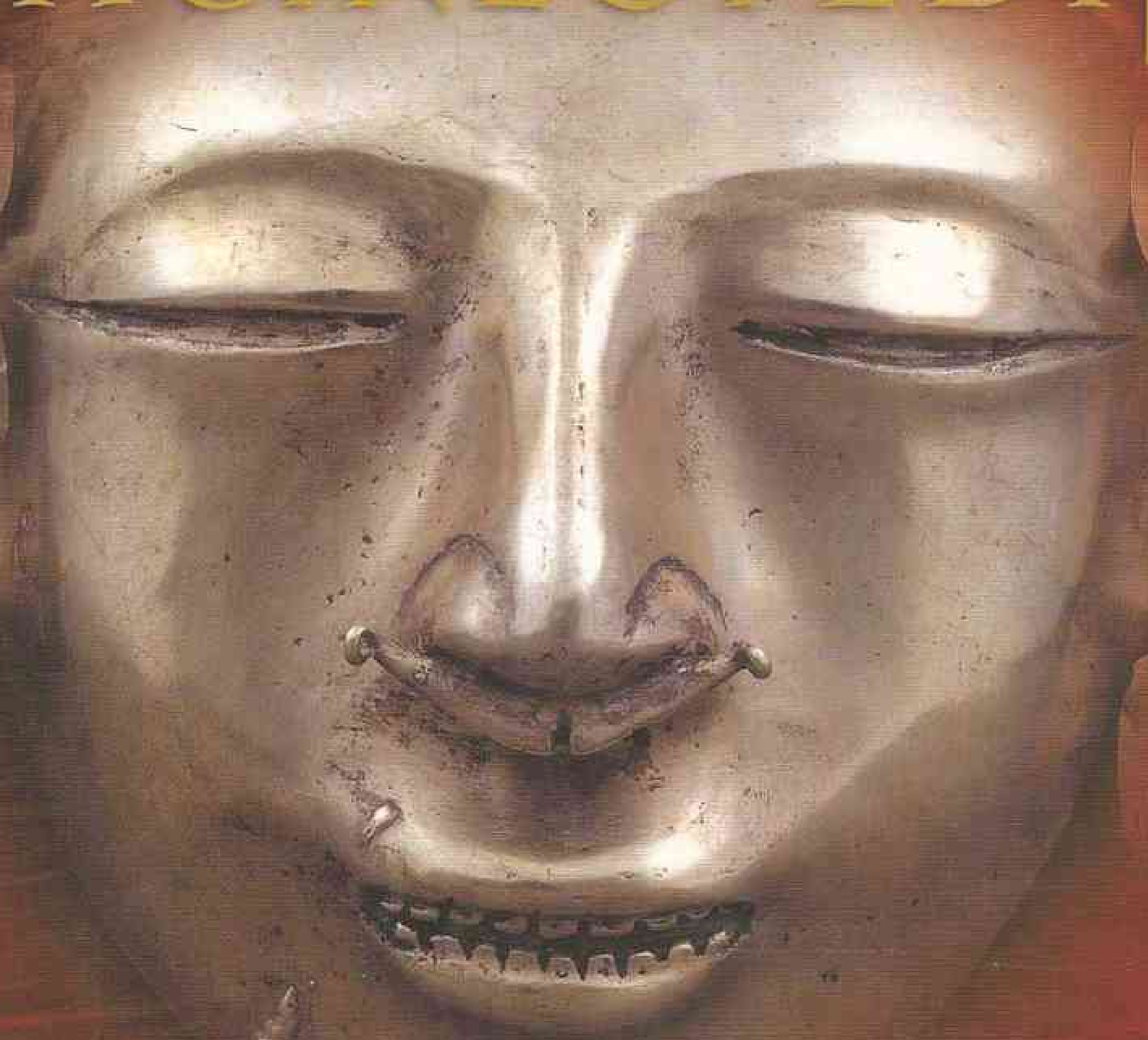
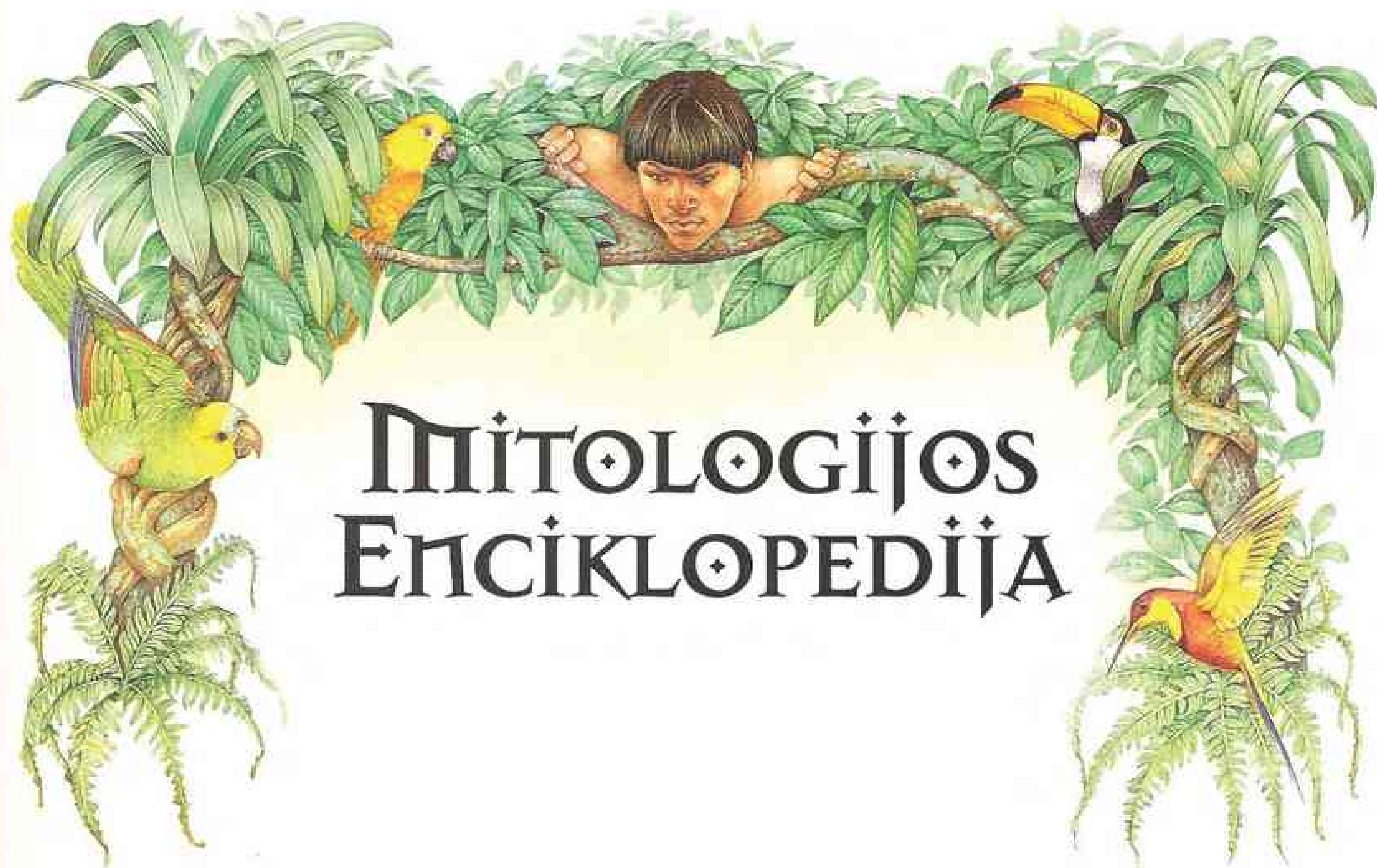
NEIL PHILIP

MITOLOGIJOS ENCIKLOPEDIJA

GALINGI DIEVAI, GRĖSMINGOS DEIVĖS, LEGENDINĖS BŪTYBĖS: PASAULIO MITŲ KILMĖ IR ISTORIJA

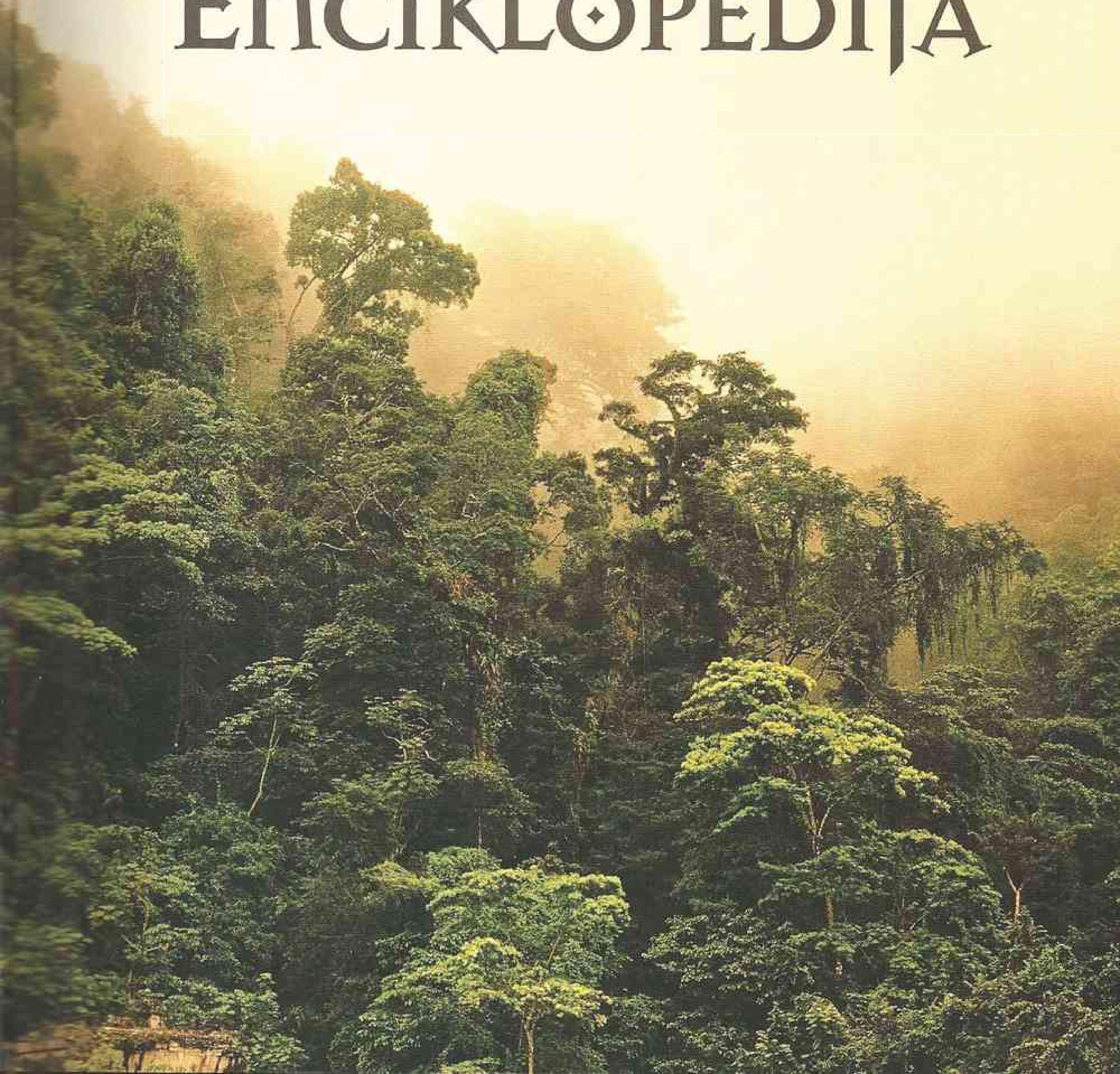
Mitologijos Enciklopedija

Aktėja

NEIL PHILIP

MITOLOGIJOS ENCIKLOPEDIJA

TURINYS

UDK 398(031)
Ph-09

Versta iš:
MYTHOLOGY OF THE WORLD.
Neil Philip

Iš anglų kalbos
vertė Danguolė Žalytė

M.Marcinkevičiaus 11, Vilnius, Lietuva
Tel. 37052102546

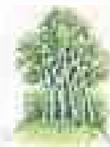
ISBN 9955-21-001-X

Spausdinta Kinijoje

ŽEMĖLAPIŲ PAAIŠKINIMAI

Savanos

Lapuočių miškai

Drėgnieji miškai

Dykumos

Kalnai

Tundra

Spygliuočių miškai

Ledo dykumos

Pratarmė

Mitas visų pirma yra pasakojimas. Bet šiame pasakojime simboliškai atsispindi kokios nors tautos vertybės, istorija ir svajonės. Mitas yra šventa sakmė. Dažnai jį gali pasakoti tik tam tikri asmenys tam tikru metų laiku arba per tam tikras apeigas. Pasakodami arba vaidindami mitą, žmonės iš įprasto pasaulio persikelia į mitinį. Galingos nematomos mito pasaulio jėgos formuoja kasdieninį pasaulį ir teikia jam gyvybę. Mitas – tai būdas suprasti arba paveikti tas galias ir taip susieti abu pasaulius. Šioje knygoje pateikta įvairių mitinių pasaulių ir jų kūrėjų gyvenamosios aplinkos apžvalga.

Kai kurios materialiai neturtingos kultūros sukūrė nepaprastai gražių ir vaizdingų mitų.

Pasak vieno JAV pietvakarių indėnų pimų mito (žr. p. 112-113), dievas Grifas sukūrė mažutį pasaulėlį su saule, mėnuliu ir žvaigždėmis, visiškai tokį pat kaip mūsiškis. Kiekvienas mitas – tai kaip miniatiūrinė Grifo visata. Jame glūdi ištisas visiškai baigtas pasaulis. Slaptos vieno mito prasmės galima ieškoti visą gyvenimą – ir nerasti.

Mitai daugiasluoksniai ir daugiaprasmiai. Tai amžinųjų tiesų, kurias žmonijai pavyko suvokti, raiška. Todėl nors mitai aiškiausi

juos sukūrusios kultūros žmonėms, sykiu tai lobis, priklausantis visam pasauliui. Užmiršdama mitus, žmonija apvagia save, nepaisydama jų – stumia save į pražūtį.

Šiaurės Amerika

Atlanto Vandenynas

Ramusis Vandenynas

Pietų Amerika

Pasaulis

Arkties Vandenynas

EUROPA

AZIJA

AFRIKA

AUSTRALIJA

Indijos Vandenynas

Pietų Vandenynas

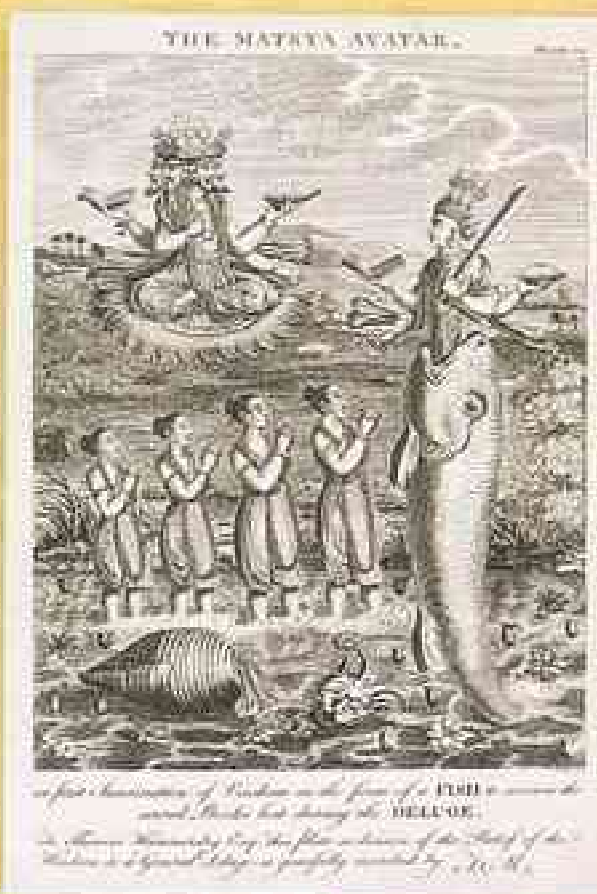
ANTARKTIDA

KAS YRA MITAS?

Mitas yra šventa sakmė. Pats žodis kilęs iš senovės graikų „mythos“ ir reiškia „pasakojimas“. Vienos garsiausių tokių sakmių – senovės graikų mitai. Jie pasakoja apie vyriausiojo dievo Dzeuso ir kitų Olimpo dievų (žr. p. 34-35) darbus ir didvyrių, kaip antai Heraklio ir Tesėjo (žr. p. 36-37), žygdarbius.

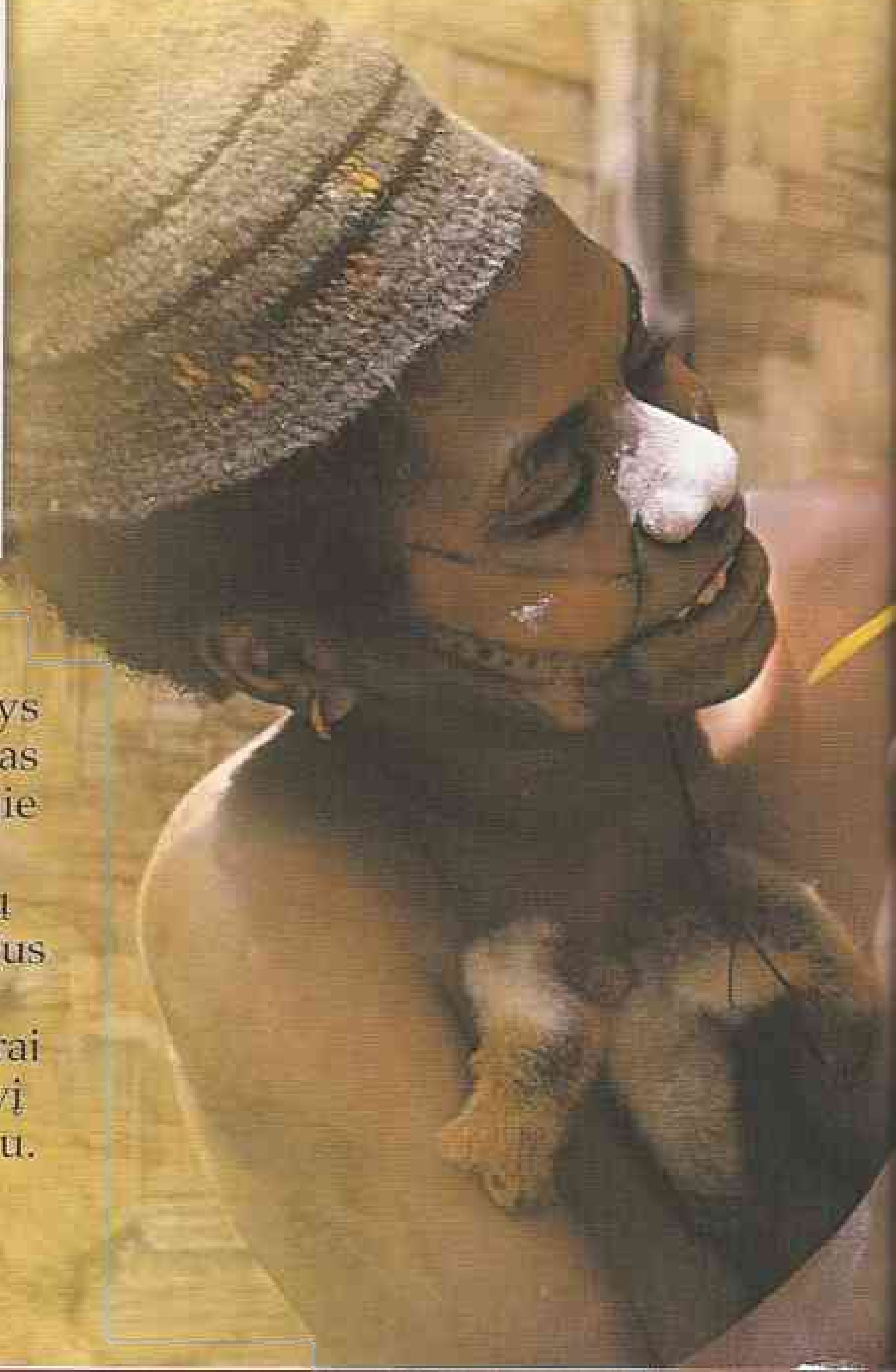
Britų Kolumbijoje gyvenantys bela kulai (apeiginė kaukė viršuje) manė, kad pasaulis – tai plokščia apskrita sala, kabanti ant virvės, kurią laiko antgamtinė būtybė Sninija. Kai Sninija bando patogiau suimti virvę, žemė dreba. Plokščioje žemėje virš žmonių pasaulio, Mitų namuose, gyvena dievai.

Vienas svarbiausių hinduizmo dievų – saugotojas Višnu. Devynis kartus jis gimė žemėje žmogaus ar gyvūno pavidalu, kad padėtų žmonijai. Pirmoji Višnu avatara buvo žuvis (matsja). Norėdamas išgelbėti pirmąjį žmogų Manu (p. 75) nuo mirties per pasaulinį tvaną, dievas tapo žuvimi.

PANAŠIOS SAKMĖS

Viename graikų mite pasakojama, kaip Dzeusas (žr. p. 30-31) atvėrė dangų, kad liūtys užtvindytų žemę. Tik du žmonės, Deukalionas ir jo žmona Pira, liko gyvi: devynias dienas jie plūduriavo valtyje, o dešimtąją priplaukė Parnaso kalno viršūnę ir tapo naujos žmonių giminės protėviais. Šis mitas apie tvaną panašus į Biblijos pasakojimą apie Nojaus arką ir dar senesnį Mesopotamijos mitą apie tvaną: šumerai (žr. p. 68) vienintelį likusį gyvą žmonijos protėvį vadino Ziusudra, o babiloniečiai – Utnapiščiu.

Hinduizmo mitas pasakoja, kaip dievas Višnu pasivertė žuvimi (žr. p. 75), kad išgelbėtų pirmąjį žmogų Manu. Mitai, legendos, padavimai apie tvaną žinomi visame pasaulyje, išskyrus Afriką. Net Australijos aborigenai, dešimtis tūkstančių metų atskirti nuo kitų kultūrų, turi tvano mitus. Vandens arba ugnies sunaikintas ir naujų žmonių vėl apgyventas pasaulis – tik viena iš daugelio visuotinių mitų temų. Mitai aiškina, kaip buvo sukurtas pasaulis, kaip atsirado žmonės, kaip jie išmoko gyventi žemėje ir naudotis gamtos turtais.

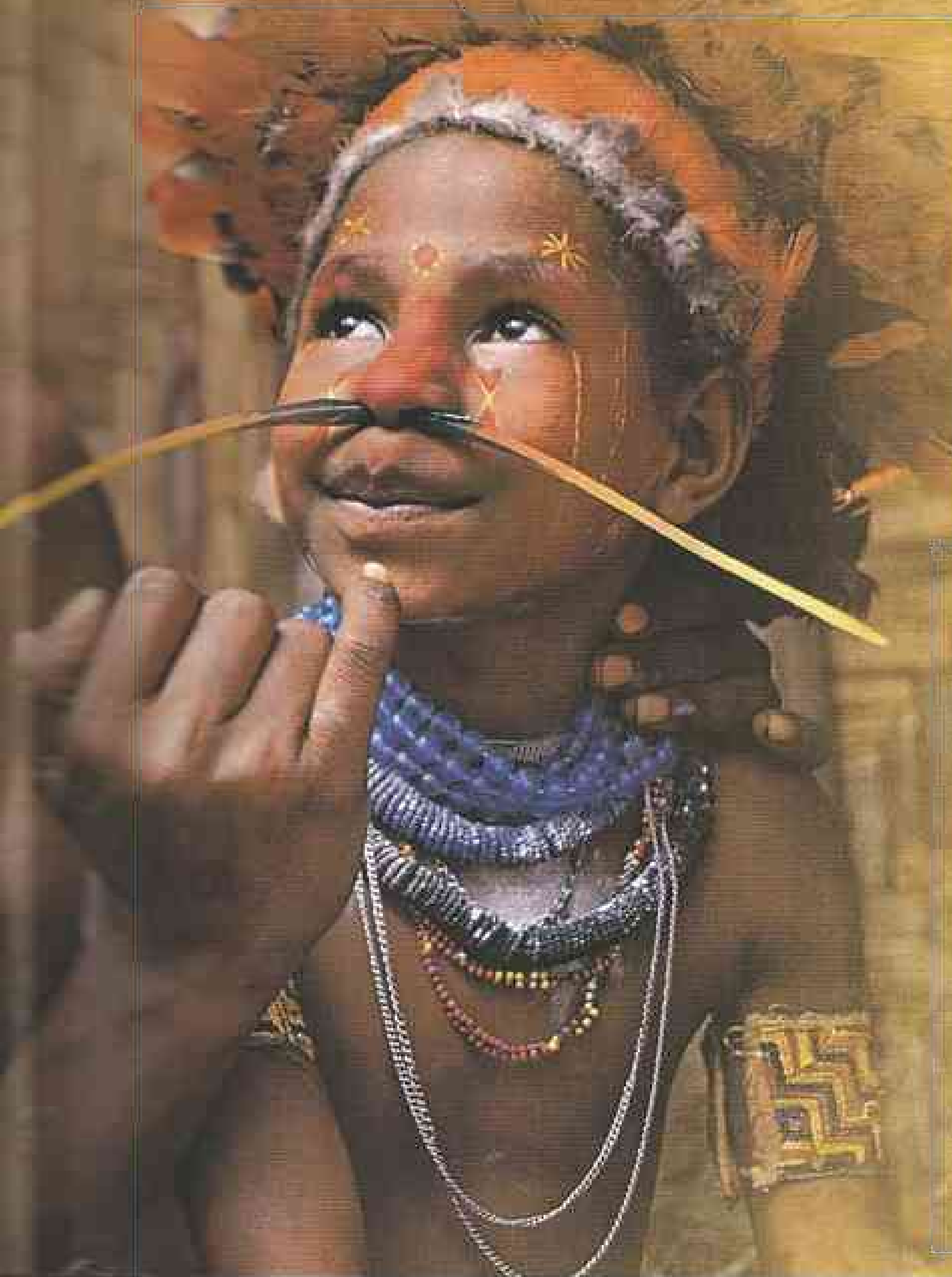

Simbolinis Romos imperijos pagrindas – mitas apie dvynius Romulą ir Remą (žr. p. 44-45), kuriuos iš pradžių augino vilkė (kairėje), o paskui piemuo. Per kasmetinę apsivalymo šventę Luperkalijas Fauno žyniai Luperkalio urve, kur vilkė žindė dvynius, aukodavo šunį ir du ožius. Paskui jie apsisiausdavo ožių kailiais ir bėgdavo aplink Palatino kalną, pliekdami sutiktas moteris diržais, išpjautais iš ožkenų, kad jos būtų vaisingos.

ĮVAIRŪS MITŲ PASAKOJIMO BŪDAI

Kultūrų, turinčių daug dievų ir dvasių, mitai labai sudėtingi. O kadangi mitas daro įtaką kultūros ir visuomenės raidai, skirtingų visuomenės sluoksnių sakmės kartais nesutampa. Pavyzdžiui, australų narinjerių genties (žr. p. 136-137) mitai skirstomi į bendrus (žinomus visiems) ir slaptus, žinomus tik vyrams arba tik moterims.

Mitai gali būti pasakojami, piešiami, dainuojami, šokami, vaidinami. Daugelis kultūrų yra sukūrusios apeigas, kur šokėjai vaizduoja dievus. Pavyzdžiui, Britų Kolumbijos bela kulų (žr. p. 106-107) genties dvi slaptos draugijos, sisaokai ir kusiutai, rengia apeiginius šokius, vadinamus Žiemos ritualu. Šokėjai užsideda įspūdingas medines kaukes, kurios vaizduoja dievus, gyvenančius virš šio pasaulio, Mitų namuose.

Papua Naujosios Gvinėjos marindanimų genties šokėjai (kairėje) vaizduoja demas – protėvių dvasias, kurios gyveno mitiniu pasaulio kūrimo laiku. Kaip ir aborigenų sapnalaikio (žr. p. 134-135) toteminiai protėviai, demos yra pusiau žmonės, pusiau gyvūnai. Marindanimams nematomas demų pasaulis svarbesnis ir tikresnis už regimąjį kasdienį.

Mitas ir kultūra

Normanai tikėjo, kad Odinas (viršuje, žr. p. 58-59) ir jo broliai sukūrė pirmuosius žmones iš išmestų į krantą uosio ir guobos rąstgalių. Tačiau kultūriniu herojumi laikomas kitas dievas, Heimdalis.

Mitologija kultūrai daro įtaką: mitai – tai tautos autoportretas, vertybių, tikėjimų, rūpesčių raiška. Mituose atsispindi žmonių dvasinis ir intelektualusis gyvenimas, todėl remiantis mitais, lengviau suprasti tautos mąstyseną.

ANTŽMOGIAI

Daugumoje mitologijų esama sakmių apie kultūrinius herojus – dievus arba antžmogius, kurie žmonėms pavagia saulę, dovanoja ugnį, išmoko medžioti, dirbti žemę, austi, pinti krepšius. Šie kultūriniai herojai dažnai sukuria religines apeigas, kuriose vaidinami mitai, pasakojantys apie slaptų žinių perdavimą.

Kartais kultūrinis herojus tapatinamas su dievu kūrėju, bet dažniau jis ne toks tolimas ir neprieinamas, pusiau žmogus, pusiau dievas. Pavyzdžiui, senovės Mesopotamijos Uruko karalius Gilgamešas (žr. p. 72-73) buvo ne tik kultūrinis herojus, bet ir protėvis. Gilgamešas vienu trečdaliu buvo žmogus ir dviem trečdaliais – dievas.

Vienas svarbus kultūrinis herojus pokštininkas yra Maui (dešinėje). Pasak mitų, jis išgriebė iš Ramiojo vandenyno dugno Polinezijos salas, atskyrė dangų nuo žemės, pavogė iš požemio pasaulio ugnį ir spąstais sugavo saulę, kad ji lėčiau riedėtų dangumi ir ilgiau šviestų žmonėms.

Pasakojama, kad senovės Egipto dievas Ozyris, pomirtinio pasaulio valdovas (dešinėje, žr. p. 144-145), kadaise karaliavęs žemėje. Jis išmokė žmones dirbti žemę, auginti kviečius ir miežius, kepti duoną, apdirbti metalą, pasidaryti įrankius. Už tai žmonės jį praminė Veneferiu – „amžinai geru".

KULTŪRINIAI HEROJAI POKŠTININKAI

Daugelyje mitų žinių įgijimas siejamas su tokiomis žmogaus savybėmis kaip smalsumas ir žaismingumas, todėl kultūrinį herojų dažnai galima pavadinti sukčiumi, gudruoliu arba pokštininku. Indėnų kultūriniai herojai pokštininkai paprastai žvėries ar paukščio, kaip antai kojoto ar varno, pavidalo. Viena svarbiausių Šiaurės Amerikos pietvakarių indėnų, kaip antai navahų, deivė yra Voriene. Ji padeda žmonėms ir moko juos, bet sykiu yra grėsminga ir nenuspėjama, o gyvybę gali ne tik suteikti, bet ir atimti. Kerisanų kilties mituose Voriene vadinama Mintytoja, nes išaudė pasaulį iš savo minčių.

Bela kulai (žr. p. 106-107) tikėjo, kad žmonių protėviai nusileido į žemę gyvūnų pavidalu. Jų mokytoju tapo gudruolis Varnas. Bet jo patarimai ne visada buvo naudingi.

PASAKOTOJO TALENTAS

Ašančių (Gana, Afrika) kultūrinis herojus pokštininkas yra voriukas Anansis, iš dangaus dievo Onjankopono išlošęs pasakas. Pasakotojo talentas rodo, kad kultūrinis herojus ne tik kuria pasaulį ir moko amatų, bet yra ir meno bei pramogų pradininkas.

Viename Kanados eskimų mite pasakojama apie jaunuolį Teriaką, kuris iš erelių tautos atgabeno didžiausią turtą: džiaugsmą. Ereliai išmokė Teriaką rengti dainų šventę, dabar žmonių pareiga – dainuoti ir linksmintis, nes džiaugsmo melodijos kils nuo žemės aukštyn ir grąžins seniems ereliams jaunystę.

Mitas ir dvasingumas

Mitai – šventos sakmės, dažnai – ritualų sudėtinė dalis, todėl labai sunku mitologiją atskirti nuo religijos. Mitiniai dievai ir dvasios garbinami, religinės apeigos aiškinamos ir grindžiamos mitais. Kai kultūrai būdinga viską sudievinti (taip elgiasi ifugao gentis Filipinuose), tikima, kad kiekvienas veiksmas šiame pasaulyje atsiliepia kituose pasauliuose.

Australijos aborigenų mitai pasakoja apie Vaivorykštės gyvatę, kuri sukūrė protėvių šalies kalnus, slėnius ir upes. Dabar didžioji gyvatė išsirietusi virš žemės kaip vaivorykštė, jos atspindį galima pamatyti vandenyje ir kalnų krištole. Aborigenų šamanai, arba „aukšto rango žmonės" (kairėje) savo galias gavo iš Vaivorykštės gyvatės ir burdami naudojasi kalnų krištolo rutuliais.

Daug dievų

Ifugao gyvena Lusono salos Centrinėje Kordiljeroje. Milžiniškos šios genties terasos ryžiams auginti aplink Banaują vadinamos aštuntuoju pasaulio stebuklu. Ifugao mano, kad įrengti terasas juos išmokė protėviai didvyriai Laukų Kūrėjai.

Šiuo metu ifugao gentį sudaro apie 120 000 žmonių. Dauguma iki šiol garbina senuosius 1500 dievų. Tokios daugybės siaurų veiklos sferų globėjų neturi nė viena kita kultūra. Senovės romėnai dievų irgi turėjo nemažai, tarp jų net durų vyrių deivę. Senovės egiptiečių nuomone, dievų tiek daug, kad jų suskaičiuoti neįmanoma.

Amžino gyvenimo troškimą atspindi kinų daoistų mitas apie Aštuonis nemirtinguosius (kairėje). Šie išminčiai dėl didelio proto ir dorybių buvo apdovanoti amžinuoju gyvenimu ir dabar su dievais gardžiuojasi nemirtingumo persikais. Tik viena iš aštuonių moteris, He Siangu.

ŠAMANAI

Tautos, kurių visuomeninė santvarka buvo aukštesnio lygio, kaip antai: egiptiečiai, actekai, inkai, turėjo atskirą žynių luomą tarpininkauti tarp žmonių ir dievų pasaulių. Gentinėse bendruomenėse tarpininkas tarp žmonių ir dvasių yra šamanas, žynys burtininkas, iš antgamtinių būtybių gavęs stebuklingų galių. Šamanas bendrauja su dvasiomis, pranašauja, bet svarbiausias jo darbas – gydyti ligonius (todėl jis dar vadinamas vaistytoju arba žiniuoniu).

Senovės Graikijos sibilės (viršuje) buvo pranašės, įkvėptos dievo Apolono (žr. p. 40-41). Kumų sibilė iš Kampanijos lydėjo Enėją į mirusiųjų pasaulį ieškoti tėvo Anchiso. Enėjas rado tėvą, bet pabandęs apkabinti, apčiuopė tik tuštumą.

Daug indėnų šamanų (dešinėje sekotanų šamanas, nupieštas 1585 m.) galias įgyja per keliones po kitus pasaulius: tada jie susiranda dvasinį pagalbininką. Prie šamano galvos pritaisytas paukštis turbūt vaizduoja dvasinį pagalbininką, suteikiantį gebėjimą skraidyti, kai šamanas patenka į transą.

PIRMYKŠTĖ RELIGIJA

Šamanizmas – viena seniausių pasaulio religijų, atsiradusi dar akmens amžiuje (žr. p. 28). Manoma, kad puikūs ledynmečio urvų piešiniai Europoje (žr. p. 28) vaizduoja šamanų ritualus. Dar palyginti neseniai Europos tautos griebdavosi įvairių šamanizmo praktikų: kaip antai graikai tardavosi su aiškiaregėmis sibilėmis, o normanų kariai (žr. p. 58-59), apsėsti Odino, mūšyje nieko nebijodavo, nejausdavo skausmo ir trokšdavo tik kovos.

Žodis „šamanas" kilęs iš evenkų kalbos, nes šamanizmą pirmą kartą pradėta nuodugniai tirti Sibire, nors ši religija paplitusi visame pasaulyje. Pietų Afrikoje, Kalahario dykumoje, gyvena Bušmėnai, tikintys, kad pasaulį sukūrė – ėmė ir susapnavo – dievas pokštininkas Ckagenas (žr. p. 146-147). Bušmėnų šamanai irgi nugrimzta į tokį kūrybingą miegą, kai nori panaudoti stebuklingas galias ligoniui gydyti ar lietui sukelti.

Mitas ir visuomenė

Mitai, šventosios sakmės ir genties ritualinio gyvenimo pagrindas, susiję ir su visuomenės struktūra, šeimyninėmis ir santuokinėmis normomis, menų ir amatų raida. Mitai – kelias į dvasių pasaulį ir vadovas gyventi žmonių pasaulyje.

Hetitų mite apie derlingumo dievą Telepiną (kairėje) pasakojama, kad jis paliko dievų buveinę apimtas tokio siuto, jog net dešinį batą apsiavė ant kairės kojos, o kairį batą ant dešinės. Žemė pasidarė bevaisė. Tik dėl kasmet žmonių atliekamų apeigų Telepinas nuolat grįžta, ir žemė vėl pražysta.

Vilties kyšulio (Aliaska) gyventojai tikigakai mano, kad mitas susieja žmones, žemę ir banginius – pagrindinį šios tautelės maistą. Jie tiki, kad Tikigako pusiasalis kadaise buvo banginis, kurį pasaulio kūrimo laikotarpiu dievas Varnas pervėrė harpūnu ir pavertė žeme. Šis mitas turėjo milžiniškos įtakos tikigakų visuomenei ir kultūrai. Medžiodami banginį, tikigakų vyrai atlikdavo Varno vaidmenį. Tuo tarpu moterys neiškeldavo kojos iš iglu, — jos vaidindavo banginio sielą. Ištraukus banginį į krantą, jį sumedžiojusio vyro žmona eidavo prie maitos pasveikinti sielos, atvykusios į jos šeimą. Kasmetinis ritualo ir mito ciklas baigdavosi didžiąja pavasarine banginio medžiokle.

KAI MITAI TEBEGYVUOJA

Dažnai manoma, kad mitai atsirado iš religijos ir vaizduotės samplaikos, o kultūrinės ir praktinės jų reikšmės nepaisoma. Tačiau iš tikrųjų mitai yra persmelkę visuomenės gyvenimą.

Vakarų Afrikoje, Malyje, gyvena dogonai, kurių mitų sistema nepaprastai sudėtinga. Kiekvienas kaimas laikomas gyvu: jis driekiasi iš šiaurės į pietus, jo galva – kalvė, o pėdos – šventyklos, nes dievas kūrėjas Ama iš molio nulipdė moters pavidalo pasaulį, gulintį tokia poza. Seniūno Hogono trobelė – visatos modelis, o seniūno judesiai atitinka visatos ritmą; jo krepšys – „pasaulio krepšys", jo ietis – „pasaulio ašis". Kiekviena jo apdaro detalė susijusi su dievu kūrėju Ama, jo dvyniais sūnumis Nomo arba pasaulio kiaušiniu, iš kurio atsirado kosmosas.

Dvasinis dogonų kaimo gyvenimas nepaprastai turtingas kaip tik todėl, kad mito pasaulis ir kasdienybės pasaulis neatskiriamai susipynę.

MITAS IR VAISINGUMAS

Mitai dažnai pasakoja apie būtinybę užtikrinti žemės derlingumą. Neretai žmonės ar dievai turi permaldauti įtūžusį dievą ar deivę, nes kol šis pyksta, nederlinga, išdžiūvusi žemė skendi tamsoje. Japonų saulės deivę Amaterasu (žr. p. 90-91) reikia išvilioti iš urvo, kad žemėje vėl būtų šviesu ir šilta; hetitų derlingumo dievą Telepiną reikia sugraudinti, kad jis nusileistų nuo kalno viršūnės, antraip sausra nesibaigs; graikų deivė Demetra (žr. p. 38-39) turi rasti dukterį, arba žemė niekada neves vaisių.

Daugelis mitų teigia, kad amatų ir įgūdžių, kurie padėjo žmonėms išgyventi, išmokė dievai ar protėviai. Taip kasdieniniai darbai įgyja mito galią. Pavyzdžiui, Orinoko upės (Pietų Amerika) pakrantės varao genties indėnai (žr. p. 122-123) pindami įmantrius krepšius ir pasakodami, ką simbolizuoja pintinės raštai, suteikia regimą pavidalą nematomam mito pasauliui.

Jungtinių Amerikos Valstijų pietvakariuose gyvenantys indėnai mano, kad lietų sukelia dvasios kačinos. Per apeigas joms atstovauja kaukėti šokėjai (dešinėje – lėlė kačina): jie sukviečia debesų tėvus, kurie atneša lietų.

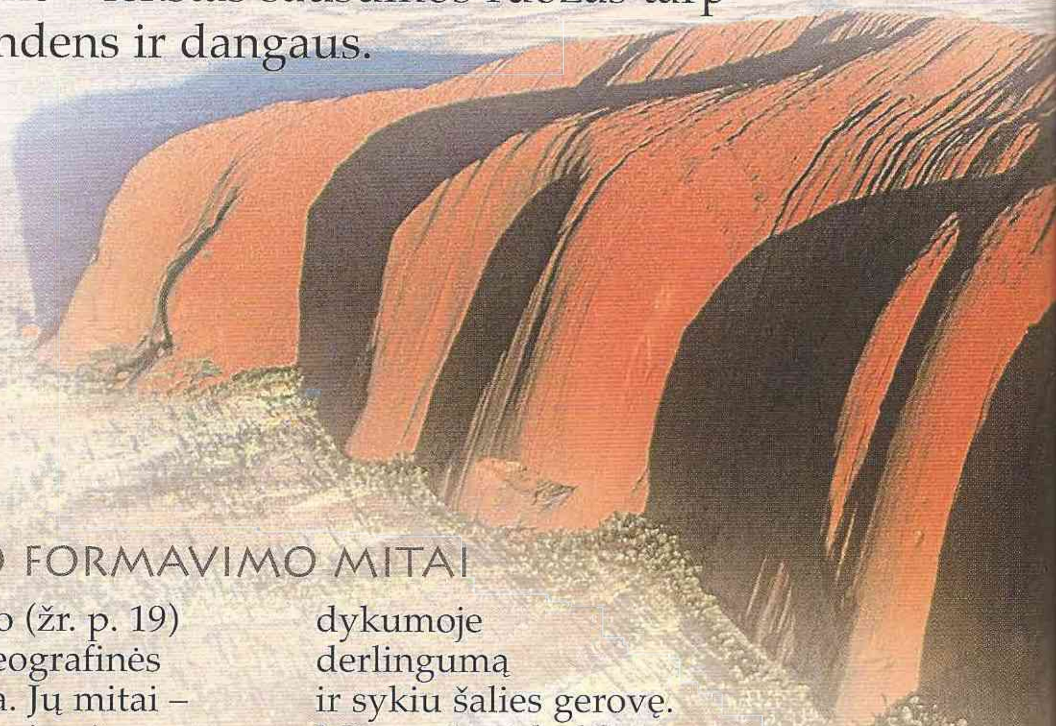
Kasdieninis varao (fone, žr. p. 122-123) genties (Venesuela) gyvenimas apipintas mitais. Jų kanojos – gyvos būtybės, miškų motinos, dvasios Dauarani, dalis. Norėdamas nukirsti medį kanojai išduobti, žmogus turi gauti moteriškosios lyties medžio dvasios sutikimą. Paskui jis turi šventomis giesmėmis apsaugoti ją nuo jaguaro dvasios – šis naktį atsliūkina pasityčioti iš medžio mergelės, kurios kūną maitoja žmonių kirviai.

Mitas ir geografinė aplinka

Višramų genties žemes Kolumbijos upės aukštupyje (Oregono valstija) saugo susimąstęs veidas, išraižytas didžiuliame vulkaninės uolos luite (viršuje). Tai deivė Tsagiglalal, stebinti kiekvieną įeinantįjį ar išeinantįjį. Pasaulio kūrimo laikais, kol į upės aukštupį dar nebuvo atėjęs ir visko aukštyn kojom apvertęs pokštininkas Kojotas, ji valdė šio krašto gyventojus. Kojotas Tsagiglalal pavertė uola ir liepė saugoti višramų žemes.

Visuomenę, kultūrą ir net mitologiją dažnai formuoja tautos gyvenamoji aplinka. Pavyzdžiui, varao (žr. p. 122-123) gentis, įsikūrusi Pietų Amerikoje prie Orinoko deltos, vaizduojasi pasaulį kaip plokščią skritulį, apjuostą vandens. Varao gyvena jūros lygyje ir mano, kad žemė – lėkštas sausumos ruožas tarp vandens ir dangaus.

Kraštovaizdžio formavimo mitai

Tokios gentys kaip varao (žr. p. 19) puikiai prisitaikė prie geografinės aplinkos, kurioje gyvena. Jų mitai – ne tik įdomūs pasakojimai apie antgamtines būtybes pasaulio kūrimo laikais, bet ir išsamus vadovas, kaip gyventi varao pasaulyje, nepažeidžiant trapios ekologinės pusiausvyros.

Glaudus mitų ir geografinės aplinkos ryšys aiškiau pastebimas tada, kai gentis (kaip antai varao) gyvena teritorijoje, kurios ribos tiksliai nustatytos, o veiklos sfera susiaurinta. Daug sudėtingesnės visuomenės pavyzdys – senovės Egiptas, kurio mitologiją formavo kasmetiniai Nilo potvyniai, lėmę siauro žemės ruožo dykumoje derlingumą ir sykiu šalies gerovę.

Mitų apie stebuklingus Pirmuosius žmones, kurie galėjo pasiversti gyvūnais ir įgijo įvairius pavidalus, kai atsirado dabartiniai Tikrieji žmonės, turi visi Amerikos indėnai, ypač daug – Kalifornijos gentys. Jos iki šiol mini Pirmųjų žmonių darbus įvairiomis mitinėmis apeigomis. Pirmieji žmonės iki šiol supa Tikruosius žmones, pasivertę žvėrimis, paukščiais, akmenimis, medžiais ir dvasiomis.

Pasak Egipto mitų, šventasis Benu paukštis perskrido pirmykštį vandenyną, nutūpė ant uolos, kyšančios iš vandens, ir šaižiai suklykęs pažadino iš nebūties pasaulį. Toji uola tapo piramidžių, kuriose buvo laidojamos faraonų mumijos, pirmavaizdžiu.

VISA GAMTA TURI SIELĄ

Pietų Afrikos bušmėnų genties mitai pasakoja apie Ankstyvosios padermės žmonių-gyvūnų darbus. Tokie mitai sudvasina gamtą ir pašventina visas gyvas būtybes. Tai akivaizdžiai pastebima Australijoje, kur kiekviena kraštovaizdžio smulkmena liudija aborigenų protėvių iš sapnalaikio, pasaulio sukūrimo meto, būtį (žr. p. 134-135). Tarp savęs susijusios sapnalaikio dainos paverčia visą žemyną gyvu organizmu su milžinišku smiltainio monolitu Uluru centre.

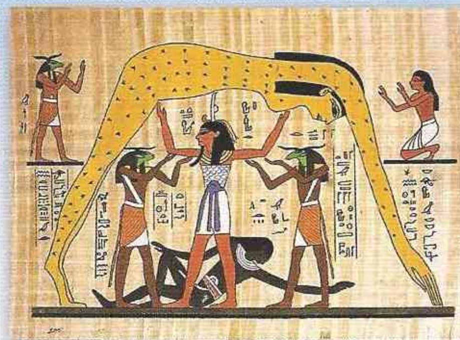

Mesopotamijoje dievai buvo kviečiami liudytojais, kai valdovas kam nors padovanodavo žemės. Dieviškųjų liudytojų simboliai buvo iškalami akmeninių kuduru (riboženklių) viršuje. Vienas kuduru buvo statomas gautoje žemėje, o kiti – šventyklose. Šiame akmenyje iškaltas tekstas grasina dievų rūstybe tiems, kurie laužo sutartis.

Šventos aborigenų vietos, kaip antai Uluru (viršuje) yra magiškos energijos, tolygios gyvybinei galiai, vadinamai „džang", šaltiniai. Energija papildoma ritualais. Aborigenai tiki, kad Uluru sapnalaikyje sukūrė du berniukai, žaidę purvyne po lietaus. Tai didelio sapnalaikio mūšio tarp dviejų gyvatžmogių genties bendrijų, kunijų ir lirų, vieta.

Mitas ir dangaus kūnai

Mirgančios nakties danguje žvaigždės ir lėtai besisukančios planetos gąsdino ir žavėjo žmones. Laiką skaičiuojame, stebėdami saulę, mėnulį ir žvaigždes. Senovės tautos šviesuliuose įžvelgdavo artėjančias permainas, katastrofas, iš jų išsidėstymo spėdavo žmonių likimus.

Kas vakarą, kai saulė pasiekdavo Manu kalno viršūnę pačiuose vakaruose, egiptiečių deivė Nut ją prarydavo. Kiekvieną rytą ji vėl pagimdydavo saulę rytuose.

DANGAUS VAIKAI

Pasak senovės egiptiečių mitų, žvaigždės – dangaus deivės Nut ir žemės dievo Gebo vaikai. Gimus žvaigždėms, Nut tėvas ją prakeikė: paskelbė, jog ji nebegalės gimdyti vaikų nė vieną mėnesį per metus. Bet Nut pasigailėjo išminties, skaičiavimo ir rašymo dievas Totas. Jis išlošė iš mėnulio šviesos, kurios užteko penkioms naujoms dienoms (iki tol egiptiečių kalendorių sudarė 12 mėnesių po 30 dienų). Per tas dienas Nut pagimdė Ozyrį (žr. p. 144-145), Horą, Setą, Izidę (žr. p. 50) ir Neftidę.

Egiptiečiai nepridėdavo papildomos dienos kas ketveri metai, todėl jų 365 dienų kalendorius kuo toliau, tuo labiau nesutapo su periodiniais gamtos reiškiniais, kuriais pagrįstas laiko skaičiavimas. Egiptiečių laiko skaičiavimo sistema tiksliai atspindėdavo dangaus kūnų kelionę tik kartą per 1460 metų, todėl senovės Egipto žyniams šis laikotarpis įgijo mistinę prasmę.

Nebros dangaus diskas turbūt yra kalendorius, pagal kurį buvo išdėstomi lauko darbai: sėja ir derliaus nuėmimas. Diske pavaizduota saulė, mėnulio jaunatis, žvaigždės, du lankai (vienas be auksinės plokštelės), reiškiantys vasaros ir žiemos saulėgrįžą, ir aukso laivas (apačioje).

Centrinės Amerikos civilizacijos (actekų, majų) „apskritajame kalendoriuje" susiejo 260 ir 365 dienų ciklus (kairėje – akmeninis actekų kalendorius, kuriame kiekviena mėnesio diena pavaizduota ženklu juostoje; viduryje iškalta saulė). Kai kurios majų gentys, gyvenančios kalnuose, iki šiol skaičiuoja laiką pagal šį kalendorių.

SENOVĖS DANGUS

Astronomijos svarbą pirmykštėms kultūroms rodo įdomus bronzos amžiaus daiktas, atkastas Mitelbergo kalno (Vokietija) viršūnėje. Tai Nebros dangaus diskas (nuotrauka centre), vaizduojantis naktinį dangų virš Mitelbergo apie 1600 m. pr. Kr. Aukso laivas disko apačioje veikiausiai reiškia saulės laivę, kuria ji plaukia dangumi.

Inkai žvaigždėse įžvelgė savo pražūtį. Manydami, kad saulė kariauja su žvaigždėmis, jie bandė sutaikyti šviesulius sudėtingomis apeigomis tokiose šventvietėse kaip stulpas saulei pririšti Maču Pikču. Inkai melsdavosi vyriausiajam dievui Virakočai (dešinėje): „Tegu pasaulis neapsiverčia".

Mito prasmė

Laikui bėgant, mitai pamažu keičiasi. Kiekvienas vėlesnis mito perpasakojimas ar suvaidinimas gali vos pastebimai skirtis nuo ankstesnio. Klaidinga būtų manyti, kad mitai visada lieka tokie pat: viena iš mitų gyvybingumo priežasčių – lankstumas. Ypač kinta mito prasmė. Mitai yra nevienareikšmiai, ir juos aiškinti galima įvairiai.

Pasak senovės persų mitų, aukščiausiosios dievybės Ahūros Mazdos sukurtą tobulą pasaulį sugadino piktasis visatos pradas Angra Mainjus. Ahūra Mazda sulaikė Angra Mainjų ir nuolat kovoja su juo. Kai laikas baigsis, Angra Mainjus pralaimės, o pasaulis atsinaujins, vėl bus palaimingas ir nesuteptas.

Actekų civilizacija dabartinėje Meksikoje iš dalies žlugo todėl, kad paskutinis valdovas Montesuma tikėjo savo tautos mitais. Prieš pat atplaukiant į šalį ispanų užkariautojams (1519 m.), karalystėje iš lūpų į lūpas ėjo siaubingos pranašystės. Danguje pasirodė kometa, Tenočtitlanas buvo užtvindytas, sudegė Uicilopočtlio šventykla. Medžiotojai atnešė imperatoriui keistą paukštį veidrodinėmis akimis. Pažvelgęs į tuos veidrodžius, Montesuma pamatė būrį ginkluotų vyrų. Saujelė ispanų perėjūnų, vadovaujamų Hernano Korteso, lengvai įveikė actekus, nes Montesuma manė, kad Kortesas – tai dievas Kecalkoatlis, grįžęs iš užjūrių atsiimti karalystės (žr. p. 116-117).

Karalaitis Rama gimė sunaikinti demono Ravanos. Rama buvo pusiau žmogus ir pusiau dievas saugotojas Višnu. Ravana pagrobė Ramos žmoną Sytą (kairėje), ir Rama jį nukovė mūšyje, atkurdamas pasaulyje teisingumą ir tvarką (žr. p. 78-79).

Hinduistų dievas Šiva yra tikra priešybių vienybė. Tai sykiu dievas kūrėjas ir dievas naikintojas. Ši skulptūra vaizduoja Šivą Nataradžą (šokio valdovą), šokantį kosminį šokį tandavą. Vienoje rankoje jis laiko būgnelį, kurio garsas pažadins naują gyvybę, kitoje – ugnį, kuri praris pasaulį ir sunaikins majos (iliuzijos) apžavus.

Šumerai garbino Inaną (dešinėje, žr. p. 68-69), dangaus ir žemės valdovę. Mitas „Inanos nužengimas į požemį" pasakoja apie deivės kančias mirusiųjų pasaulyje, kur ji atsidūrė, norėdama iš sesers Ereškigalės, požemio viešpatijos valdovės, sužinoti mirties ir gyvenimo paslaptis. Mitus apie šią galingą kūniškosios meilės ir karo deivę įvairios kultūros perimdavo viena iš kitos, šiek tiek pakeisdamos. Babiloniečiai ją vadino Ištare, kanaaniečiai – Anat arba Astarte.

PRIEŽASČIŲ PAIEŠKOS

Mitas nėra nekintama tiesa, veikiau savitas tiesos vaizdas, aiškinamas pagal aplinkybes. Mitas bando atsakyti į svarbiausius būties klausimus, pavyzdžiui, paaiškinti, kodėl pasaulyje tiek kančių. Mitai atspindi žmogaus poreikį suvokti tikrovę, gyvybės ir mirties paslaptis.

Vienų tautų mituose laikomasi dualistinio požiūrio, t. y. teigiama, kad pasaulį valdo nesutaikomi pradai – gėris ir blogis. Kitų tautų mitai teigia, kad kuriančiosios ir naikinančiosios galios gali susijungti vienoje dievybėje. Kaip antai hinduistų dievas Šiva (žr. p. 76-77) Mahakala (Didysis Laikas) yra dievas griovėjas, bet po kiekvieno sugriovimo vėl prasideda kūrimas.

Visa apimančią mito prigimtį gali išreikšti vienintelis daiktas, kaip antai Šiaurės Amerikos lygumų genties omahų šventasis stulpas, vadinamas Garbinguoju vyru. Visos omahų apeigos ir mitai siejosi su juo. Su šiuo stulpu buvo elgiamasi kaip su žmogumi, jis garbintas kaip maitintojas ir saugotojas. Omahai manė, kad Garbingasis vyras vienija gentį. Mitų ryšys su tikrove tokio pat pobūdžio kaip Garbingojo vyro. Jie atspindi reiškinio esmę, todėl įsišakniję net šiuolaikinio žmogaus pasąmonėje.

EUROPA

Į Europą bangomis plūdo įvairios tautos, stumdamos tolyn ankstesnius atkilėlius (pavyzdžiui, keltai atsidūrė pačiuose vakaruose, ten, Airijoje, ir buvo užrašyti jų mitai). Bet didžiausią mitų lobyną paliko senovės Graikijos ir Romos civilizacijos. Šių mitų ištakos siekia bronzos amžių.

RUSIJA

Perunas

TURKIJA

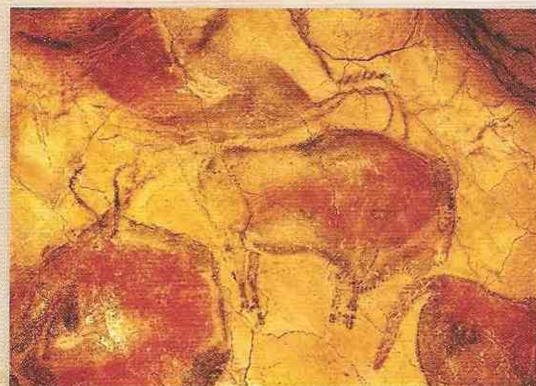
AZIJA

PASTABA SKAITYTOJAMS
Žemėlapyje pažymėtos šalys ir regionai aprašyti atskiruose skyriuose. Paveikslėlis vaizduoja tai sričiai būdingą mitologinę būtybę.

Imis
Islandija
Lokis
Atlanto vandenynas
Š
V
R
P
(Skandinavija)
Norvegija
Švedija
Suomija
Veinemeinenas
Baldras
Odinas
Škotija
Dagda
(Jungtinė Karalystė)
Airija
Danija
Velsas
Anglija
Rytų Europa
Vokietija
Prancūzija
Vilendorfo Venera
Vesta
Flora
Kibelė
Romulas ir Remas
Ispanija
Italija
Trojos arklys
Dzeusas
Demetra
Apolonas
Graikija
Atėnė
Minotauras
Gyvačių deivė
Afrika
Kreta

Nugrimzdę į užmarštį

Daugybė pasaulio mitų išnyko be pėdsako. Priešistorinės Europos gyventojai irgi neužrašė mitų. Bet nors jie neturėjo rašto, meną jau kūrė, ir apie to meto tikėjimus kai ką galima numanyti iš puikių urvų piešinių. Be abejo, užmirštiems mitams atkurti vien archeologinių radinių nepakanka.

Paleolito urvų piešiniuose (buvo piešiama medžio anglimi, degintu kaulu, iš geležies oksido hidrato išgauta raudona ir geltona ochra) paprastai vaizduojama medžioklė ir gyvūnai: stumbrai (viršuje), elniai, arkliai. Žmonių figūros dažnai piešiamos su žvėrių ragais ar uodegomis. Šie pusiau žmonės, pusiau gyvūnai tikriausiai reiškia ledynmečio šamanus: tikėta, kad nuo jų atliekamų magiškų ritualų priklauso medžioklės sėkmė.

Ledynmečio urvų piešiniai

Paleolito (tai seniausias žmonijos istorijos laikotarpis, trukęs nuo ~38 000 iki 8000 m. pr. Kr.) gyventojai visoje Europoje ant urvų sienų pripiešė išraiškingų ir gražių paveikslų. Iš jų bandoma atkurti pirmųjų europiečių mitinį pasaulį. Šį darbą šiek tiek palengvino keisti uolose iškalti ženklai, šventvietėse palikti ar kapuose užkasti lobiai ir dievų bei deivių, kurių vardų niekada nesužinosime, statulėlės.

Daug akmens amžiaus figūrėlių vaizduoja moteriškosios lyties dievybę, kartais su paukščio ar gyvatės požymiais. Tokios dievybės (žr. p. 30-31), dažnai papuoštos vingiuotomis linijomis, reiškiančiomis lietų, yra vandens ir oro deivės. Sykiu jos buvo garbinamos kaip Deivės Motinos – tai rodo kūdikis, kurį statulėlė dažnai laiko ant rankų. Galbūt akmens amžiuje tikėta, kad tarp žemę girdančio lietaus ir kūdikį maitinančios motinos pieno esama ryšio.

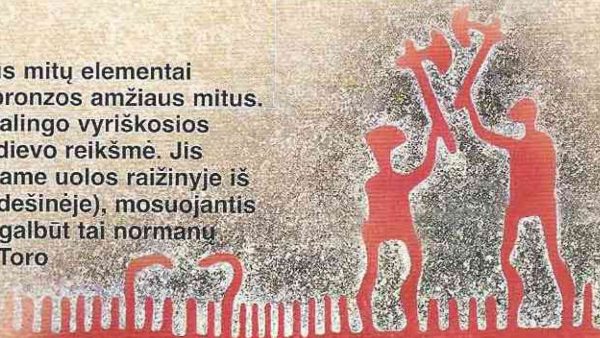
AKMENS AMŽIAUS STATULĖLĖS

Neolito (šis laikotarpis Europoje prasidėjo apie 7000 m. pr. Kr., pasibaigus ledynmečiui) gyventojai perėmė pirmtakų mąstymo modelius, bet papildė mitus ir ritualus naujais dalykais, atspindinčiais vis didėjančią žemdirbystės (greta medžioklės ir rankiojimo) reikšmę. Šie akmens amžiaus žmonės, kaip ir jų protėviai ledynmečiu, kalė iš akmens, lipdė iš molio, drožė iš kaulo dievų ir deivių atvaizdus.

Šis auksinis bronzos amžiaus puodelis 2001 m. rastas Ringlmyre (Rytų Saseksas, Anglija). Jis padarytas apie 1700-1500 m. pr. Kr. Puodelis sumaigytas (turbūt plūgo), bet bronzos amžiaus amatininkų nagingumas vis tiek akivaizdus. Puodelis buvo įdėtas numirėliui į kapą, kad šis turėtų iš ko gerti aname pasaulyje.

Bronzos amžiaus naujovė – saulės garbinimas. Galbūt saulė buvo ugnies, būtinos apdirbti metalui, simbolis. Šią teoriją patvirtina kulto objektai (dešinėje), kaip antai garsusis XIV a. pr. Kr. saulės vežimas, rastas Trundholme (Danija). Saulės vežimas – tai bronzinis arklys, traukiantis auksinį saulės diską su pritaisytais ratais. Veikiausiai jis vaizduoja saulės dievą, važiuojantį dangumi. Ir ratas, ir vežimas buvo bronzos amžiaus išradimai, ankstesnės kultūros jų nežinojo.

Akmens amžiaus mitų elementai prasiskverbė į bronzos amžiaus mitus. Bet vis didėjo galingo vyriškosios lyties dangaus dievo reikšmė. Jis pavaizduotas šiame uolos raižinyje iš Skandinavijos (dešinėje), mosuojantis kirviu ar kūju – galbūt tai normanų (vikingų) dievo Toro (žr. p. 56-57) pirmavaizdis.

BRONZOS AMŽIAUS PAŽANGA

Bronzos amžius Europoje prasidėjo apie 2500 m. pr. Kr. ir reiškė didžiulį žmonijos raidos šuolį. Pradėjus daryti bronzinius ginklus ir įrankius, ėmė plėtotis amatai, prekyba ir visos kultūros sritys (tarp jų religija ir mitologija). Bronzos amžiaus pradžia maždaug sutampa su pirmosios Trojos (žr. p. 42-43) įkūrimu ir labai aukštų kultūrų, kaip antai Minojo (Kretos, žr. p. 32-33), klestėjimu. Be kitų svarbių išradimų, bronzos amžiuje buvo sukurtas raidžių raštas.

Iš dabar užmirštų bronzos amžiaus mitų ir kultų yra kilę pirmieji graikų, romėnų, skandinavų ir keltų mitai.

DIEVAS VAIKAS

Klasikinę senovės Graikijos civilizaciją sukūrė dorėnai. Jie įsiveržė į Graikiją apie 1100 m. pr. Kr. ir pakeitė senesnę Egėjo jūros civilizaciją, gyvavusią Kretos saloje. Ši civilizacija dažnai vadinama mitinio Kretos karaliaus Minojo (žr. p. 32-33) vardu. Pirmieji minojiečiai apsigyveno Kretoje akmens amžiaus pabaigoje. Archeologai mano, kad jie atsikraustė iš vakarų Azijos.

Kretoje Dzeusas buvo garbinamas vaiko ir kuro (bebarzdžio jaunikaičio) pavidalais, bet daug vėlesnių statulų vaizduoja jį brandaus amžiaus ir barzdotą.

Minojo Kreta garsėjo medumi. Kaip ir kitose Europos vietose, Deivė Motina buvo garbinama bitės pavidalu (pakabutis dešinėje) kaip atgimimo deivė. Jos sūnus Dzeusas gimė šventoje bičių oloje, į kurią negalėjo įžengti nei žmogus, nei dievas. Kai keturi vyriškiai bandė pavogti medų, Dzeusas juos pavertė paukščiais.

PRAŽUVUSI ATLANTIDA

Ištaigingus Knoso rūmus Kretoje XX a. pradžioje pirmas pradėjo kasinėti archeologas seras Artūras Ivensas (1851-1941). Pasauliui jo radiniai padarė tokį įspūdį, kad daug žmonių manė, jog jis atradęs pasakiškąją Atlantidą. Šiuo metu dalis mokslininkų tebemano, kad Atlantida priklausė Minojo civilizacijai, bet ji veikiausiai stovėjo Santorinio saloje, kurią apie 1450 m. pr. Kr. nusiaubė žemės drebėjimas.

BITUTĖS DARBININKĖS

Titanas Kronas prarydavo savo vaikus vos gimusius, bet jo žmonai, Deivei Motinai Rėjai, pavyko išgelbėti jauniausią sūnų Dzeusą. Ji apgavo Kroną, pakišusi jam vietoj vaiko suvystytą akmenį.

Rėja slapčia pagimdė Dzeusą Diktės kalno oloje, ir naujagimį dievą medumi išpenėjo šventosios bitės. Paskui vaiką prižiūrėjo dvi nimfos, bitininko Melisėjo dukterys.

Šis molinis diskas su hieroglifų spirale 1903 m. buvo rastas Faisto rūmuose. Įrašas iki šiol neiššifruotas, bet manoma, kad tai himnas Deivei Motinai, kuri buvo garbinama Kretoje.

MINOJO KRETA

Prieš žemės drebėjimą Santorinis, kolonizuotas minojiečių apie 3000 m. pr. Kr., buvo apskrita sala (taip rašytiniuose paminkluose apibūdinama Atlantida). Šiandien jis panašus į pasagą. Sunku pasakyti, ar mitas apie Atlantidą susijęs su Santorinio likimu, bet žemės drebėjimo sukeltos milžiniškos bangos, be abejonės, nuniokojo Kretą ir sudavė šiai civilizacijai tokį smūgį, kad dorėnams pavyko ją užkariauti.

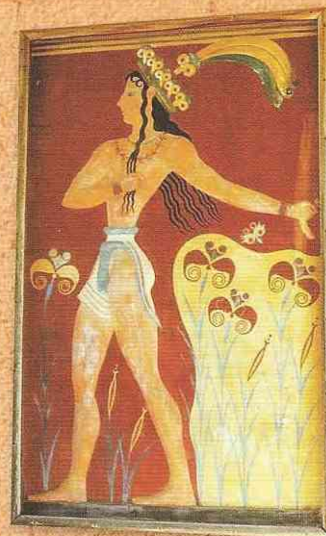
Minojiečiai garbino Didžiąją Deivę Motiną, kuri galbūt vadinosi Rėja, ir buvo sukūrę mitą apie jos gimdymą Diktės urve (Psichro, Kreta). Dorėnai jos pagimdytam sūnui davė savo vyriausiojo dievo Dzeuso vardą. Galbūt iš pradžių tas vaikas buvo vadinamas Dionisu, kūrybinių gamtos galių dievu. Rodos, minojiečiai jam buvo suteikę kai kurias Dzeuso savybes.

Dievišką Dioniso gimimą požemio pasaulyje minėdavo Eleusinijos, religinė šventė deivės Demetros garbei (žr. p. 38-39). Eleusine šventosios apeigos (misterijos) buvo slaptos, jose galėjo dalyvauti tik įšventintieji, o Knose jos nuo žilos senovės buvo atliekamos viešai.

Ši moters apnuogintomis krūtimis, laikančios rankose po gyvatę, statulėlė (greta – muzikanto figūrėlė) turbūt vaizduoja Minojo Kretos Deivę Motiną. Galimas dalykas, kad priešistorinėje Europoje egzistavo Deivės Motinos kultas. Šios deivės požymis – vingiuotos linijos, kosminio lietaus simbolis (žr. p. 28). Vingiuoti yra ir labirinto takai, o juk Kretoje Deivė Motina buvo vadinama labirinto valdove.

PRAŽŪTINGAS LABIRINTAS

Minojo Kretos legendos mus pasiekė per graikų mitus. Senovės graikams pusiau žmogus, pusiau jautis Minotauras buvo tik pabaisa, kurią nužudė Atėnų didvyris Tesėjas (žr. p. 37). Bet minojiečiams Minotauras buvo dieviškos kilmės, o mitas apie ritualinę auką turėjo gilią atgimimo prasmę.

Šis jaunas minojietis iš karaliaus Minojo rūmų Knose freskos vadinamas Karaliumi-žyniu, arba Lelijų karalaičiu. Kitose rūmų freskose pavaizduoti vaikinai ir merginos, šokinėjantys per jautį – galbūt tai buvo ne tik puikavimasis narsumu ir vikrumu, bet ir religinės apeigos.

Karalius Minojas ir du jo broliai buvo Europės ir dievo Dzeuso sūnūs. Dzeuso pamesta Europė ištekėjo už Kretos karaliaus Asteriono, kuris mergautinius gražuolės vaikus augino kaip savus. Asterionas ketino padalyti karalystę visiems trims broliams, bet po jo mirties sostą užgrobė Minojas (kairėje).

KARALIAUS ŠEŠĖLIS

Minotauras reiškia „Minojo jautis". Galimas daiktas, „Minojas" minojiečių kalba reiškė tiesiog „karalius", juk ir pirmieji Egipto faraonai vadinosi „Menis". Kaip ir faraono, karaliaus jėgos ir dieviškumo simbolis buvo jautis. Minotauras – savotiškas karaliaus šešėlis ar simbolis, jis net vadinamas karaliaus vardu – Asterionas („žvaigždėtasis"). Seniausių Minotauro labirinto piešinių centre pavaizduota žvaigždė, o ne pabaisa.

Žodis „labirintas" kilęs iš „labrys" – taip vadinamas dviašmenis ritualinis minojiečių kirvis. Galbūt juo buvo užmušamas jautis per užmirštas minojiečių misterijas.

Labirintas, pavaizduotas minojiečių vazose, monetose ir freskose, panašus į požeminio pasaulio žemėlapį. Vingiuoti koridoriai vaizduoja apeiginių šokių Deivės Motinos garbei figūras (žr. p. 31). Homeras (~700 pr. Kr.) epe „Iliada" rašė apie šokių salę, kuri Knose buvo įrengta „gražiaplaukei Ariadnei". Ariadnė buvo Kretos karaliaus Minojo duktė.

UŽMIRŠTAS PAŽADAS

Keršydamas už sūnaus Androgėjo nužudymą, karalius Minojas užpuolė Atėnus. Apgultame mieste prasidėjo badas ir maro epidemija. Atėnų karalius Egėjas prisipažino nugalėtas ir sutiko kas devyneri metai siųsti duoklę – septynis vaikinus ir septynias merginas karaliaus Minojo Minotaurui suėsti. Aukos buvo išrenkamos traukiant burtus. Karalius Egėjas sukrėstas sužinojo, kad turės būti paaukotas ir jo sūnus, didvyris Tesėjas.

Laivai juodomis gedulo burėmis išplaukė į Kretą su su duokle Minotaurui, bet Tesėjas paprašė karaliaus duoti jam baltas bures ir pažadėjo jas iškelti, jei jam pavyks užmušti pabaisą. Tesėjas nužudė Minotaurą, bet pamiršo savo pažadą. Karalius Egėjas pamatė juodas bures ir iš sielvarto nusiskandino manydamas, kad sūnaus nebėra gyvo.

PABAISOS NUŽUDYMAS

Karaliaus Minojo ir karalienės Pasifajės duktė Ariadnė buvo labirinto valdovė. Kai į Kretą atvyko Tesėjas, Ariadnė jį pamilo. Ji paprašė išradėjo ir architekto Dedalo, kuris pastatė labirintą Minotaurui, pagalbos. Dedalas patarė pririšti prie labirinto durų siūlo galą ir vynioti kamuolį einant gilyn, o paskui laikantis už siūlo grįžti. Ariadnė davė Tesėjui siūlų kamuolį, o jis pažadėjo išsivežti ją į Atėnus ir vesti.

Tesėjas įžengė į labirintą ir surado Minotaurą. Jie susigrūmė, ir Tesėjas įveikė pabaisą plikomis rankomis. Paskui jis sėkmingai išėjo iš labirinto.

Plaukdamas namo, Tesėjas paliko miegančią Ariadnę Nakso saloje. Pasak vienų mitų, jis nemylėjo gražiosios karalaitės, pasak kitų, merginą įsižiūrėjo dievas Dionisas ir liepė Tesėjui atiduoti Ariadnę jam.

Minojas, norėdamas įrodyti, kad sostas teisėtai priklauso jam, paprašė Poseidono atsiųsti jautį, kuris būsiąs paaukotas dievui. Iš jūros gelmių iškart iškilo neapsakomo grožio jautis. Gyvulys buvo toks puikus, kad Minojas vietoj jo paaukojo prastesnį. Poseidonas įsižeidė ir sukėlė Minojo žmonos Pasifajės aistrą jaučiui, ir Pasifajė pagimdė Minotaurą, pabaisą žmogaus kūnu ir jaučio galva.

Olimpo dievai

Vyriausiasis senovės graikų dievas buvo Dzeusas (žr. p. 30-31), dangaus dievas. Jo ginklai buvo griaustiniai ir žaibai. Graikai manė, kad dievai gyvena puošniuose rūmuose Olimpo kalno viršūnėje. Dvylika Olimpo dievų stebi pasaulį ir pagal užgaidą padeda arba trukdo mirtingiesiems.

Mitas Dzeuso ir Olimpo dievų (viršuje) karą su titanais vaizduoja ne kaip kovą dėl valdžios, o kaip kovą dėl laisvės. Graikams laisvės sąvoka buvo nepaprastai svarbi. Jie net melsdavosi stati: lenktis arba klauptis pridera tik vergui.

Vyriausiasis dievas

Dzeusas tapo vyriausiuoju dievu, nes privertė tėvą, titaną Kroną, išvemti prarytus Rėjos vaikus. Paskui Dzeusas su broliais ir seserimis paskelbė karą titanams – šie buvo žemės deivės Gajos ir dangaus dievo Urano vaikai.

Poseidonas buvo jūros valdovas. Įtūžęs jis jūroje sukeldavo audras, o sausumoje – žemės drebėjimus. Kartą Poseidonas susimokė su Hera, Atėne ir Apolonu nuversti Dzeusą nuo sosto, bet Dzeusą išgelbėjo šimtarankis milžinas Briarėjas. Jis Tartare saugo titanus.

Trys karalystės

Dzeusas buvo jauniausias iš šešių Krono ir Rėjos vaikų, todėl jo valdžia nebuvo itin stipri. Pasak vieno mito, Dzeusas ir jo broliai dalijosi pasaulį traukdami burtus. Dzeusui atiteko dangus, Poseidonui – jūra, o Hadui – mirusiųjų pasaulis. Graikų mituose dievai retai sukyla prieš Dzeusą, bet ir jis niekada nesikiša į Poseidono ir Hado reikalus.

SVETIMAUTOJAS

Dzeusas valdė drauge su žmona Hera, santuokos globėja. Ji jam pagimdė keturis vaikus: karo dievą Arėją, jaunystės deivę Hebę, gimdymo deivę Eileitiją ir kalvystės dievą Hefaistą.

Bet tai toli gražu ne visi Dzeuso vaikai. Kitus, tarp jų deives ir dievus, kaip antai Atėnę (žr. p. 36-37) ir Apoloną (žr. p. 40-41), didvyrius, kaip antai Heraklį (žr. p. 37), pagimdė deivės, nimfos ir mirtingos moterys. Daug mitų pasakoja apie deivės Heros pavyduliavimą ir pyktį dėl Dzeuso neištikimybės.

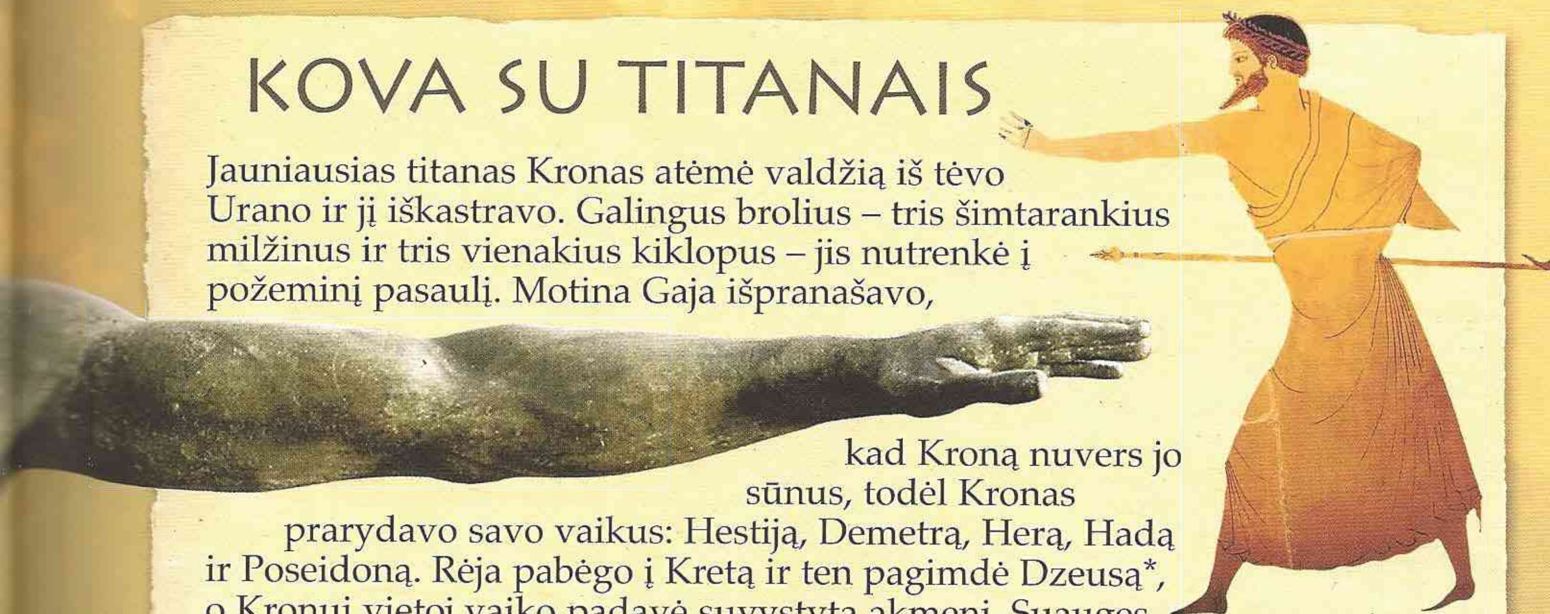
Pasak vieno mito, kartą Hera taip įtūžo ant vyro dėl jo nesantuokinių ryšių, kad pametė jį. Dzeusas pristatė dievams naują žmoną, apsigaubusią šydu (iš tikrųjų tai buvo medinė skulptūra). Įsiutusi Hera puolė varžovę. Nuplėšusi šydą ir pamačiusi, kad čia tik statula, ji pratrūko juoktis ir atlyžo.

Smarkiausiai Dzeusas su Hera susivaidijo per Trojos karą (žr. p. 42-43), nes Hera, nepaisydama Dzeuso įsakymo, padėjo graikams iškovoti pergalę.

Hadas (čia pavaizduotas su žmona Persefone, žr. p. 38-39) valdė mirusiųjų pasaulį, kuris irgi vadinamas Hadu. Dauguma vėlių Hade niūriai stumia dienas nykiame plėnūnių slėnyje. Tik vienas kitas pakliūva į Eliziejų – į rojų panašią dievų numylėtinių buveinę, kitų laukia amžinos kančios Tartare – požemio pasaulio gelmėse. Hadas beveik niekur nebuvo garbinamas.

KOVA SU TITANAIS

Jauniausias titanas Kronas atėmė valdžią iš tėvo Urano ir jį iškastravo. Galingus brolius – tris šimtarankius milžinus ir tris vienakius kiklopus – jis nutrenkė į požeminį pasaulį. Motina Gaja išpranašavo, kad Kroną nuvers jo sūnus, todėl Kronas prarydavo savo vaikus: Hestiją, Demetrą, Herą, Hadą ir Poseidoną. Rėja pabėgo į Kretą ir ten pagimdė Dzeusą*, o Kronui vietoj vaiko padavė suvystytą akmenį. Suaugęs Dzeusas vedė išminties deivę Metidę, ir ši sutaisė gėrimo, kurio paragavęs Kronas išvėmė visus prarytus vaikus. Jų padedamas, Dzeusas pradėjo karą su Kronu ir kitais titanais. Jis išlaisvino šimtarankius ir kiklopus, kurie nukalė Dzeusui ginklus – griaustinius ir žaibus. Nugalėjęs titanus, Dzeusas juos kartu su Kronu įmetė į Tartarą, ir šimtarankiai juos ten saugos iki pasaulio pabaigos.

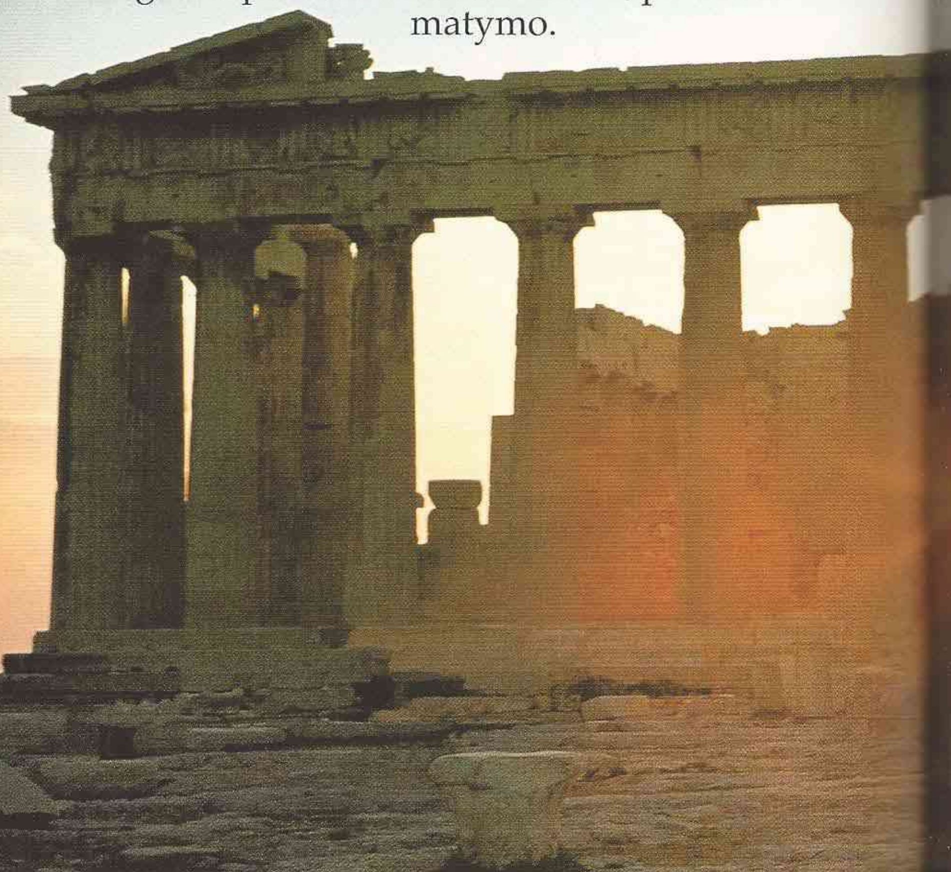
*Dzeusas (viršuje)

Miesto globėjai

Graikų žodis „polis" paprastai verčiamas „miestas-valstybė". Graikijos miestų-valstybių, kaip antai Atėnų, piliečius vienijo bendri tikslai, nustatytos apeigos ir religinis ritualas. Kiekvienas miestas turėjo dievą ar deivę globėją: Atėnai – Atėnę, Delfai – Apoloną (žr. p. 40-41), Korintas – Poseidoną, Argas – Herą ir t. t. Vis dėlto graikų mitai nelėmė religijos, tikėjimas jais nebuvo būtinas. Išsilavinę graikai mitus laikė menine (arba primityvia) mąstymo forma ir aiškino alegoriškai.

Platono svajonė

Graikų filosofas Platonas (427-348 pr. Kr.) teigė, kad tobulame mieste turėtų gyventi 5000 piliečių vyrų (šeimynykščiai ir vergai į šį skaičių neįtraukti). Platono vaizdinį apie idealų miestą formavo gyvenimo Atėnuose (tai buvo filosofo gimtinė) patirtis. Platono laikais Atėnuose gyveno per 40 000 piliečių, Platono mokinio Aristotelio (384-322 pr. Kr.) nuomone, per daug, nes piliečiai turi vienas kitą pažinti iš matymo.

Karo ir išminties deivė Atėnė buvo garbinama visoje Graikijoje, bet Atėnuose ji buvo Atėnė Poliadė, arba miesto globėja. Mitas pasakoja, kad įkūrus miestą, jo globėjais panoro tapti ir Atėnė, ir Poseidonas. Miestiečiai nusprendė pasirinkti tą, katro dovana bus vertingesnė. Poseidonas trenkė trišakiu į žemę, ir ištryško šaltinis. Atėnė padovanojo alyvmedį. Jos dovana pripažinta geresne, nes Poseidono šaltinio vanduo buvo sūrus.

PANATĖNAJOS

Atėnų miesto-valstybės įkūrėju buvo laikomas legendinis didvyris Tesėjas (žr. p. 32-33). Tapęs Atėnų karaliumi, Tesėjas įvedė šventę deivės Atėnės garbei – Panatėnajas: šventėje galėjo dalyvauti ne tik Atėnų, bet ir kitų Graikijos miestų piliečiai.

Panatėnajos buvo švenčiamos kas ketveri metai liepos pabaigoje; vykdavo iškilmingos eitynės, žirgų lenktynės, muzikantų ir sportininkų varžybos, aukojimas. Per šventę 12 m aukščio Atėnės statula Partenone buvo perrengiama nauju drabužiu, kurį austi ir siuvinėti kilmingoms miesto moterims buvo garbė. Drabužyje būdavo išsiuvinėti deivę šlovinantys mitų epizodai. Šventė buvo pavaizduota Partenono frize. Frizo skulptūras, dabar vadinamas Elgino marmuru, lordas Elginas 1801-1803 m. išgabeno į Londoną ir pardavė Britų muziejui, kur jos dabar ir laikomos.

Deivės Atėnės svarbiausia šventykla vadinosi Partenonas (kairėje), buvo statoma nuo 447 iki 438 m. pr. Kr. ir stovėjo Akropolyje. Buvo ir mažesnė šventykla Atėnei Nikei, pergalės deivei. Iš šios šventyklos karalius Egėjas šoko į jūrą, pamanęs, kad jo sūnų Tesėją užmušė Minotauras (žr. p. 33).

TESĖJAS HADE

Tesėjas buvo didžiausias Atėnų didvyris ir garsiausias karalius. Keliaudamas į Atėnus pas tėvą Egėją, Tesėjas atliko daug žygdarbių, užmušė keletą plėšikų ir pabaisų. Garsiausias jo žygis – Minotauro nužudymas Kretoje.

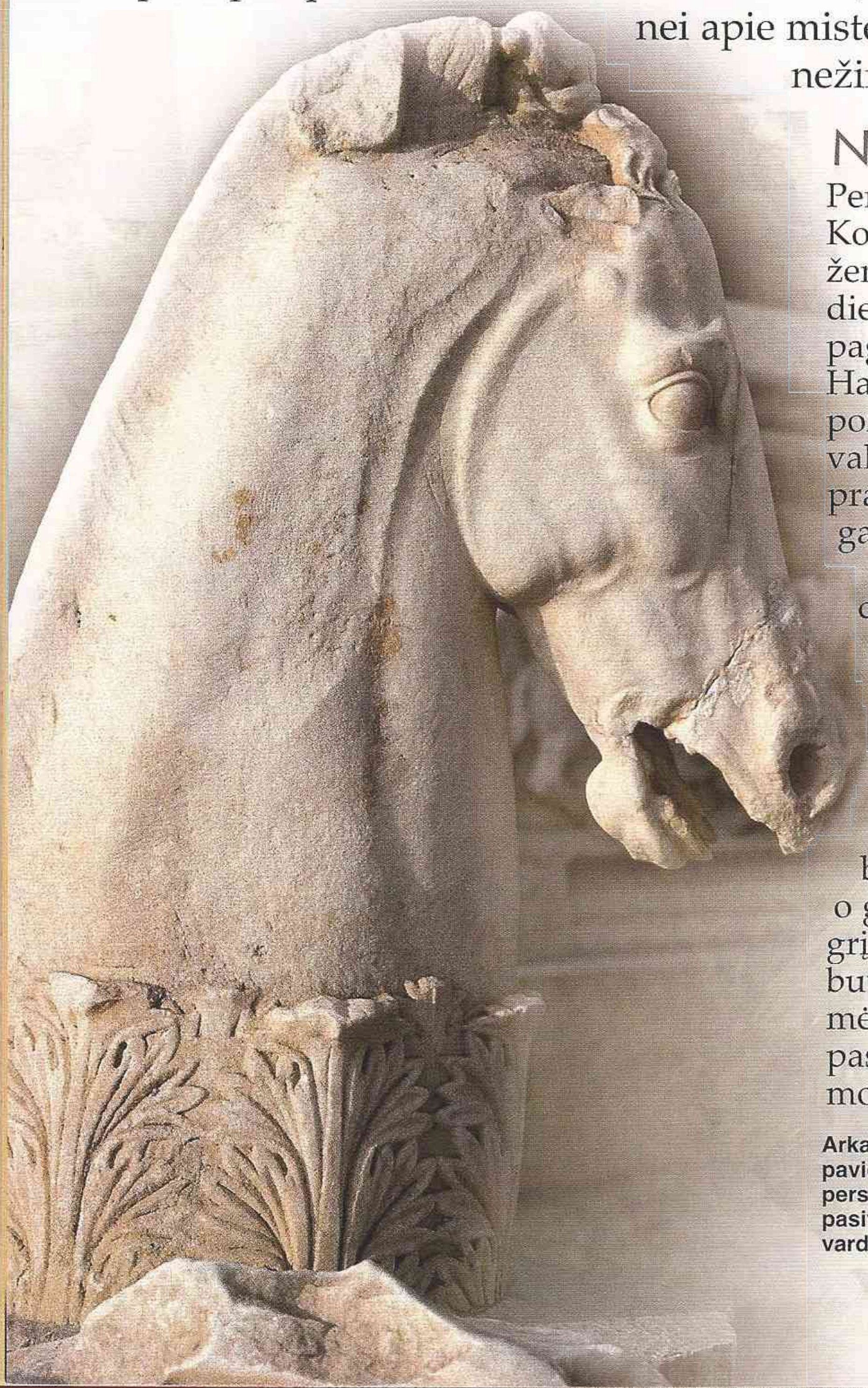
Pats įžūliausias Tesėjo žygis susijęs su naujos žmonos paieškomis. Kai jis ir jo geriausias draugas Peiritojas liko našliai, Tesėjas nusprendė, kad tik Dzeuso dukterys būtų jų vertos žmonos.

Visų pirma Tesėjas pagrobė jaunutę Spartos karalaitę Heleną, kurios grožis vėliau sukėlė Trojos karą. Paskui jis su Peiritoju nusileido į mirusiųjų pasaulį grobti deivės Persefonės. Persefonės vyras dievas Hadas maloniai sutiko didvyrius ir pasiūlė atsisėsti. Deja, atsisėdę abu iškart prarado protą ir atmintį, nes buvo pasodinti ant vadinamųjų Užmaršties kėdžių. Tesėjas su Peiritoju negalėjo nė krustelėti ir kankinosi Hade tol, kol mirusiųjų pasaulio sargo, trigalvio šuns Kerbero, į požemio karalystę atvyko Heraklis. Atpažinęs giminaitį, Heraklis išvadavo Tesėją, bet Peiritojo net jis nepajėgė išgelbėti, ir šis liko kamuotis Hade per amžius.

Demetros įniršis

Mitas apie Demetrą ir Persefonę susijęs su reikšmingiausiu slaptuoju kultu senovės Graikijoje – Eleusinijomis. Šventėje puotaudavo ir linksmindavosi visi, bet apeigose galėjo dalyvauti tik įšventintieji. Manoma, kad vyriausiasis žynys ir žynė vaidindavo šventąsias vestuves ir dievo vaiko gimimą. Apimti religinio kvaitulio, įšventintieji tikėdavo užmezgę ryšį su mirusiųjų pasauliu. Atskleisti ritualines paslaptis pašalaičiams buvo draudžiama, todėl nei apie pačias apeigas, nei apie misterijų dėžės turinį iki šiol nieko nežinome.

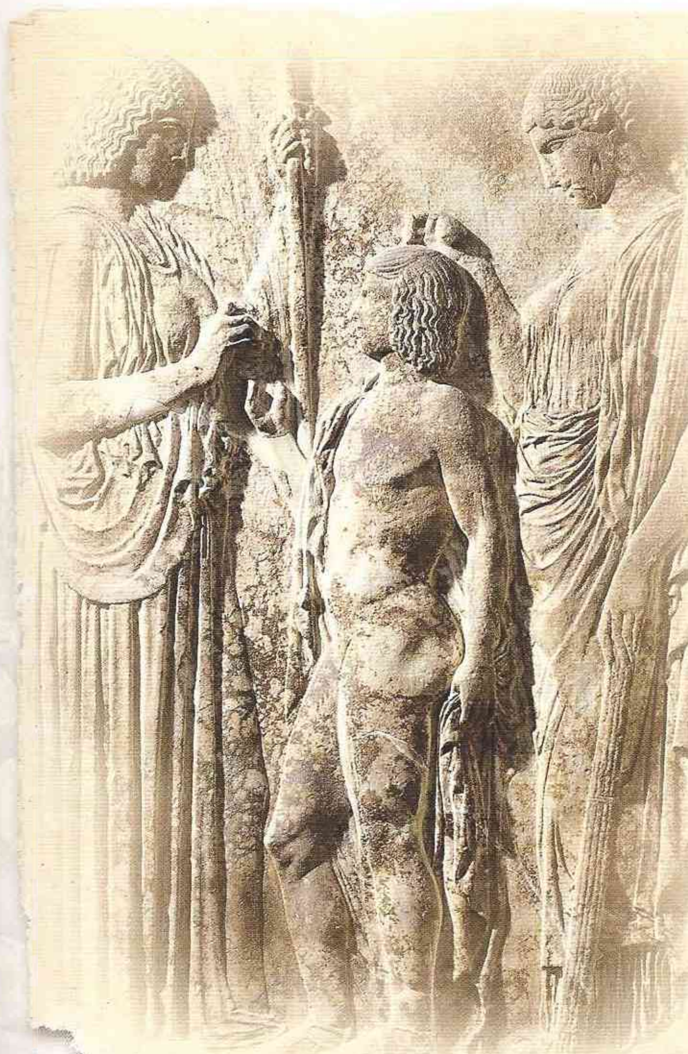

Nešanti pražūtį

Persefonė, iš pradžių vadinta tiesiog Kora (mergaite), buvo gražuolė žemdirbystės deivės Demetros ir dievo Dzeuso (žr. p. 34-35) duktė. Ją pagrobė mirusiųjų pasaulio valdovas Hadas (žr. p. 34-35) ir išgabeno į požemį. Persefonė tapo vėlių šalies valdove. „Persefonė“ reiškia „Nešanti pražūtį“: kai ji nukerpa žmogui nuo galvos plauką, šis miršta.

Demetra taip liūdėjo dingusios dukters, kad nebesirūpino žemės derlingumu. Prasidėjo badas, ir Dzeusas, kuris atidavė dukrą broliui į žmonas, nieko nepasakęs Demetrai, įsakė išleisti Persefonę pas motiną, jei ji nenorės pasilikti Hade. Bet požemio valdovė jau buvo ragavusi Hade granato sėklų, o gyvasis, valgęs mirusiųjų maisto, grįžti į žemę nebegali. Galų gale buvo susitarta, kad šaltus žiemos mėnesius Persefonė praleis mirusiųjų pasaulyje su vyru, o pavasarį grįš pas motiną, ir žemė sužaliuos.

Arkadijoje Demetra buvo garbinama kumelės pavidalu: norėdama išvengti Poseidono (žr. p. 34) persekiojimo, ji pasivertė kumele, bet dievas pasivertė eržilu. Iš jų sueities gimė duktė, kurios vardą žinojo tik Eleusinijų įšventintieji.

DEIVĖS NUMYLĖTINIS

Devynias dienas ir naktis Demetra* veltui ieškojo dingusios dukters. Dešimtą dieną ji sužinojo, kad Persefonę, Dzeusui leidus, pagrobė Hadas. Demetra taip įtūžo, kad atsisakė grįžti į Olimpą. Ji pasivertė mirtinga moterimi ir atėjo į Eleusiną, kur pradėjo tarnauti aukle karaliaus rūmuose. Demetra nuoširdžiai prisirišo prie mažojo karalaičio Triptolemo* ir nusprendė jį padaryti nemirtingą. Ji įtrindavo kūdikį dievų maistu – ambrozija ir kišdavo į ugnį. Tačiau kartą karalienė pamatė, ką daro auklė, ir klykdama išplėšė mažylį deivei iš rankų. Demetra prisipažino, kas esanti, ir paliko rūmus, bet vaiką tebemylėjo kaip anksčiau. Triptolemui ji padovanojo drakonų kinkinį ir kviečių, kuriuos jis sėjo visame pasaulyje ir mokė žmones dirbti žemę.

*Demetra (kairėje)
**Triptolemas (viduryje)

GYVYBĖS REGĖJIMAS

Pasak mitų, kai Persefonė grįžo pas motiną ir žemė vėl pasidarė derlinga, Demetra išmokė žmones slaptų apeigų, kurias reikėjo atlikinėti jos garbei. Eleusino gyventojai manė, kad misterijos vienija visus žmones, todėl jų slaptajame kulte galėjo dalyvauti vergai, graikiškai mokantys užsieniečiai ir moterys.

Kasmet įšventintieji apsivalydavo ir pasiruošdavo dalyvauti įspūdingame apeigų rituale. Iš pradžių jie vieną dieną pasninkaudavo, paskui gerdavo kvaišinantį gėrimą ir regėdavo vizijas, kurios teikė naujo laimingo gyvenimo aname pasaulyje viltį. Manoma, kad uždaroje kulto patalpoje telesterijuje apeigų dalyviams buvo rodomos šventosios relikvijos. Orgijos (taip vadinosi apeigos) baigdavosi, parodžius stebuklingą kviečio varpą.

Kitas apreiškimas buvo susijęs su Brimu („stipriuoju"), sūnumi, kurį požeminiame pasaulyje pagimdė Persefonė. Rodos, kad tai Dioniso (žr. p. 31), žemės vaisingumo dievo, pravardė.

Eleusinijos buvo rengiamos 2000 metų ir sunyko tik 396 m. po Kr., kai Demetros šventovę apiplėšė ir sugriovė gotų karalius Alarikas (valdė nuo 394 iki 410 m.). Tačiau Eleusino gyventojai dar ilgai, net atsivertę į krikščionybę, garbino deivę (dešinėje su šventaisiais vaisingumo simboliais) šventosios Demetros vardu.

Pranašystės galia

Kai titanas Kronas išvėmė akmenį, kurį buvo prarijęs vietoj naujagimio Dzeuso (žr. p. 31-31), akmuo nukrito Graikijos viduryje, Delfuose, kur buvo garbinamas kaip pasaulio centras, arba bamba („Omphalos"). Tačiau svarbiausia Delfų šventykla buvo skirta ne Dzeusui, o jo sūnui Apolonui, pranašysčių, muzikos, gydymo ir keršto dievui.

Apolonas užaugo labai greitai – per kelias dienas, nes jį ambrozija maitino deivė Temidė, horų (metų laikų deivių) ir moirų (likimo deivių) motina, turinti pranašės galių.

Senovinė Apolono šventyklas Delfuose 548 m. pr. Kr. sudegė ir buvo atstatyta dar prabangesnė. Virš durų buvo įrašas: „Pažink save", perspėjantis tuos, kurie ateina sužinoti ateities. Šventykloje stovėjo „Pasaulio bamba" (dešinėje) – senas fetišas.

PITIJA

Pagal vieną mitų, atvykęs į Delfus Apolonas iš lanko nušovė slibiną Pitoną, pagimdytą žemės deivės Gajos. Slibinas saugojo plyšį uoloje. Čia Apolonas įkūrė šventyklą, kurioje jo pranašystes skelbė Pitija. Iš visos Graikijos žmonės plūdo į Delfus, norėdami sunkią valandą gauti dievo patarimą.

Pitija pranašaudavo sėdėdama požeminiame kambaryje ant trikojo. Šiuolaikiniai tyrimai rodo, kad ši Apolono šventyklos dalis pastatyta virš dviejų susikertančių sprūdžių klinčių uolose. I a. po Kr. rašytojas Plutarchas (~45-125 po Kr.), Delfų vyriausias žynys, pažymėjo, kad Pitijos kambaryje buvo pilna maloniai kvepiančių garų. Tai buvo pro plyšį prasiskverbusios etileno dujos: nuo jų apsvaigusi Pitija skelbdavo dieviškąją ištarmę.

Graikai labai gerbė egiptiečių dievo Amono (žr. p. 142-143), dar vadinamo Raguotuoju Amonu, orakulą. Jo svarbiausia šventykla su daugiau kaip 100 žynių buvo Libijos dykumoje. 332 m. pr. Kr. užkariavęs Egiptą, į šią Amono šventyklą nukeliavo ir Aleksandras Makedonietis (356-323 pr. Kr.). Sakoma, kad orakulas pripažino Aleksandrą (viršuje) „Amono sūnumi“, vadinasi, įteisino jo valdžią.

BRANGIOS IŠTARMĖS

Senovės graikai tikėjo pranašystėmis, Delfų orakulas buvo toli gražu ne vienintelis. Kitas garsus orakulas buvo Dodonėje, Dzeuso šventykloje. Čia žynės pranašaudavo pagal versmės, trykštančios prie šventojo ąžuolo šaknų, čiurlenimą, ir pagal šventojo medžio lapų šnaresį.

Dauguma orakulų turėjo savo pranašę – sibilę. Garsiausia buvo Kumų sibilė. Ji turėjo devynias pranašysčių knygas ir kartą pasiūlė paskutiniam Romos karaliui Tarkvinijui Išdidžiajam (~534-510 pr. Kr.) jas nusipirkti. Pinigų ji užsiprašė nesikuklindama, ir valdovas atsisakė. Sibilė sudegino tris knygas ir vėl pasiūlė karaliui įsigyti šešias, kurios liko, bet kainos nenumušė. Jis vėl atsisakė, ir sibilė sudegino dar tris knygas. Galų gale Tarkvinijus nupirko paskutines tris knygas ir sumokėjo kaip už devynias. Sibilės knygos buvo laikomos vienu didžiausių Romos turtų, jose ieškota atsakymų, ištikus nelaimėms. 83 m. pr. Kr. knygos sudegė su Kapitolijumi, kur buvo laikomos.

SPARTOS ĮSTATYMAI

Spartiečiai manė, kad jų buitį ir šalies santvarką nustatęs Likurgas (~VII a. pr. Kr.), vienas iš Spartos vadovų: neva įstatymus jam padiktavusi Pitija Delfuose (iš tikrųjų jie buvo sukurti apie 600 m. pr. Kr.). Kadangi Spartos piliečių (užkariautojų dorėnų) buvo nedaug, palyginti su nugalėtais ankstesniaisiais gyventojais helotais, visas jų gyvenimas buvo tvarkomas kariškai. Šeimos gyvenimas ir turtas buvo nevertinamas, abiejų lyčių jaunimas nuo mažens turėjo kasdien mankštintis ir grūdintis. Silpni naujagimiai buvo žudomi. Spartiečiai garsėjo drąsa, pareigingumu ir ištverme, atšiaurios gyvensenos jie neatsisakė daug šimtmečių. Visus darbus nudirbdavo vergai helotai, spartiečiai mokėjo tik kariauti.

AMŽINASIS GYVENIMAS

Apolonas pamilo Kumų sibilę, kai ši buvo dar jauna ir graži. Už vieną meilės naktį dievas siūlė gražuolei viską, ko širdis geidžia. Sibilė parodė dulkių krūvą ant urvo dugno ir paprašė: „Norėčiau gyventi tiek metų, kiek dulkelių šioje krūvoje“. Apolonas išpildė jos prašymą, paskui jaunoji pasipūtėlė jį atstūmė. Tačiau sibilė užmiršo paprašyti amžinos jaunystės. Amžiai bėgo, ji traukėsi ir džiūvo, kol pasidarė tokia mažutė, kad tilpo ąsotyje. Kartą Kumų sibilę pamatė vaikai ir paklausė, ko ji norėtų. „Numirti“, — atsakė sibilė.

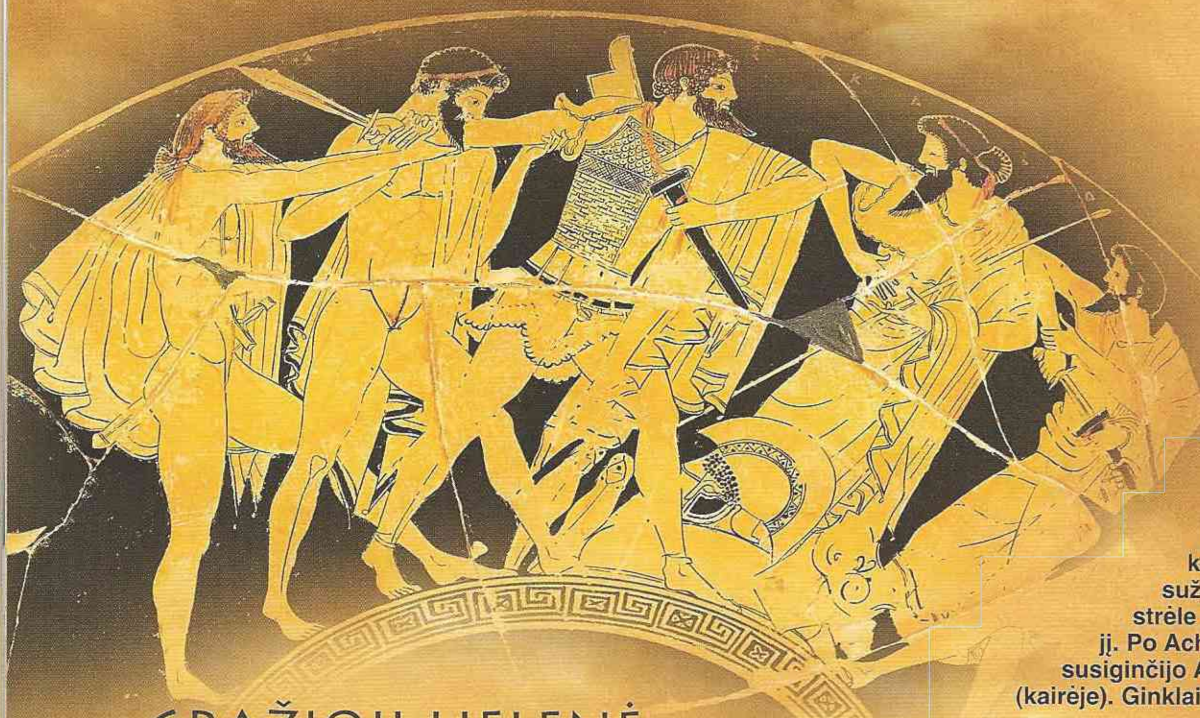

Karas dėl Helenės

Apie Trojos karą VIII a. pr. Kr. Homeras sukūrė epą „Iliada". Siedamas su mitais, jis pasakojo tikrus istorinius įvykius – Trojos miesto, dar vadinamo Ilionu, apgultį ir sugriovimą XIII a. pr. Kr. Tuo metu Graikijoje dar klestėjo Minojo civilizacija, nes dorėnai įsiveržė tik apie 1100 m. pr. Kr. Tada ir susiformavo klasikinė Graikija. Homerui Trojos karo nugalėtojai achajai buvo migloti tolimos praeities personažai, o ne amžininkai.

Helenė buvo Dzeuso ir Ledos duktė. Jos broliai dvyniai Kastoras ir Polideukas (lot. Poluksas), vadinami Dioskūrais (Dzeuso sūnumis), išvadavo paauglę seserį, kai ją pagrobė Atėnų karalius Tesėjas (žr. p. 32-33, 37).

Homero epas pasakoja apie paskutinius Trojos apsiausties metus, kai Achilas nužudė Trojos karalaitį Hektorą. Mirdamas Hektoras išpranašavo, kad Achilą nužudys Paris. Achilas buvo beveik nesužeidžiamas, nes motina jį dar kūdikį išmaudė požemio upėje Stikse. Ji laikė sūnų už kulno, kuris liko sužeidžiamas. Paris pataikė strėle Achilui į kulną ir nužudė jį. Po Achilo mirties dėl jo ginklų susiginčijo Ajantas ir Odisėjas (kairėje). Ginklai atiteko Odisėjui.

Gražioji Helenė

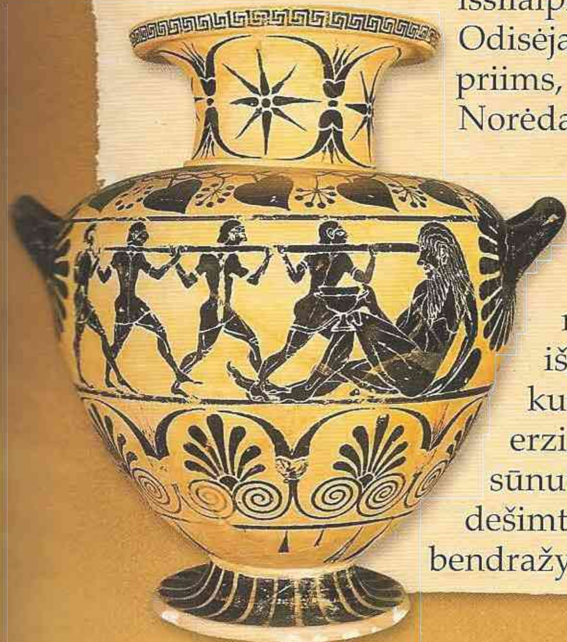
Karas tarp achajų ir trojiečių kilo dėl gražiausios pasaulio moters Helenės. Ji buvo Spartos karalaitė, ištekinta už Spartos karaliaus Menelajo. Jos sesuo Klitaimnestra ištekėjo už Menelajo brolio, Mikėnų karaliaus Agamemnono.

Helenę pagrobė Paris, Trojos karaliaus Priamo sūnus. Jis buvo išrinktas teisėju, kai trys deivės, Afroditė, Atėnė ir Hera, susiginčijo dėl aukso obuolio su užrašu „gražiausiajai". Visos trys deivės bandė Parį papirkti. Meilės deivė Afroditė pažadėjo jam gražiausią žemės moterį, ir Paris obuolį atidavė jai.

Vadovaujami karaliaus Agamemnono, achajai išplaukė daugybe laivų ir apsiautė miestą, norėdami sugrąžinti Helenę Menelajui. Narsiausias Trojos karo didvyris buvo Achilas. Achajams padėjo ir deivės Atėnė su Hera, mirtinai įžeistos, kad Paris gražiausia deive išrinko Afroditę.

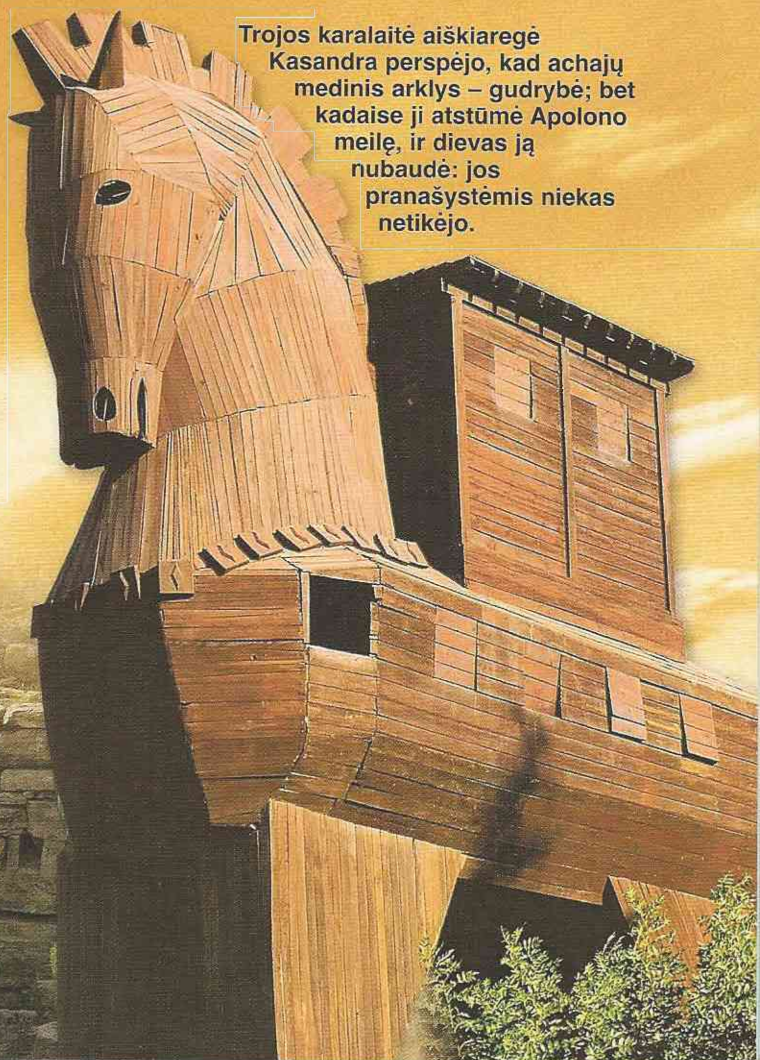
NIEKAS

Sugriovus Troją, achajų didvyriai daug iškentėjo, nes trojiečiai irgi turėjo daug šalininkų tarp dievų. Odisėjo nelaimės prasidėjo, kai jis su bendražygiais išsilaipino kiklopų – vienakių žmogėdrų milžinų – saloje. Odisėjas tikėjosi, kad kiklopas Polifemas svetingai juos priims, bet šis įkalino atvykėlius urve ir pradėjo juos ėsti. Norėdamas pabėgti, Odisėjas pavaišino Polifemą stipriu vynu, o kai šis gerai įkaušo, pasakė kiklopui, kad jo vardas „Niekas". Kai girtutėlis Polifemas užmigo, Odisėjas ir jo vyrai nusmailintu mediniu kuolu išdūrė milžinui vienintelę akį. Kai Polifemas ėmė rėkti, kiti kiklopai paklausė, kas jį nuskriaudė, bet išgirdę: „Niekas", išsiskirstė, nusprendę, kad jis kuoktelėjo. Odisėjas su draugais pabėgo iš urvo, bet erzindamas pasakė Polifemui savo tikrą vardą. Už sūnui padarytą skriaudą Polifemo tėvas Poseidonas dešimt metų persekiojo Odisėją ir išžudė visus jo bendražygius.

TROJOS ARKLYS

Achajai dešimt metų laikė apgulę Troją. Miestas buvo paimtas apgaule: Itakės karaliaus Odisėjo patarti, achajai padarė didžiulį medinį arklį, paskui jame pasislėpė Odisėjas su būriu karių. Achajai apsimetė, kad pasitraukia, o arklys buvo paliktas trojiečiams, neva kaip dovana, ir šie jį įsitempė į miestą. Naktį Odisėjas su bendražygiais išlindo iš arklio ir atkėlė Trojos vartus achajų kariuomenei. Miestas buvo apiplėštas ir sugriautas, achajai karą laimėjo.

Trojos karalaitė aiškiaregė Kasandra perspėjo, kad achajų medinis arklys – gudrybė; bet kadaise ji atstūmė Apolono meilę, ir dievas ją nubaudė: jos pranašystėmis niekas netikėjo.

Skolinti dievai

Deivės Veneros sūnus Enėjas pabėgo iš Trojos ir apsigyveno Italijoje prie Tiberio upės. Nusileidęs į mirusiųjų pasaulį, Enėjas sužinojo, kas bus didieji romėnai ir kokius žygdarbius jie atliks.

Senovės romėnai suvokė, kad jų civilizacija palyginti jauna, todėl daug dėmesio skyrė mitams, kurie susiejo Romą su didžiosiomis senovės kultūromis. Jie manė, kad romėnų protėvis – trojiečių didvyris Enėjas, po Trojos sugriovimo (žr. p. 43-44) iškeliavęs ieškoti naujos tėvynės. Romėnai buvo linkę menkinti etruskų įtaką savo kultūrai ir pabrėžti ryšius su trojiečiais ir graikais.

GENEALOGIJA

Romėnai urmu perėmė graikų mitus ir graikų dievus, todėl dauguma antikos dievų turi du vardus, vieną graikišką, vieną lotynišką. Dzeusas (žr. p. 30-31, 34-35) tapo Jupiteriu, Hera – Junona, Poseidonas (žr. p. 33-34) – Neptūnu, Atėnė (žr. p. 36-37) – Minerva ir t. t. Ne visada romėnų dievas tiksliai sutapdavo su graikų pirmavaizdžiu, nes dažnai turėjo savo istoriją ir genealogiją. Kapitolijaus kalvoje garbinta svarbiausių dievų triada Jupiteris-Junona-Minerva veikiausiai etruskų kilmės.

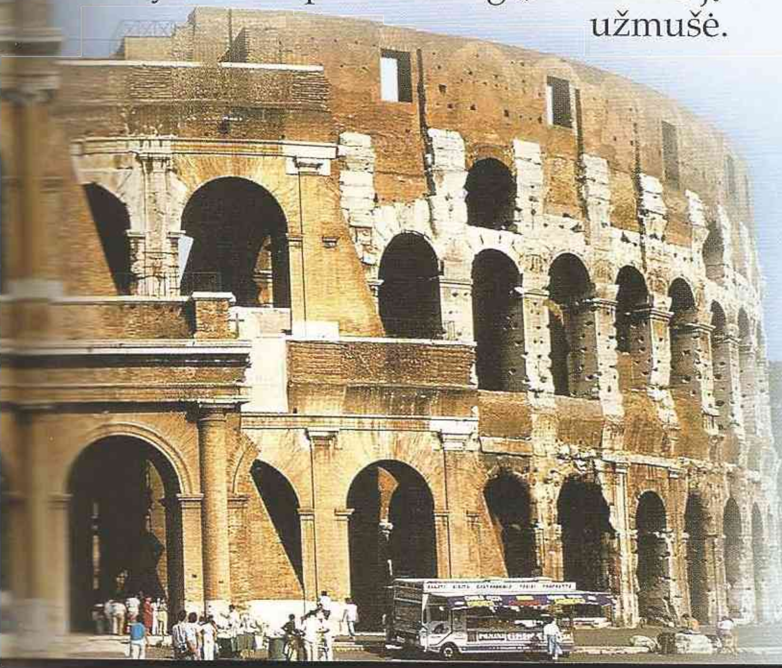
Romėnai kildino Romos įkūrėjus Romulą ir Remą iš Enėjo sūnaus Askanijo giminės. Askanijas įkūrė Romos pirmtakę Alba Longą, kurios valdovai buvo jo palikuonys. Dvynius Romulą ir Remą į Tiberio upę įsakė įmesti jų dėdė Amulijus: jis tapo Alba Longos valdovu, nuvertęs vyresnįjį brolį Numitorą, dvynių senelį.

Romulą ir Remą išgelbėjo ir kelias dienas žindė vilkė, paskui juos rado ir užaugino piemuo Faustulas. Kai dvyniai suaugo, Faustulas atskleidė augintiniams jų kilmės paslaptį. Po to dvyniai subūrė plėšikų gaują ir grąžino valdžią seneliui.

DIEVŲ ŽENKLAS

Romulas ir Remas nenuskendo, o suaugę nužudė dėdę. Paskui jie nusprendė prie Tiberio upės pastatyti naują miestą. Romulas užkopė į Palatino kalvą, Remas – į Aventino, ir laukė darbo pradžiai būtino dievų ženklo. Remas išvydo šešis maitvanagius, o Romulas – dvylika. Romulas paskelbė, kad dievai jam palankesni, ir išarė vagą miesto riboms pažymėti. Kai Remas pradėjo iš jo tyčiotis ir peršoko vagą, Romulas jį užmušė.

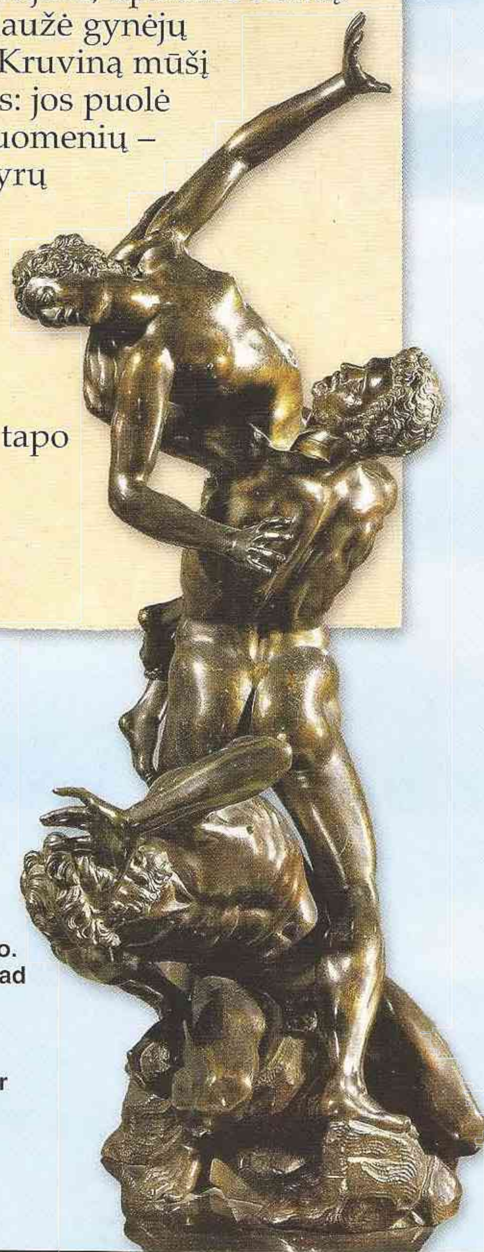

SABINIŲ PAGROBIMAS

Kad Romoje padaugėtų gyventojų, Romulas mieste suteikdavo prieglobstį pabėgusiems vergams ir nusikaltėliams. Vyrai plūste plūdo į Romą, bet moterų trūko. Tada Romulas pakvietė kaimyninę sabinų gentį į Konsualijų šventes žemdirbystės dievo Konso garbei. Sabinai atvyko su žmonomis ir dukterimis ir kol užgniaužę kvapą stebėjo kovos vežimų lenktynes, Romului davus ženklą, romėnai pagrobė sabinų moteris ir besiblaškančias nusinešė namo.

Įtūžę dėl klastos sabinai, vadovaujami karaliaus Tito Tacijaus, apsiautė Romą. Galų gale jie palaužė gynėjų pasipriešinimą. Kruviną mūšį nutraukė sabinės: jos puolė tarp dviejų kariuomenių – tėvų sabinų ir vyrų romėnų, — maldaudamos nebelieti kraujo. Kovotojai susitaikė, ir po Romulo Romos miesto valdovu tapo sabinas Numa Pompilijus*.

* (žr. p. 48)

Pagal tradiciją Romos miesto įkūrimo data laikomi 753 m. pr. Kr. (kairėje Koliziejus). Romulas valdė keturiasdešimt metų, iš pradžių drauge su Titu Tacijumi, o šiam mirus, vienas. Gyvenimo pabaigoje Romulas dingo. Dalis valdinių patikėjo, kad Romos miesto įkūrėją išsivežė karo dievas Marsas ir Romulas tapo dievu Kvirinu, bet buvo ir tokių, kurie manė, kad jį nužudė senatoriai.

Šventoji ugnis

Romėnų religijoje svarbiausios buvo namų, šeimos, namų židinio dievybės globėjos. Per visas svarbias šventes šeimos galva („pater familias") atnašaudavo joms įvairiausias aukas. Namų židinys romėnams buvo šventa vieta. Žmonos pareiga buvo kas vakarą išvalyti židinį ir užkapstyti žarijas pelenais, kad ugnis rusentų iki ryto.

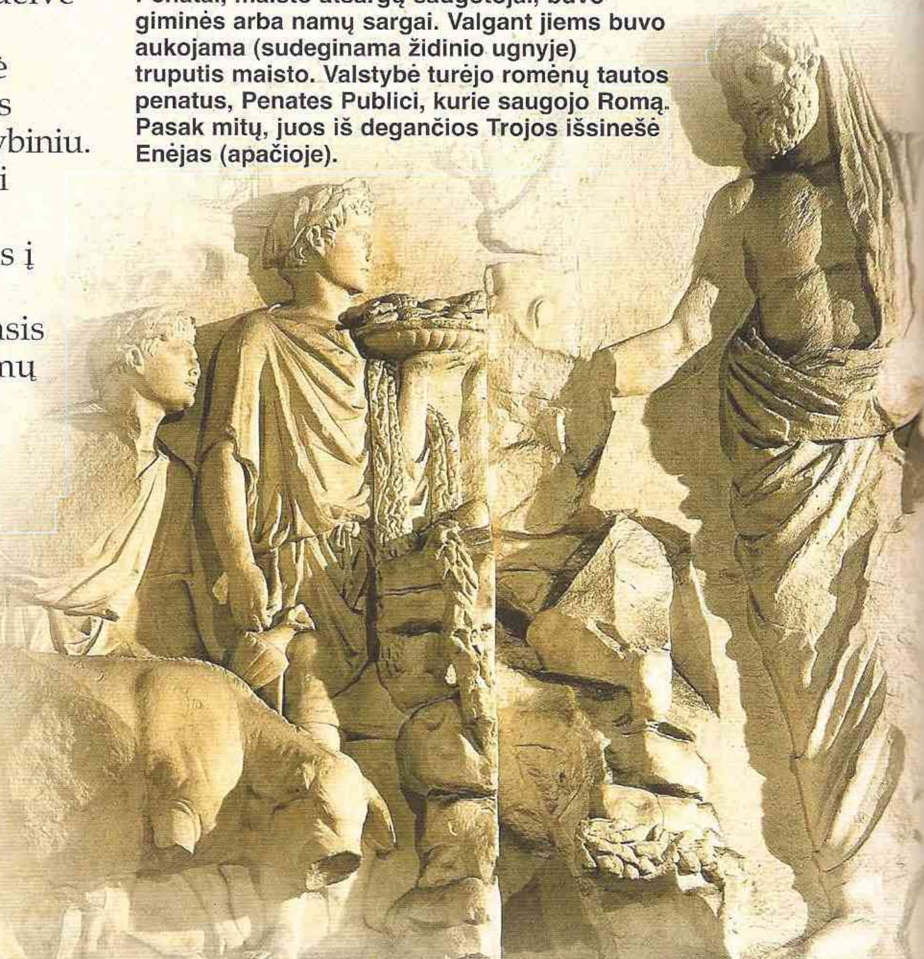
Visos romėnų namo dalys turėjo po dievą, kaip antai Kardėja buvo durų vyrių deivė. Šiuos namų dievus valdė šeimos galvos dvasia. Kiekvieni namai turėjo larus, kuriems melstasi, kai šeimoje kas nors gimdydavo, tuokdavosi ar mirdavo (kairėje larų šventyklėlė) ir penatus, dievus saugotojus. Šių dievų kultas veikiausiai atsirado iš mirusiųjų kulto.

VESTALĖS

Vesta buvo švento namų židinio deivė ir atitiko graikų Hestiją. Kadangi romėnai miesto bendruomenę laikė didele šeimyna, Vesta tapo Romos galios simboliu, o jos kultas – valstybiniu. Vestos žynės – vestalės buvo labai gerbiamos. Myriop pasmerktasis būdavo paleidžiamas, jei vedamas į bausmės vietą sutikdavo vestalę.

Vestalių buvo šešios. Vyriausiasis žynys išrinkdavo iš kilmingų šeimų jaunutes mergaites, kurios turėdavo tarnauti deivei 30 metų. Jos dalyvaudavo ritualuose ir aukojimuose, bet jų pagrindinė pareiga buvo nuolat kūrenti ugnį Vestos šventyklos židinyje. Ugnis buvo Romos amžinumo simbolis. Užgesus ugniai, ją reikėdavo įkurti iš naujo, trinant vieną į kitą medines lazdeles. Toks ugnies įdegimo būdas buvo susijęs su praeitimi, kaip ir Vestos šventyklos forma: ji buvo apskrita kaip pirmųjų Romos gyventojų trobelės su mediniais stulpais ir nendriniais stogais.

Penatai, maisto atsargų saugotojai, buvo giminės arba namų sargai. Valgant jiems buvo aukojama (sudeginama židinio ugnyje) truputis maisto. Valstybė turėjo romėnų tautos penatus, Penates Publici, kurie saugojo Romą. Pasak mitų, juos iš degančios Trojos išsinešė Enėjas (apačioje).

ROMOS SIELA

Vestalės turėdavo saugoti skaistybę. Vestos žynė, sulaužiusi skaistybės įžadą, buvo palaidojama gyva. Pasak mitų, daug vestalių buvo neteisingai apkaltintos, bet išsigelbėjo, paprašiusios deivės pagalbos.

Vestalės buvo Romos siela, bet imperatorius Gracianas (valdė nuo 367 iki 378 m.), priešiškas stabmeldžiams, panaikino vestalių tarnybą, o jų išlaikymui skirtus pinigus panaudojo imperijos paštui plėtoti. Imperatorius Teodosijus (valdė nuo 379 iki 395 m.) 394 m. oficialiai uždraudė pagoniškų dievų garbinimą, ir Vestos ugnis užgeso visam laikui.

Vestos šventykla (kairėje griuvėsiai) buvo nedidelis apskritas pastatas Romos Forume – slėnyje tarp Kapitolijaus, Palatino ir Eskvilino kalnų, papuoštame puikiais pastatais. Netrūko Forume ir prašmatnių parduotuvių. Vestalės gyveno atrijuje (dideliame pastate, išdėstytame aplink centrinį kiemą) šalia šventyklos.

KLAUDIJOS MALDA

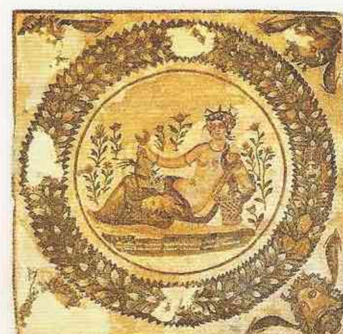
Viena populiariausių svetimų deivių Romoje buvo frigų Kibelė*, Didžioji Motina. Kartą į miestą turėjo atplaukti laivė su deivės statula. Visi miestelėnai, tarp jų ir vestalės, susirinko prie Tiberio žiočių valties pasitikti, bet laivė užplaukė ant seklumos ir įstrigo dumble. Vyrai įsirėžę traukė virvę, bet valtis nė nekrustelėjo.

Viena vestalių, vardu Klaudija Kvinta, apie kurią buvo skleidžiami negražūs gandai, žengė pirmyn, pasėmė rieškučias vandens iš upės ir tris kartus apsišlakstė juo galvą. Ji pradėjo melstis deivei Vestai: „Dievų Motina, žmonės kalba, kad aš neskaisti. Jei nusidėjau, pasmerk mane, už įžado sulaužymą sumokėsiu gyvybe. Bet jei esu nekalta, dabar tai parodyk visiems". Klaudija nusijuosė juostą ir pririšo prie virvės, paskui truktelėjo. Valtis iškilo iš dugno, ir vestalė įtraukė statulą į miestą.

*Kibelės (žr. p. 50-51) statula iš Frigijos į Romą buvo atgabenta 204 m. pr. Kr.

Numos tikėjimas

Nors mums dabar atrodo, kad Romos imperijos sostinė buvo gana šiuolaikiškas miestas, senovės romėnai visada pabrėždavo, kad yra žemdirbiai. Daugelis romėnų svajojo išvykti iš miesto į sodybą kaime. Romėnų eilėraščiai liaupsina kaimo gyvenimą, o žemdirbystės mitų labai gausu. Senoji lotynų genčių žemdirbių religija buvo vadinama „Numos tikėjimu" pagal karalių Numą Pompilijų (715-672 pr. Kr.), kuris tapo Romos įkūrėjo Romulo (žr. p. 44-45) įpėdiniu. Numa įsteigė religijos ir kulto institucijas.

Cerera (viršuje) dažnai buvo garbinama kartu su Telūra, arba „Terra Mater" – „Motina Žeme". Cerera buvo javų ir derliaus deivė, su ja siejama žemdirbystės pradžia. Ją labai gerbė žemdirbiai. Per 496 m. pr. Kr. badmetį viena pranašystė nedviprasmiškai sutapatino Cererą su graikų deive Demetra (žr. p. 38-39).

Kaimiški dievai

Prieš sėją romėnų žemdirbiai paaukodavo Jupiteriui (žr. p. 44) taurę vyno ir keptą kumpį. Prieš derliaus nuėmimą jie aukodavo kiaulę javų deivei Cererai, be to, rengdavo vaišes Jupiterio ir Junonos garbei.

Jupiteris ir Telūra buvo „didieji tėvai, be kurių niekas neauga". Bakchas buvo vynuogininkystės dievas, Robigas saugojo javus nuo ligų. Flora buvo gėlių ir sodų žydėjimo deivė. Minerva rūpinosi alyvmedžiais, Venera – sodais, o fontanų deivė Limfa – drėkinimu. Bono Evento, geros kloties dievo, žmonės prašydavo sėkmės, nes be jos didžiausios pastangos ir atkakliausias darbas nieko nereiškia.

Flora (kairėje) buvo gėlių ir pavasario deivė. Poetas Ovidijus (~43 pr. Kr.) rašo, kad kadaise ji buvo nimfa, vardu Chloridė. Vakarų vėjelis Zefyras pamilo nimfą ir švelniu bučiniu pavertė ją Flora. Sulig kiekvienu Floros iškvėpimu žemė apsipildavo gėlėmis. Flora buvo žydinčios gamtos, o Pomona – vaisių deivė. Pomona buvo Vertumno, metų laikų kaitos ir vaisių brandos dievo, žmona.

Faunas ir Silvanas buvo miškų, laukų, žemdirbystės ir gyvulininkystės dievai. Silvanas, paprastai vaizduojamas su trimis nimfomis, vadinamomis silvanomis, tapo ganyklų dievu, kai miškai buvo iškirsti. Faunas (viršuje dešinėje) buvo klastingesnis, vogdavo vaikus, suvedžiodavo moteris ir susargdindavo žmones. Jis dar buvo ir pranašysčių bei vaisingumo dievas.

LAUKINĖS GAMTOS DIEVAI

Ne tokių svarbių žemdirbystės dievų buvo daugybė. Pavyzdžiui, ardami pūdymą, romėnai melsdavosi Vervaktoriui. Bet svarbiausia buvo žemės gyvybinių galių deivė Cerera.

Be žemdirbystės dievų, romėnai garbino laukinės gamtos dievus. Faunas, miškų ir bandų dievas, buvo sutapatintas su graikų Panu. Žmonės, pernakvoję šventoje Fauno giraitėje, dažnai susapnuodavo ateitį. Buvo ir deivė Fauna, kartais laikoma Fauno žmona, kartais seserimi ar dukterimi. Vėliau Fauna buvo sutapatinta su žemės ir vaisingumo deive Bona Dea (Gerąja Deive), Deive Motina, kurią garbindavo tik moterys (vyrams dalyvauti apeigose buvo draudžiama).

POMONOS MERGINIMAS

Pomona buvo miško nimfa. Ji labai mėgo savo obelų sodą ir nepaleisdavo iš rankų peilio, nes nuolat ką nors genėdavo ar skiepydavo. Nenorėdama, kad jai trukdytų pašalaičiai, Pomona aptvėrė sodą, ir niekas nebegalėjo užeiti.

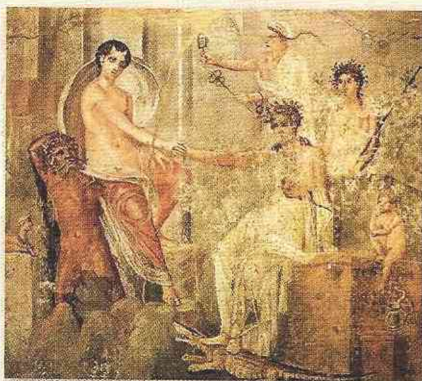
Vieną dieną pro šalį žingsniavo dievas Vertumnas, pamatė Pomoną ir buvo apakintas jos grožio. Jis akimirksniu ją įsimylėjo ir nuo tos dienos kasdien praeidavo už tvoros vis kitokiu pavidalu. Vieną dieną apsimetė ūkininku ir net vilko pilnutėlę pintinę kviečių. Kitą dieną praėjo apkibęs šapais, nes dėjosi vežęs šieną. Bet Pomona nė nedirstelėjo į jį.

Galų gale Vertumnas pasivertė garbinga senute ir išdrįso užsukti į Pomonos sodą. Sėdėdamas su ja po obelimi, jis patarė Pomonai tekėti už dievo Vertumno, nes jis pirmasis pradėjo auginti jos numylėtus obuolius, vadinasi, puikiai ją supras.

Vertumno žodžiai suminkštino Pomonos širdį, o kai jis pasirodė jai tikruoju spindinčio kaip saulė jaunikaičio pavidalu, ji sutiko už jo tekėti.

Dievai iš užsienio

Romėnai iš visų svetimų dievų labiausiai garbino egiptiečių deivę Izidę. Jiems ji buvo visų dievų ir deivių esmė, gamtos motina, visatos valdovė, „viena, kuri yra viskas". Izidė garbinta kartu su savo vyru Serapiu (Sarapidu) – tai egiptiečių dievas Ozyris (žr. p. 144-145).

Suplakę lotynų, etruskų ir graikų dievus, romėnai mielai perimdavo ir kitų kultūrų, su kuriomis susidurdavo, dievus. Su romėnų dievais vis dažniau ėmė varžytis egiptiečių, frigų, arabų ir keltų dievybės. Vienos, kaip antai arabų karo dievas Arsu, turėjo nedaug išpažinėjų, kitos, kaip antai Kibelė, frigų Deivė Motina, buvo garbinamos visoje imperijoje. Kelerius metus vyriausiasis romėnų panteono dievas buvo Sirijos saulės dievas Elagabalas.

Frigų deivė

Kibelė buvo vadinama „Magna Mater" – Didžiąja Motina. Kaip ir egiptiečių deivė Izidė (žr. p. 144-145), ji buvo dievų motina. Iš pradžių Kibelė buvo garbinama Frigijoje (dabar Anatolija Turkijoje). 204 m. romėnai parsigabeno jos skulptūrą su įmūrytu meteorito akmeniu į Romą (žr. p. 47), nes orakulas išpranašavo, kad Hanibalo (247-183 pr. Kr.) vadovaujama Kartaginos kariuomenė bus išvyta, jei Romoje bus oficialiai įdiegtas Kibelės kultas.

Kartaginiečiai buvo sumušti, tačiau ši svetima, gaivalinga, rūsti deivė daugeliui romėnų kėlė įtarimą. Iki imperatoriaus Klaudijaus laikų (valdė 41-54 po Kr.) romėnams buvo draudžiama tapti Kibelės žyniais. Bet jos kultas, triukšmingas, su siautulingais šokiais ir masiniu išpažinėjų kastravimusi, išplito visoje Romos imperijoje.

Kibelės numylėtinis Atis (Atidas) susižavėjo kita moterimi. Deivė atėmė jam protą, Atis išsikastravo ir mirė. Po to Kibelei jo pagailo, ir jinai prikėlė Atį iš numirusių. Šis mitas panašus į Mesopotamijos mitą apie Inaną ir Dumuzį (žr. p. 68-69). Kibelė buvo vaisingumo ir laukinės gamtos deivė. Romėnų laikais ji dažnai vaizduota su dviem liūtais (kartais liūtai traukia jos auksinį vežimą).

Romėnų kariai garbino Mitrą (viršuje), kosmoso viešpatį, senovės persų saulės ir šviesos dievą. Mitraizmas buvo paslaptinga religija, apie ją žinome nedaug. Naujų išpažinėjų įšventinimo ritualą sudarė septynios pakopos. Mitra buvo vaizduojamas kaip jaunuolis, nudūriantis jautį, iš kurio kraujo atsiranda nauja gyvybė.

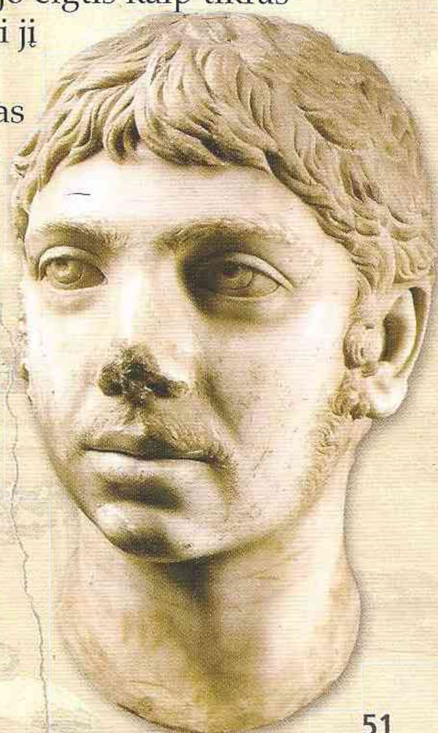
Romos imperatorius Klaudijus (moneta dešinėje) labai domėjosi frigų religija ir skatino Kibelės (apačioje) garbinimą. Jo įpėdiniui imperatoriui Neronui (valdė nuo 54 iki 68 po Kr.) buvo artimesnė sirų deivė Atargatis, tokia pat grėsmingai žavi ir kraugeriška.

SIRŲ DIEVAS

Vienas Sirijos dievas vos nepajungė visų kitų Romos dievų. Tai buvo Elagabalas, saulės dievas. Elagabalas garbintas Emesoje (dabar Chimsas Sirijos dykumoje). Elagabalo kultas prasiskverbė į Romą, kai imperatoriumi tapo Septimijus Severas (valdė 193-211 po Kr.). Septimijus buvo aukštas pareigūnas Sirijoje ir melsdavosi Elagabalo šventykloje, o jo žmona Julija Domna (170-217) buvo Elagabalo vyriausiojo žynio duktė.

Julijos Domnos sūnus imperatorius Karakala 217 m. buvo nužudytas, bet jos sesuo Julija Mesa pasistengė, kad imperatoriumi būtų paskelbtas jos vaikaitis Basianas. Tačiau Basianas (204-222) buvo vyriausias Elagabalo žynys ir norėjo toliau tarnauti savo dievui. Brangakmeniais išpuoštas juodasis akmuo (iš tikrųjų meteoritas), kuriame buvo įsikūnijęs Elagabalas, iš Emesos šventyklos buvo išgabentas į Romą.

Basianas paskelbė, kad vyriausias Romos imperijos dievas – Elagabalas ir visi privalo jį garbinti. Netrukus jaunasis imperatorius pradėjo elgtis kaip tikras beprotis, ir kareiviai jį nužudė. Naujasis imperatorius Severas Aleksandras (valdė nuo 222 iki 235) Elagabalo akmenį grąžino į Emesą.

Basianas įvedė prabangias orgijas su vaikų aukojimais Elagabalo garbei, nuplėšė garbę vestalei, o aukščiausiais pareigūnais skirdavo savo meilužius iš padugnių. Romėnai naująjį imperatorių praminė Heliogabalu – „saulės niekšu".

Keltų mitų nuotrupos

Geležies amžiaus pradžioje, apie 1000 m. pr. Kr., keltai paplito visoje Europoje. Šios karingos tautos kultūra, kurios būdingiausi bruožai – didvyriškumas ir svetingumas, labai skyrėsi nuo kaimynų slavų, germanų ir italikų. Tai aiškiai rodo išlikę mitai. Iš tėvynės Europos viduryje keltai traukė į vakarus ir netrukus įsikūrė dabartinėje Prancūzijoje – romėnai juos vadino galais. Apie III a. pr. Kr. dalis keltų rytuose pasiekė Mažąją Aziją; jų šalis vadinosi Galatija. Vakaruose jie apgyveno Airiją.

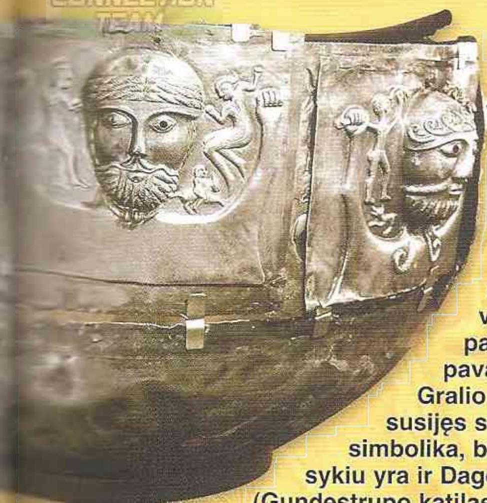

Epona (kairėje) buvo keltų arklių deivė, garbinta visame romėniškajame keltų pasaulyje. Romoje net buvo švenčiama šventė jos garbei. Epona, visada vaizduojama su bent vienu arkliu, siejama su vaisingumu ir mirusiųjų pasauliu.

Airių mitai

Kai Romos diktatorius ir liaudies tribūnas Julijus Cezaris (100-44 pr. Kr.) 52 m. pr. Kr. numalšino Vercingetorigo (m. 46 pr. Kr.) vadovaujamą galų sukilimą, keltų genčių kovos dvasia buvo palaužta, ir jie pamažu buvo nustumti į vakarinius ir šiaurinius savo žemių pakraščius: Bretanę Prancūzijoje, Velsą, Kornvalį ir Škotiją Jungtinėje Karalystėje ir Galisiją Ispanijoje. Tik Airijoje, kurios romėnai nebuvo užkariavę, geležies amžiaus keltų paveldas buvo išsaugotas.

Pirmieji airių mitai užrašyti VIII a. po Kr. Tuo metu Airijos visuomenę buvo iš esmės pakeitusi V a. po Kr. įsigalėjusi krikščionybė ir vėlesni normanų iš Skandinavijos antpuoliai. Laimė, pagal airių pasakojimo tradicijas užrašyti mitai liko palyginti nepakeisti.

Požeminė deivės Danu tautos daniečių – karalystė laikoma taikos ir gerovės viešpatija. Vienas jos vardų, Aman avloch, Obuolių tvirtovė, pasakojimuose apie karalių Artūrą virsta anapusinio pasaulio Avalono pavadinimu. Šventojo Gralio paieškos – mitas, susijęs su krikščionybės simbolika, bet Šventasis Gralis sykiu yra ir Dagdos gausybės katilas (Gundestrupo katilas, kairėje).

GERASIS DIEVAS

Priešingai, apie Prancūzijos ar Didžiosios Britanijos keltų mitus ir druidų religiją žinome labai mažai. Vienas iš nedaugelio dievybių, minimų keltų įrašuose, yra Sucelas. Jo vardas reiškia „Taiklusis". Vienoje rankoje Sucelas laiko kūjį, kurio smūgiais minkština žemę (saulė atitirpdo įšalusią žemę), kitoje – puodą darbo vaisiams surinkti.

Airiškas Sucelo atitikmuo – Dagda, „Gerasis dievas". Kaip ir Sucelas, jis lemia orus ir derlių. Vietoj kūjo Dagda turi milžinišką vėzdą. Vienu vėzdo galu jis žudo gyvuosius, kitu – grąžina negyvėliams gyvybę. Dagda dar turi gausybės katilą, kuris niekada neišsenka.

Pagal airių mitus Dagda yra deivės Danu tautos vadas. Sakoma, kad daniečiai – paskutinė dieviškos kilmės Airijoje gyvenusi gentis, kurią nugalėjo keltai.

Įsiveržus keltams, deivės Danu gentis apsigyveno požemyje ir ilgainiui virto airių folkloro personažais. Pasak mito, kapo menė Brug na Bonėje (kairėje) Niugreindže, Mito grafystėje, – vartai į užburtą daniečių požemį.

KARALIAVIMAS

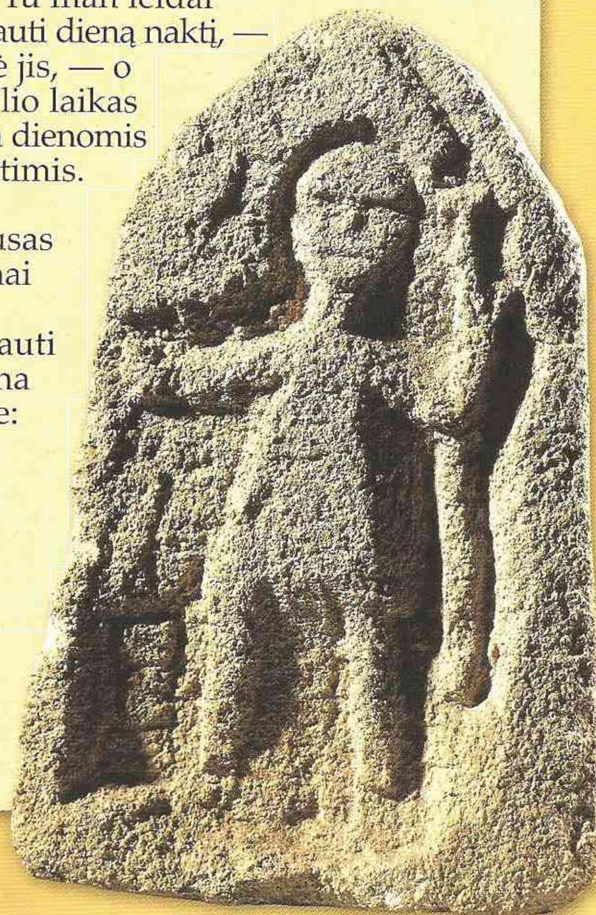
Deivės Danu tautos valdovas Dagda įsimylėjo Boaną, bet ji buvo ištekėjusi už Elkmaro, kuris gyveno Brug na Bonėje. Norėdamas suvedžioti Boaną, Dagda išsiuntė Elkmarą į kelionę ir užkerėjo jį, kad apgautas vyras nepastebėtų laiko tėkmės. Elkmarui atrodė, kad jo nebuvo namie tik vieną naktį, nors iš tikrųjų jis keliavo devynis mėnesius. Per tą laiką Boana pagimdė meilužiui sūnų Oingusą. Kai šis užaugo, Dagda liepė jam eiti į Brug na Bonę ir pareikalauti Elkmaro atiduoti karalystę.

— Dėl viso pikto ruoškis kovai, — mokė sūnų Dagda, — bet nesiveržk į mūšį, jei Elkmaras sutiks leisti tau karaliauti dieną ir naktį.

Oingusas taip ir padarė; Elkmaras sutiko. Bet kai po vienos dienos ir vienos nakties Elkmaras atėjo atsiimti karalystės, Brug na Bonės, Oingusas atsisakė ją grąžinti.

— Tu man leidai karaliauti dieną naktį, — atšovė jis, — o pasaulio laikas slenka dienomis ir naktimis.

Ir Oingusas amžinai liko karaliauti Brug na Bonėje: dieną naktį.

Normanų iškilimas

Normanai klestėjo Skandinavijoje nuo IX iki XII a. Tai buvo nepaprasta tauta – žemdirbiai, kariai, plėšikai, nuotykių ieškotojai, jūrininkai. Jie dažnai leisdavosi į jūrų keliones ieškoti naujų žemių ir plėšti kitų šalių, nes tėvynėje tinkamos dirbti žemės trūko. Daugelyje Europos kalbų savaitės dienų pavadinimai susiję su pagrindiniais vikingų dievais: karo dievu Tiuru, dievų tėvu Odinu, griaustinio dievu Toru ir Odino žmona Friga.

LEDO MILŽINAS

Normanų mitai pasakoja ne tik apie pasaulio sukūrimą, bet ir apie artėjančią jo pražūtį (žr. p. 60-61). Ir pasaulio pradžia, ir pabaiga įkvėpti rūsčios Skandinavijos gamtos, snieguotų kalnų ir ledynų vaizdų.

Vikingai manė, kad pradžioje buvo dvi priešingos stichijos: viena ledo, kita ugnies. Tarp jų žiojėjo Praraja – didžioji nesatis. Iš ledo žemės Niflheimo tekėjo nuodingos upės. Nuodai sluoksnis po sluoksnio kaupėsi Prarajoje. Iš ugnies pasaulio Muspelio lėkė liepsnojančios žiežirbos ir plūdo karšto oro srautai.

Ten, kur šalti šiaurės vėjai susidūrė su karštais pietų vėjais, nuodingas ledas ėmė tirpti, ir iš jo susiformavo pirma gyva būtybė. Tai buvo Imiras, šerkšno milžinų tėvas. Imiras miegojo ir prakaitavo, ir iš jo prakaito kairiojoje pažastyje atsirado vyras ir moteris. Tai buvo pirmieji milžinai, vikingų dievų priešai.

Ledo žemė Niflheimas buvo dar prieš pasaulio sukūrimą. Jos vidury trykšta Hvergelmiras šaltinis, iš jo išteka nuodingos upės. Iš sušalusio šių upių vandens susidarė pirmasis milžinas Imiras.

PASAULIO SUKŪRIMAS

Šerkšno milžinai gyveno ten, kur susilieja keturios pieno upės. Jos tekėjo iš keturių pirmykštės karvės Audhumlos, kuri gyveno ledo žemėje Niflheime, spenių. Laižydama ledą, Audhumla sukūrė Burį, pirmą vikingų dievą. Viena iš šerkšno milžino dukrų Bestla pamilo Burį, ir jie susilaukė sūnų Odino*, Vilio ir Vė – trijų vikingų dievų.

Vieną dieną Odinas, Vilis ir Vė nusprendė nužudyti šerkšno milžiną Imirą, Bestlos tėvą. Iš Imiro žaizdų ištekėjo tiek daug kraujo, kad visi šerkšno milžinai, išskyrus vieną šeimą, kuri paspruko valtimi, nuskendo. Paskui Odinas su broliais sukūrė Midgardą – „vidurinę žemę", žmonių gyvenamą pasaulio dalį: Imiro kūnas tapo žeme, kraujas – jūra, kaukolė – dangaus skliautu. Pirmąjį vyrą ir moterį dievai sukūrė iš uosio ir guobos rąstų, kuriuos rado pakrantėje.

*(žr. p. 58-59)

PASKUTINIAI BARBARAI

Normanų dievai kilę iš šiaurės Europos germanų dievų. Vodanas (arba Votanas) ir Toras (arba Donaras) I a. po Kr. buvo aukščiausieji germanų dievai. Normanų deivės artimos germanų derlingumo deivei Nertai.

Barbarų germanų gentys, kaip antai: anglai, saksai, frankai, vandalai ir vestgotai, pasinaudojo Romos imperijos nuosmukiu ir tarp IV-VI a. įkūrė savo karalystes. Iš karingų genčių tapę tautomis (kaip antai Anglijos anglosaksai), jie išsižadėjo senų gentinių tikėjimų ir atsivertė į krikščionybę. Apie VIII a. pagonišką Vodano religiją Europoje išstūmė naujoji tikyba.

Tačiau tolimoje šiaurėje senasis tikėjimas tebegyvavo, ir vikingų iškilimą galima laikyti paskutine šlovingos senosios germaniškos dvasios raiška.

Vikingų mitai nėra griežta religinė sistema. Žmonės galėjo pasirinkti įvairius dievus, prašydami jėgų, sėkmės ar įkvėpimo. Dievams buvo aukojama, siekiant jų palankumo mūšyje, meilėje ar gyvenime. Dievus normanai garbindavo ne tik šventyklose. Melstis buvo galima ir lauke, miške, ant kalno ar prie šaltinio.

Vanai ir Asai

Senieji dabartinės Norvegijos, Švedijos ir Danijos gyventojai buvo vadinami normanais (vikingais). Jie dažnai laikomi smurtingais ir kraugeriškais, nes plėšikiški jų antpuoliai kėlė siaubą Europos šalims. Tačiau iš esmės normanai buvo žemdirbiai ir apsigyvendavo užkariautose žemėse. Jie buvo nuplaukę net į Šiaurės Ameriką. Vikingai turėjo puikius įstatymus, 930 m. Tingvedlyre (Islandija) įkūrė visuotinį susirinkimą Altingą, kuris šaukiamas iki šiol.

Altingas – normanų parlamentas – buvo šaukiamas vasarą kas dvi savaitės kurti įstatymams ir spręsti ginčams. Jis vykdavo po atviru dangumi. Visuotiniame susirinkime galėjo dalyvauti visi laisvi vyrai. Nuotraukoje viršuje – Tingvedlyras.

Vilką Fenrirą dievai surakino stebuklingomis grandinėmis iš kačių žingsnių, lokių gyslų, žuvų alsavimo ir paukščių seilių. Norėdamas prisijaukinti Fenrirą, dievas Tiuras įkišo dešinę ranką jam į nasrus, bet vilkas ją nukando. Per paskutinį dievų mūšį Fenriras papjaus Odiną su Tiuru ir praris saulę.

KARAS IR TAIKA

Vikingų mitų dievai buvo skirstomi į dvi grupes: derlingumo ir taikos dievai buvo priešpriešinami karo dievams. Manoma, kad derlingumo dievai asai buvo senesnė giminė, pradėta garbinti anksčiau, o karo dievai vanai atsirado daug vėliau.

Vienas mitas pasakoja apie vanų ir asų karą. Jis baigėsi paliaubomis, bet asai aiškiai buvo pranašesni. Netrukus į jų pusę perėjo pagrindiniai vanų dievai: jūros dievas Njordas ir jo vaikai, saulės, lietaus ir augalijos dievas Frėjas ir vaisingumo, meilės ir grožio deivė Frėja.

Asų valdovas buvo Odinas, dar vadinamas Alfodu („visų tėvu“). Sukūręs žmones, Odinas vedė Frigą. Jų vaikai buvo asai (tarp jų Toras, Tiuras, Heimdalis ir gražuolis Baldras). Apie asų deives žinoma mažiau; be Frėjos ir Frigos, dar minima Toro žmona Siva ir amžinos jaunystės deivė Iduna.

POKŠTININKAS

Vienas dievų, Lokis, mokėjo pasiversti įvairiais gyvūnais ir šiaip buvo mitinis nuotykių ieškotojas pokštininkas. Jis kilęs iš asų, bet iš tikrųjų nepriklausė nei asams, nei vanams. Lokio pokštai darėsi vis piktesni. Dėl jo klastos aklas dievas Hodas nužudė savo brolį Baldrą, ir šis nebegalėjo grįžti pas gyvuosius, nes Lokis atsisakė jį apraudoti, o požemių valdovė Helė sutiko išleisti Baldrą tik tuo atveju, jei visi jį apraudos.

Ragnaroko mūšyje (žr. p. 60-61) Lokis kausis milžinų pusėje. Milžinė Angrboda pagimdė jam tris vaikus: pasaulio gyvatę Jormungandą, mirusiųjų karalystės valdovę Helę, kurios pusė kūno žalios mėsos spalvos, kita pusė melsvai juoda, ir vilką Fenrirą.

Kalvio žaizdro akmenyje, kuris saugojo dumples nuo kibirkščių, pavaizduotas Lokis nykštukų užsiūtomis lūpomis.

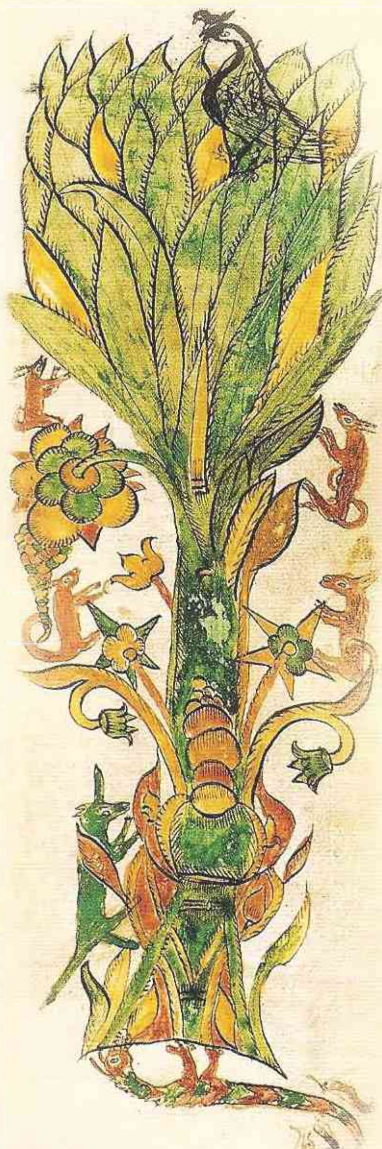

LOKIO DOVANOS

Toras dievino savo gražuolę žmoną Sivą auksiniais plaukais. Vieną dieną Lokis nukirpo Sivei plaukus. Toras baisiai įniršo, ir Lokis pažadėjo priprašyti nykštukų nukalti tokius pačius. Jis susitarė su nagingiausiais kalviais Broku ir Eitriu, ir šie sukūrė dievų lobius.

Brokas nukalė naujus plaukus ir ietį, kuri visada kliudo taikinį. Eitris nukalė stebuklingą žiedą, suteikiantį turtų ir valdžią, ir kūjį, kuris taikliai knežina priešų galvas. Dievai buvo sužavėti dovanomis. Odinas pasiėmė ietį ir žiedą, o Toras – kūjį ir plaukus Sivai.

Bet kai paaiškėjo, kad už darbą niekas nesiruošia mokėti, nykštukai pareikalavo Lokio galvos. Lokis atkirto, kad galvą jie gali imti, bet kaklo – ne, ir išsisuko. Tada įdūkę nykštukai užsiuvo Lokiui lūpas, ir jis ilgai buvo priverstas tylėti.

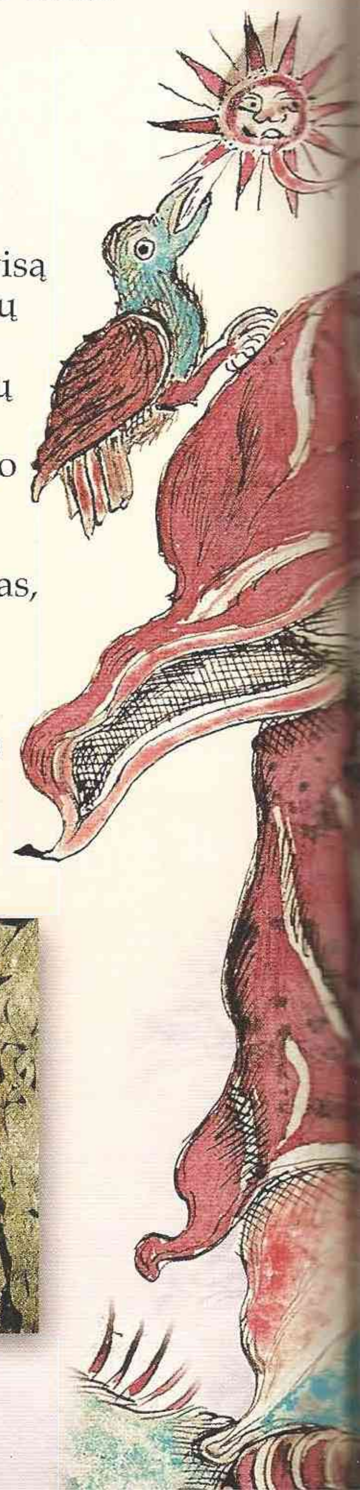
Pasaulio medis

Normanai manė, kad visatos centre auga milžiniškas uosis, vadinamas Igdrasilu. Šis medis – pasaulio atrama. Igdrasilas turi tris šaknis: viena siekia dievų buveinę Asgardą, kita – milžinų šalį Jotunheimą, trečia – požemio karalystę Niflheimą. Pasak normanų mitų, Asgardą su Midgardu, žmonių gyvenama pasaulio dalimi, jungia vaivorykštės tiltas Bifrostas.

Šaknys ir šaltiniai

Igdrasilo šaknis graužia piktas slibinas Nidhogas. Medžio viršūnėje tupi išmintingasis erelis Hraisvelgas ir stebi visą kūriniją. Kai jis plasnoja sparnais, žmonių pasaulyje pučia vėjai.

Prie kiekvienos iš trijų Igdrasilo šaknų trykšta po šaltinį. Niflheime teka nuodingasis Hvergelmiras, kuris pasaulio pradžioje pripildė Prarają, nesatį tarp ugnies ir ledo stichijų (žr. p. 54-55). Jotunheime teka išminties šaltinis Mimiras, o Asgarde – likimo šaltinis Urdė, prie jo gyvena trys nornos – Lemtis (Praeitis), Tapsmas (Dabartis) ir Pareiga (Ateitis). Jos lemia žmonių likimą ir kasdien laisto Igdrasilą tyru šaltinio vandeniu, kad jis nenudžiūtų. Šio vandens lašai rasos pavidalu gaivina ir stiprina žemę.

Pasaulio medis Igdrasilas (viršuje) – milžiniškas amžinai žalias uosis, sujungęs dangų, žemę ir požemio karalystę. Igas („siaubingasis") yra vienas Odino vardų. Upsaloje (Švedija) prie Odino, Toro ir Frėjo šventyklos augo milžiniškas visžalis medis. Kiekvieno vikingo ūkyje irgi būta medžio saugotojo.

Odino pilyje Valhaloje kritę karžygiai toliau kovoja, kol žūva, bet kas vakarą vėl atgaivinami. Naktimis jie puotauja ir geria midų, paskui kovoja iš naujo. Valhalos kariai vadinami einherijais. Jie paliks Valhalą tik prieš paskutinį mūšį ragnaroką ir dievų pusėje kausis su požemių pabaisomis.

ATSKIRI PASAULIAI

Igdrasilas – dievų, milžinų ir vėlių pasaulio atrama: taip šventyklas laiko didelės kolonos. Normanų mitų veiksmas paprastai vyksta šiose žemėse, o ne Midgarde, kur gyvena žmonės.

Valkirijos – karingos merginos, renkančios mūšyje žuvusių karžygių sielas ir gabenančios jas į Valhalą. Normanų poezijoje minimi daugelio valkirijų vardai, kaip antai Sigrdrivos, kuri pamilo mirtingąjį. Valkirijos patarnaudavo Valhaloje puotaujantiems karžygiams. Paveiksle viršuje pavaizduota valkirija, nešina taure midaus, kuris teka iš ožkos Heidrunos spenių. Ožka minta Igdrasilo lapais.

KELIAI Į ASGARDĄ

Midgardą su Asgardu jungė vaivorykštės tiltas, taigi žmonės galėjo patekti pas dievus. Vienas būdų – žūti mūšyje. Normanų kariai (aukštesnis luomas už valstiečius) tikėjosi, kad valkirijos, žemesniosios moteriškos dievybės, kurių vardas reiškia „tos, kurios išsirenka nužudytuosius", nuneš juos į Odino rūmus Valhaloje, kur telkiama kariuomenė paskutiniam mūšiui.

Kitas būdas patekti į dievų pasaulį ir išvengti vėlių karalystės baisybių – tapti savanoriška auka per Odino garbinimo apeigas. Tokią mirtį galėjo pasirinkti ne tik vyrai, bet ir moterys.

Odinas buvo karo ir mirusiųjų, poezijos, įkvėpimo ir burtų dievas. Sėdėdamas soste jis klausydavosi paslapčių, kurias į ausį šnibždėdavo du krankliai, Huginas („Mintis") ir Muninas („Atmintis"). Odinas troško žinių ir už gurkšnį vandens iš išminties šaltinio atidavė akį. Devynias dienas ir devynias naktis jis kabojo Igdrasile, pervertas ietimi, kad sužinotų mirusiųjų paslaptis. Po kabojimo Igdrasile Odinas gavo runas – išminties šaltinį. Normanai ne tik rašydavo runomis, bet ir iš jų burdavo.

Dievų sutemos

X a. stabmeldžiai normanai nešiojo ant kaklo mažučius kūjo pavidalo amuletus, kad dievas Toras juos saugotų. Kūjai buvo panašūs į Europos krikščionių nešiojamus kryžius. Sidabrakaliai kūjus ir kryžius liejo toje pačioje formoje. Pereinamuoju iš stabmeldystės į krikščionybę laikotarpiu daug normanų stengdavosi apsidrausti. Rašytiniuose paminkluose minimas vikingas Helgis Prakaulusis, pasakęs: „Tikiu Kristų, bet plaukdamas jūra ir ištikus bėdai meldžiuosi Torui".

Kitoje vikingų amuleto pusėje pavaizduotas nukryžiuotas Kristus (dešinėje): dėl viso pikto, nes iškart išsižadėti pagoniškų dievų naujiesiems krikščionims buvo baisoka. Skulptūrose ir eilėse Odino kančios kabant Igdrasile lyginamos su Kristaus kančiomis ant kryžiaus. Lokis sutapatinamas su velniu.

Karalius Knutas buvo didžiausias iš visų vikingų karalių. Jis mirė 1035 m., būdamas Anglijos (nuo 1016 m.), Danijos (nuo 1018 m.), Norvegijos (nuo 1030 m.) ir pietinės Švedijos karaliumi. Knutas rėmė krikščionybę pagoniškoje šiaurėje, nes vylėsi tikėjimu suvienyti savo karalystę.

DIEVAI PRALAIMI

Į krikščionybę vikingai atsivertė iš dalies politiniais ir prekybiniais sumetimais, iš dalies tikėdamiesi šviesesnio pomirtinio gyvenimo. Danijos karalius Knutas, 1016 m. užkariavęs Angliją, mielai atsivertė, kad tik naujosios valdos neišsprūstų jam iš rankų. Norvegija priėmė krikščionybę X-XI a. Islandijos Altingas 1000 m. balsavo už krikščionybę. 1164 m. Upsalą (Švedija), kur kadaise stovėjo didžioji Odino, Toro ir Frėro šventykla, jau valdė krikščionių vyskupas.

Tai buvo tikrosios dievų sutemos. Apie 1300 m. vikingų dievus buvo visiškai išstūmusi krikščionybė. Stabmeldiškosios religijos nuotrupų išliko tik folklore ir prietaruose.

Bet dievai seniai ruošėsi tokiam likimui. Mitai pasakojo apie paskutinį ragnaroko mūšį, kuriame dievai kausis iš paskutiniųjų, bet pralaimės. Buvo pranašaujama, kad Lokis atplauks iš požemių pasaulio negyvėlių pilnu laivu, padarytu iš mirusiųjų nagų, o vilkas Fenriras praris saulę.

RAGNAROKAS

Paskutiniame mūšyje karo dievas Tiuras negalėjo kovoti, nes vilkas Fenriras jam buvo nukandęs dešinę ranką. Toras žuvo, kaudamasis su pasaulio gyvate Jormungandu. Lokis ir Heimdalis nužudė vienas kitą, Fenriras prarijo Odiną. Galų gale ugnies milžinas Surtas, nuo laiko priešaušrio laukęs prie liepsnojančių Muspelio vartų, sudegino pasaulį.

Paskui gimė nauja saulė, o iš jūros iškilo nauja žemė. Į šį naują pasaulį įžengė Odino sūnūs Vidaras ir Valis ir Toro sūnūs Modis ir Magnis, vieninteliai išlikę gyvi po paskutinio mūšio. Prie jų prisidėjo jaunystės ir grožio dievas Baldras, pagaliau paleistas iš vėlių karalystės, ir jo aklas brolis Hodas. Išlikusieji stovėjo dykynėje, kur kadaise kilo į dangų auksastogis Asgardas. Žolėje jie rado auksines šachmatų figūrėles, kuriomis žaisdavo asai, ir apraudojo šlovingas dienas.

XII a. normanų šachmatų figūra (kairėje), rasta Išorinių Hebridų Luiso saloje. Ji buvo išdrožta iš vėplio ilčių Norvegijoje. Šachmatai išstūmė senesnį vikingų stalo žaidimą, vadinamą „nevatavlu“, kuriame karalius su nedidele kariuomene turėjo gintis nuo milžiniškų priešininko pajėgų.

Ragnaroko mūšį dievai pralaimi. Galų gale pasaulio medis Igdrasilas paslepia vieną vyrą ir vieną moterį, Livą ir Livtrasirą, kurie pradės naują žmonių giminę.

Lenroto rinkinys

I tūkstantmetyje po Kr. Baltijos regiono finai buvo sukūrę puikios epinės ir lyrinės poezijos. Šias poemas, kurių pagrindas – mitai, nuolat papildydami ir pakeisdami, jie deklamavo iki XIX a., kol jos susiliejo į didįjį suomių mitologinį epą – „Kalevalą".

Vienoje „Kalevalos" giesmėje burtininkė Louhi pasiūlė Veinemeinenui savo dukrą, jei jis padarys jai „sampo" – stebuklingą malūnėlį (dešinėje – malūnas Suomijoje), kuris primals jai tiek druskos, grūdų ir pinigų, kiek ji panorės. Veinemeineno draugas Ilmarinenas padarė tokį malūnėlį, bet raganos duktė atsisakė tekėti: vienas jaunikis buvo keistas, kitas senas, be to, šiaurėje nebus gėlių ir paukščių. Likę be nuotakos, Ilmarinenas ir Veinemeinenas nusprendė atsiimti stebuklingą malūnėlį. Draugai jį nudžiovė ir patraukė atgal į šiaurę, bet Louhi juos pasivijo, ir besimušant malūnėlis įkrito į jūrą. Grūdus ir pinigus malančios dalys sulūžo, bet druską malūnėlis mala iki šiol, todėl jūros vanduo sūrus.

PERLŲ AŠAROS

Veinemeinenas plaukė į šiaurę su Ilmarinenu ir Leminkeinenu, kai laivė už kažko užkliuvo. Pažvelgęs pro jos kraštą, Veinemeinenas pamatė, kad valtis įstrigo didžiulės lydekos nugaroje. Leminkeinenas išsitraukė kalaviją ir iš visų jėgų smogė žuviai. Tačiau kalavijas atšoko, o Leminkeinenas pliumptelėjo į vandenį. Veinemeinenas turėjo jį ištraukti kaip nuskendusią žiurkę. Paskui Veinemeinenas išsitraukė kalaviją ir perkirto lydeką perpus. Trys draugai išvirė ir suvalgė mėsą, o iš lydekos žandikaulių su dantimis Veinemeinenas pasidarė kantelę*, kuria niekas, be jo paties, nemokėjo skambinti. Kai Veinemeinenas užgrojo, žvėrys ir paukščiai pasileido šokti, o miško valdovas Tapijas užsikorė ant kalno viršūnės, kad geriau girdėtų. Veinemeineną patį sugraudino toks muzikos gražumas, ir jis apsiverkė. Jo ašaros virto perlais.

*Kantelė – styginis (5-13 stygų) į kankles panašus muzikos instrumentas, kuriuo skambindavo karelai ir suomiai.

SUOMIŲ MITOLOGIJA

Apie suomių dievus žinoma nedaug, nes nuo krikščionybės įvedimo (XII a.) dvasininkai uoliai naikino pagoniškus kultus. Miško dievas Tapijas lėmė medžiotojų laimikį, vandenų dievas Ahtis – žvejų. Turisasio žmonės prašydavo pergalės mūšyje, Tontu rūpinosi namų ūkiu. Pasaulis atsiradęs iš pirmykščio paukščio kiaušinio: iš viršaus – dangus, iš apačios – žemė, iš trynio – saulė, iš baltymo – mėnulis. Pasak vienų mitų, pasaulį sukūrė pats paukštis, pasak kitų – Veinemeinenas.

„Kalevalos" („Kalevo šalies") epą, pirmą kartą paskelbtą 1835 m., iš suomių epinių liaudies dainų – runų sudarė suomių tautosakininkas, gydytojas Elijas Lenrotas (1802-1884). 1849 m. paskelbtą antrąją „Kalevalos" redakciją sudarė 50 runų ir apie 22 000 eilučių. „Kalevaloje" pasakojami mitai apie stipruolio Kalevo palikuonis, kultūrinius didvyrius Veinemeineną, Ilmarineną, Kulervą. Prieš Lenrotui išleidžiant „Kalevą", dauguma suomių nebuvo nieko girdėję apie mitų herojus, tokius kaip Veinemeinenas, pirmasis žmogus, kuris gimė jau senas. Veinemeinenas iš paukščio kiaušinio burtažodžiais sukūrė pasaulį, išgavo ugnį, numezgė pirmąjį tinklą, grąžino žmonėms Pohjolos šeimininkės Louhi pagrobtą saulę ir mėnulį. Išeidamas iš šio pasaulio, senolis paliko žmonėms savo giesmes.

Veinemeinenas (dešinėje) buvo didis dainininkas, bet kartą jaunasis Joukahainenas panoro su juo pasivaržyti. Įpykęs Veinemeinenas įvijo nevykėlį pagyrūną į pelkę ir išleido tik tada, kai Joukahainenas pažadėjo jam atiduoti į žmonas savo seserį Aino. Sužinojusi, kad turės tekėti už tokio senio, Aino nusiskandino.

Peruno griaustinis

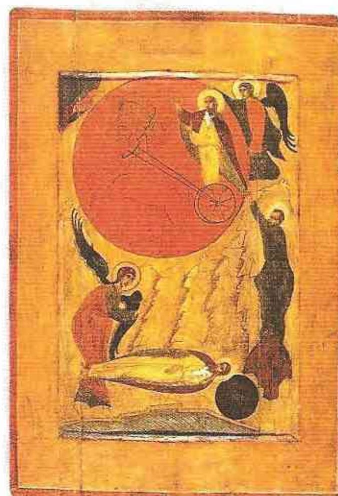
Dalis slavų mitų herojų virto folkloro veikėjais, dalis susiliejo su Stačiatikių bažnyčios personažais. Pavyzdžiui, slavų pavasario vaisingumo dievybė Jegoras, atrakindavęs žemę po žiemos šalčių, virto folkloriniu personažu slibino nugalėtoju ir sutapo su krikščioniškosios bažnyčios Šv. Jurgiu (Grigorijum).

Rytų Europos slavų genčių mitai buvo užrašyti X-XIII a. Su vėlių kultu buvo susijęs slavų vaizdinys apie gyvąjį numirėlį. Mitologinėje erdvėje knibždėte knibždėjo įvairių piktųjų dvasių: naminių, miškinių, vandenių, undinių, laumių. Slavų kultūros atšakos yra trys: rytų (kaip antai rusai ir ukrainiečiai), pietų (kaip antai serbai ir slovėnai) ir vakarų (kaip antai: slovakai, lenkai ir čekai).

Gėris ir blogis

Viena įdomiausių slavų mitologijos savybių – dualizmas. Pasaulį valdo priešingos geros ir blogos dievybės. Slavų kūrimo mituose (net po 1000 krikščionybės metų) dažnai teigiama, kad pasaulį Dievas ir Velnias kūrė kartu.

Vyriausiasis slavų stabmeldžių dievas Rusijoje buvo vadinamas Perunu, visatos valdovu. Perunas lyginamas su normanų Toru (žr. p. 54-61) ir graikų Dzeusu (žr. p. 34-35). Jo žaibai gali užmušti, audra – atnešti lietų, be kurio nebus gero derliaus. Jo šventasis medis buvo ąžuolas – galbūt todėl, kad į ąžuolą dažnai trenkia žaibas. Iš kitų svarbesnių slavų dievų minėtinas Velesas, naminių gyvulių globėjas ir turto dievas, saulės dievas Dažbogas, duodantis laimę ir gerovę, vėjų valdovas Stribogas, ugnies dievas Svarogas. Rytų slavų stabmeldystė pradėjo nykti 988 m., kai Kijevo didysis kunigaikštis Vladimiras (956-1015) pasikrikštijo. Plintant krikščionybei tarp VIII ir XIII a. slavų mitai iš esmės pasikeitė arba buvo pamiršti. Dabar dauguma rytų ir pietų slavų – stačiatikiai, vakarų – katalikai.

Slavų griaustinio dievas Perunas vėliau tapo folkloro personažu Ilja (kairėje pavaizduotas Iljos žengimas į dangų), kitaip Eliju. Perunas žudė priešus žaibų strėlėmis. Lietaus sukėlimo apeigose, pergyvenusiose Peruno kultą, mergina, prisidengusi nuogybę tik gėlėmis, sukdavosi magiškame rate, maldaudama pranašą Iliją atsiųsti lietų.

LAUMĖS BOTAGAS

Kartą gyveno jaunas dailidė, jis keliavo po platųjį pasaulį su Perkūnu* ir Velniu. Perkūnas griaudė ir žaibavo, baidydamas žvėris, Velnias parūpindavo valgio, o dailidė jį taisydavo. Po kurio laiko jie rado tinkamą vietą apsigyventi, pasistatė trobą ir pasėjo ropių.

Po kelių dienų visi trys suprato, kad ropes kažkas vagia. Ir Velnias, ir Perkūnas bandė naktį budėti, bet vagis juos išplakė botagu. Paskui atėjo dailidės eilė. Jis nusinešė į lauką smuiką ir pradėjo griežti, kad laikas greičiau prabėgtų. Ropes vogdavo laumė ragana. Sužavėta muzikos, ji pasirodė dailidei ir paprašė išmokyti griežti.

— Tokiais senais kreivais pirštais smuiku nepagrieši, — tarė dailidė. – Kišk juos į perskilusį kelmą, aš ištiesinsiu.

Kai laumė sukišo pirštus į perskilusį kelmą, dailidė išmušė pleištą, ir kelmas sugnybo jai pirštus. Kai laumė pažadėjo daugiau ropių nevogti, dailidė ją paleido, bet jos botagą pasiliko.

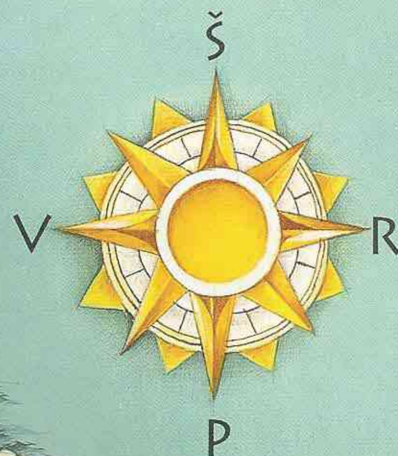
Dailidė, Perkūnas ir Velnias nusprendė išsiskirti, bet negalėjo pasidalyti trobelės. Jie susitarė, kad namas liks tam, kas baisiausiai išgąsdins kitus du. Iš pradžių gąsdino Velnias: ėmė taip trankytis, kad Perkūnas iš baimės nebežinojo kur dingti, bet dailidei triukšmas buvo nė motais. Paskui pradėjo griausti ir žaibuoti Perkūnas, Velnias net po lova palindo iš baimės, bet dailidė neišsigando. Galų gale atėjo dailidės eilė. Jis pliaukštelėjo laumės botagu ir suriko, mėgdžiodamas jos balsą. Perkūnas su Velniu pabėgo, ir troba liko dailidei.

*Ši pasaka iš Lietuvos, o Lietuvoje Perunas buvo vadinamas Perkūnu.

Arkties Vandenynas
Europa
Rusija
Drakonas
Kinija
Šen Nongas
Himalajai
Mardukas
Gilgamešas
Brahma
Irakas
Inana
Šiva
Khupning Knam
Nanga baigai
Dvasių vartai
Indija
Aukso Trikampis
Afrika
Rama
Malaizija
Tohanas
Indijos Vandenynas

ARKTIES VANDENYNAS

Pasaulio kūrėjas Kranklys

SIBIRAS

Kimun kamujis

JAPONIJA

Idzanagis ir Idzanami

Buda Amida

Susanas

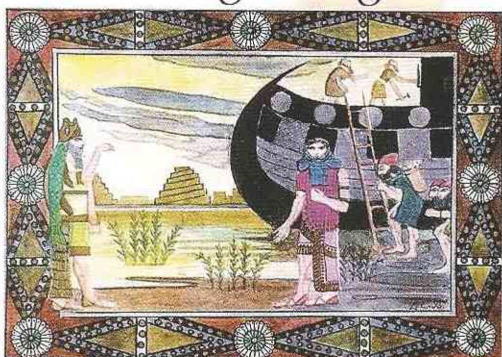
Azija

Didžiuliame Azijos žemyne gyvena daugybė tautų, kurių kiekviena sukūrė savitų mitų. Vienas seniausių civilizacijų centrų – Artimieji Rytai. IV tūkstantmetyje pr. Kr. Mesopotamijoje buvo sukurti ir užrašyti šumerų mitai. Hinduizmas, viena didžiųjų pasaulio religijų, įvilktas į margaspalvį vaizdingų ir painių sakmių apie dievus drabužį. Rytų Azijos kultūras daug tūkstantmečių atspindėjo mitai, kupini išminties.

Piemens žmona

Senovės Mesopotamija (dabartinis Irakas) – kraštas tarp Tigro ir Eufrato. Šių upių potvyniai nenuspėjami ir pragaištingi, o jei jos laiku nepatvinsta, žmonėms gresia bado mirtis. Tačiau Mesopotamijos žemė labai derlinga, todėl ubeidiečiai čia apsigyveno jau V tūkstantmetyje pr. Kr. Apie 3300 m. pr. Kr. juos išstūmė šumerai. Jie įkūrė pirmuosius miestus, kaip antai Uruką, kurį valdė dievažmogis Gilgamešas.

Šumerai (besimeldžiantis šumeras, apačioje) svajojo paversti išdžiūvusią tėvynės žemę rojaus Dilmuno sodais. Šumerus gąsdino ir potvynis, ir sausra. Kasmet sausasis metų laikas grėsė paversti kraštą išdeginta dykuma – taip šumerai įsivaizdavo mirusiųjų pasaulį.

Šumerų vyriausiajam dievui Enliliui pasiūlius, dievų susirinkimas nusprendė sunaikinti žmones. Bet vandens dievas Enkis įsakė Siparo karaliui Ziusudrai pasistatyti didžiulį laivą, ir jis liko gyvas, kai žemę skandino tvanas. Ziusudrai buvo dovanotas amžinasis gyvenimas Dilmune.

Dievai ir karaliai

Šumerų kultūros pagrindas – miestai-valstybės. Kiekvienas miestas turėjo savo globėją, kuriam atstovavo karalius-žynys, tarpininkas tarp dievų ir savo tautos. Senovės šumerų mitologiją perėmė vėlesnės Mesopotamijos civilizacijos: akadai, babiloniečiai, asirai, kanaaniečiai ir hetitai. Dievai nesikeitė, keitėsi tik jų vardai.

Šumerų nuomone, pradžių pradžioje buvo niekieno nesukurtas pirmykštis Vandenynas. Jis pagimdė pasaulio kalną, kurį sudarė neatskirti dangus ir žemė. Dangų nuo žemės atskyrė Enlilis. Jis įkūrė pirmuosius miestus, pastatė pirmuosius namus, sukūrė augalus ir suarė laukus. Ilgainiui žmonės, sukurti dievų jiems tarnauti, pradėjo baisiai triukšmauti ir trukdyti Enliliui miegoti, todėl jis nuolat baudėsi juos sunaikinti.

Žmonai nužengus į mirusiųjų karalystę, Dumuzis puotavo ir linksminosi, todėl grįžusi Inana įtūžo ir liepė jam pakeisti ją požemio viešpatijoje. Tačiau paskui derlingumo deivė atlyžo, ir Dumuzis kiekvieną pavasarį prisikelia iš naujo vesti Inanos (viršuje).

INANA IR DUMUZIS

Mitas apie derlingumo deivę Inaną ir gyvulininkystės ir piemenų dievą Dumuzį teigia, kad gyvybė nuolat atsinaujina. Per kiekvienus Naujuosius metus Uruko karalius ir dangaus valdovės Inanos vyriausioji žynė atlikdavo ritualinį lytinį aktą, kuris vaizdavo Dumuzio ir Inanos vestuvių nakties džiaugsmus ir turėjo užtikrinti krašto klestėjimą, žemės derlingumą ir žmonių gerovę tais metais.

Rudenį apmirus gamtai, šumerai manydavo, kad Dumuzis nužengė į mirusiųjų karalystę, ir gedėdavo jo. Moterys, raudančios Tamuzo (babiloniškas Dumuzio vardas), minimos Senojo Testamento Ezekielio knygoje (8,14).

Inanos ir Dumuzio mitas pergyveno Šumerą. 1750 m. pr. Kr. Mesopotamiją nukariavo Babilonijos karalius Hamurapis. Babiloniečiai perėmė šumerų kultūrą sykiu su mitologija. Inana ir Dumuzis virto Ištare ir Tamuzu, bet mitas nepasikeitė.

INANA NUŽENGIA Į POŽEMĮ

Deivė Inana numatė, kad požemio karalystėje gali numirti, bet vis tiek leidosi į pavojingą žygį. Ji troško atimti valdžią iš savo sesers Ereškigalės, mirusiųjų pasaulio valdovės. Prie kiekvienų iš septynių pragaro vartų Inana turėdavo nusivilkti kurį nors drabužį, atiduoti brangenybę ir vieną iš septynių Likimo lentelių, kol galiausiai stojo prieš Ereškigalės sostą nuoga ir bejėgė. Septyni pragaro teisėjai ją pasmerkė mirti, ir deivės lavonas buvo pamautas ant kuolo. Deivės tarnaitė Ninšubarė meldė dievus atgaivinti Inaną, bet šie atkirto, kad ji pati užsitraukė bausmę. Tik dievas Enkis jos pasigailėjo. Išsikrapštęs panages, Enkis iš nešvarumų sukūrė du padarus, kuriems davė gyvybės maisto ir gyvybės vandens. Jis pasiuntė šias būtybes į požemį atgaivinti Inanos. Tačiau mirties pasaulio teisėjai sutiko Inaną išleisti tik su sąlyga, kad požemyje ją kas nors pakeis. Požemio karalystės demonams Inana atidavė savo vyrą piemenį Dumuzį. Nuo to laiko pusę metų jis turi kankintis mirties karalystėje. Kitą pusmetį Dumuzį požemyje pavaduoja sesuo Geštinana, augalijos deivė. Ji tapo mirties pasaulio raštininke.

Marduko pergalė

Babilonijos karalystė pietų Mesopotamijoje klestėjo nuo 2200 iki 538 m. pr. Kr., kai ją užkariavo persai. Babiloniečiai perėmė senovės Šumero (žr. p. 68-69) kultūros paveldą. Vyriausiuoju dievu tapo Babilono miesto dievas Mardukas. Per Naujųjų metų šventę Marduko šventykloje būdavo skaitoma poema apie pasaulio – ir jo centro Babilono – sukūrimą: „Kai viršuje dar nebuvo pavadintas dangus, o apačioje sausuma dar neturėjo vardo..."

Babiloniečiai manė, kad Mardukas perkirto Tiamat perpus ir iš vienos pusės sukūrė dangų, o iš kitos – žemę. Iš Tiamat akių ištryško Tigras ir Eufratas (viršuje). Po to kiti dievai pripažino Marduką savo valdovu.

BABILONO MIESTAS

Beveik nieko neliko iš pirmojo Babilono: tik apgriuvę molio pylimai prie Eufrato upės, į pietus nuo dabartinio Bagdado (Irakas). Bet senovės žmonėms nuo Babilono grožio užgniauždavo kvapą. Kabantieji sodai buvo laikomi vienu iš septynių pasaulio stebuklų, ir senovės graikų istorikas Herodotas (~480-425 pr. Kr.) rašė, kad Babilonui didingumu negali prilygti nė vienas miestas.

Miesto viduryje, Esagile, į pietus nuo Babelio bokšto pirmavaizdžio, Dangaus ir žemės pagrindo namų – zikurato (septynių aukštų laiptuotos piramidės), stovėjo Marduko šventykla. Miestas buvo neatsiejamas nuo dievo, ir nugalėtojai, užėmę Babiloną, pirmiausia griebdavo Marduko statulą, kad miestelėnai pradėtų gedėti.

Kai 691 m. pr. Kr. Babiloniją užkariavo Asirijos karalius Senaheribas (valdė 704-681 pr. Kr.), Marduko mitai ir nuopelnai buvo priskirti asirų panteono vyriausiajam dievui Ašurui.

Per pavasario saulėgrįžą Babilone buvo 11 dienų švenčiama Naujųjų metų šventė Marduko (kairėje) pergalei prieš slibinę Tiamat paminėti. Apeigos turėjo atnaujinti ir sustiprinti Visatos tvarką. Tikėta, kad per Naujuosius metus dievų susirinkime lemiamas visų gyvų būtybių likimas.

TIAMAT MIRTIS

Babiloniečių atliekamos apeigos simbolizavo Marduko kovą su promote Tiamat. Pagal babiloniečių mitą, kadaise buvo tik pirmykščiai vandenys, gėlas Apsu ir sūrus Tiamat. Susimaišę jie sukūrė kelias dievų kartas. Dangaus dievas Anu (šumerų Anas) ir derlingumo bei gėlo vandens dievas Ea (šumerų Enkis) – jų vaikai.

Apsu ir Tiamat įkyrėjo jaunesnių dievų erzelis, ir Apsu sumanė juos sunaikinti, tačiau jį patį nužudė Ea. Tiamat įtūžo ir nusprendė atkeršyti už vyro nužudymą. Ji sutelkė pabaisų kariuomenę kovai su Ea ir jo sūnumi Marduku. Pati Tiamat pasivertė septyngalviu slibinu, o vadovauti kariuomenei patikėjo sūnui Kingu. Jam ji atidavė ir Likimo lenteles.

Po ilgos kovos Mardukas nudėjo ir Tiamat, ir Kingu. Jis pasiėmė Likimo lenteles ir iš Kingu kraujo, sumaišyto su žeme, nulipdė pirmuosius žmones.

Babiloniečiai tikėjo, kad sukūręs kosmosą, Mardukas pastatydino Esagilą ir jame apsigyveno.

Du žmogjaučiai laiko sparnuotą saulės skritulį, veikiausiai simbolizuojantį saulės dievą Šamašą. Gilgamešo epe Šamašas padeda Gilgamešui ir Enkidu nudobti demoną Humbabą (šumerų Huvava). Viduryje pavaizduotas plaukuotas didvyris Lahmu, tapatinamas su išminties dievu Ea. Enkidu reiškia „sukurtas Ea", taigi su Lahmu jį sieja vardas ir plaukuotumas.

Uruko karalius

Ir šumerai, ir babiloniečiai tikėjo, kad karalius gavo valdžią tiesiogiai iš dievų. Pavyzdžiui, karalius Hamurapis (žr. p. 69) tvirtino, kad seniausio pasaulio teisyno, dabar vadinamo Hamurapio kodeksu, įstatymus jam padiktavęs saulės ir teisingumo dievas Šamašas. Karaliai buvo tokie įtakingi, kad net Irako diktatorius Sadamas Huseinas (g. 1937) lygino save su karaliumi Nabuchodonosaru (valdė 605-562 pr. Kr.).

Gilgamešo miestas Urukas stovėjo už 250 km į šiaurės rytus nuo šiuolaikinio Bagdado. Archeologai kasinėdami nustatė, kad miestas buvo įkurtas apie 3500 m. pr. Kr. Urukas buvo vadinamas šventųjų prostitučių miestu, nes jo centre stovėjo deivės Ištarės (žr. p. 68-69) šventykla, Dangaus namai, o prostitucija buvo šios deivės kulto dalis.

Gilgamešo epas

Žymiausias Mesopotamijos didvyris buvo mitinis Uruko (dabar Varka) karalius Gilgamešas, dviem trečdaliais dievas, vienu trečdaliu žmogus. Urukas buvo dangaus dievo Anu ir meilės deivės Ištarės miestas. Pagal mitą Gilgamešo motina buvo gyvulininkystės deivė Ninsuna, o tėvas – mirtingas Uruko valdovas Lugalbanda. Iš motinos didvyris paveldėjo dieviškas galias, iš tėvo – mirtingumą.

Pirmieji pasakojimai apie Gilgamešą buvo užrašyti apie 2150 m. pr. Kr. Paskui jie, sukaupti ir perdirbti į vientisą kūrinį, tapo Gilgamešo epu. Yra šumerų, akadų, babiloniečių, hetitų, elamitų ir huritų versijų, bet visų tema, be stebuklingų nuotykių, yra mirties neišvengiamybė.

Mirus geriausiam draugui Enkidu, sukrėstas Gilgamešas susimąstė apie liūdną žmogaus gyvenimo baigtį ir ryžosi ieškoti nemirtingumo. Galų gale jam pavyko rasti augalą, kuris atjaunina senius, bet pakeliui į namus Gilgamešas panoro išsimaudyti, ir kol jis pūškinosi vandenyje, augalą pavogė ir prarijo gyvatė. Todėl gyvatės neriasi ir atjaunėja, o žmonės sensta ir miršta.

GILGAMEŠAS IR ENKIDU

Uruko gyventojai nuolat skundėsi dievams savo karingu pasipūtėliu karaliumi Gilgamešu. Dievai išklausė jų maldų, ir promotė Aruru iš molio nulipdė didvyrį Enkidu, kad jis nugalėtų Gilgamešą. Enkidu kaip laukinis gyveno kalnuose, kol pažino Ištarės žynę, kuri atskleidė jam miesto gyvenimo malonumus. Paskui žynė atsivedė jį į Uruką susigrumti su Gilgamešu. Ilgą kovą laimėjo Gilgamešas, bet paskui įvyko tai, ko dievai nebuvo numatę, — herojai susidraugavo.

Gilgamešas su Enkidu atliko daug žygdarbių, kaip antai nudėjo demoną Humbabą, kraupų padarą su žarnų veidu ir ugniniu alsavimu. Po šio nuotykio meilės deivė Ištarė bandė suvilioti Gilgamešą, bet jis žinojo, kaip ji elgiasi su savo meilužiais, todėl deivę atstūmė. Įtūžusi Ištarė pasiskundė savo tėvui Anu, ir šis pasiuntė į žemę dangaus jautį Gilgamešo užbadyti.

Bet Enkidu ir Gilgamešas nudūrė dangaus jautį, išpjovė jam širdį ir paaukojo saulės dievui Šamašui. Dievai atkeršijo už tokią šventvagystę: Enkidu susirgo ir mirė. Gilgamešas labai liūdėjo draugo ir nutarė sužinoti amžinojo gyvenimo paslaptį, bet jam nepavyko tapti nemirtingu.

Aukščiausioji esybė

Hinduizmo mitai itin painūs ir daugialypiai. Svarbiausia dievų triada – pasaulio kūrėjas Brahma, pasaulio saugotojas Višnu ir pasaulio naikintojas Šiva. Esama daug kitų įvairios kilmės ir specializacijos dievų, kartais garbinamų tik vienoje vietovėje. Hinduizmo pagrindas – tikėjimas atgimimu ir karma (gerų ir blogų poelgių visuma, lemiančia būsimą gyvenimą).

Pasak mitų, pasaulio centre stūkso Meru kalnas (viršuje). Jo viršūnėje gyvena dievas Brahma. Meru juosia Gangos upė.

Seniausi hinduizmo šventieji tekstai – vedos. „Rigveda" (Himnų knyga) sukurta III tūkstantmetyje pr. Kr. Šiame XIX a. ritinėlyje surašyta vaišnavų „Bhagavata purana", garsiausia iš 18 puranų, senovės indų mitų apie dievus rinkinių.

HINDUISM

Indija – didžiulė šalis, turinti daugiau kaip milijardą gyventojų, kurie kalba 745 kalbomis. Apie 80 proc. indų išpažįsta hinduizmą. Atrodo, kad hinduizmo ištakų reikia ieškoti Indo slėnio civilizacijoje (~2500-1500 pr. Kr.), nes jau tada buvo garbinamas dievas kūrėjas ir griovėjas Šiva bei Didžioji Deivė Motina Devi. Vėliau senieji protoindų dievai buvo tapatinami su į Indiją apie 1700 m. pr. Kr. įsiveržusių arijų dievais.

Apie dievų trejybę kalbama jau Rigvedoje, nors vedų mitologijai būdingas daugelio dievų kultas Vėlesniuose šventuosiuose hinduizmo tekstuose minima aukščiausioji esybė, pirmapradis visatos kūrėjas. Senovės mitai nenutrūkstamai plėtojosi 2000 metų ir net dabar laikomi šventais.

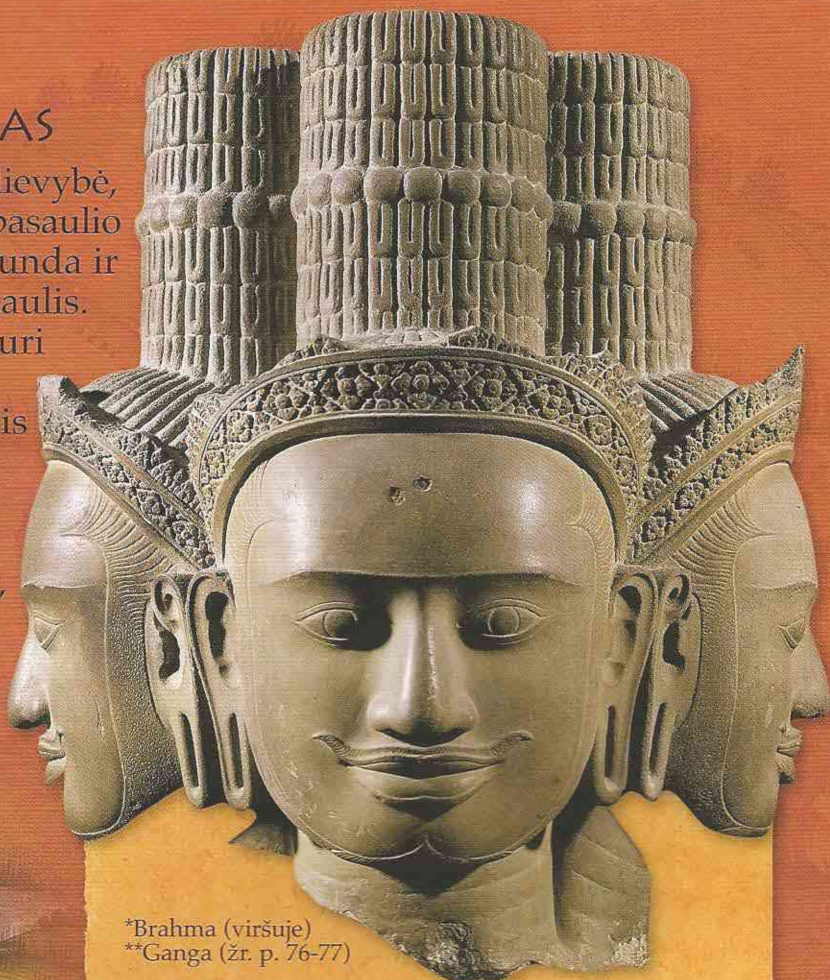
Visi hinduizmo dievai yra aukščiausiosios esybės, beasmenės pasaulio sielos brahmano (Brahmos) dalis. Didžiųjų dievų Višnu (guli ant gyvatės Anantos, greta jo žmona Lakšmi) ir Šivos, nepaisant skirtingo būdo ir mituose atliekamų skirtingų vaidmenų, iš tikrųjų negalima atskirti nuo Brahmos. Todėl Šivą galima garbinti kaip Mahadevą („didįjį dievą"), o Višnu – kaip Pradžapatį, visos būties kūrėją.

BRAHMA, VISATOS KŪRĖJAS

Brahma – aukščiausioji hinduizmo dievybė, laiko ir erdvės kūrėjas, išreiškiantis pasaulio raidos cikliškumą. Kai Brahma pabunda ir iškvepia, sukuriamas regimasis pasaulis. Jis gyvuoja vieną Brahmos dieną, kuri trunka daugiau kaip 4 milijardus metų. Kai Brahma užminga, pasaulis nugrimzta į nebūtį ir laukia, kol Brahma pabus ir vėl jį sukurs.

Visas regimasis pasaulis, kurį iškvepia Brahma, tėra maja (apgaulė), nes jis tebėra Brahmos dalis.

*Brahma (viršuje)
**Ganga (žr. p. 76-77)

PIRMASIS ŽMOGUS

Manu, pirmasis Brahmos* sukurtas žmogus, 10 000 metų meditavo ir galų gale tapo dideliu išminčiumi. Brahmai padarė įspūdį Manu atsidavimas, ir jis pažadėjo išpildyti vieną jo norą. „Kai pasaulis bus pasmerktas žūti, leisk man išgelbėti gyvas būtybes“, — paprašė Manu.

Vieną dieną per ritualinį apsiplovimą Manu sugavo žuvytę, kuri paprašė išgelbėti ją nuo didelių žuvų. Manu įdėjo žuvytę į molinį ąsotį, bet ši kaipmat jį išaugo, tada jis paleido žuvį į Gangos** upę, bet jai ir upė pasidarė per maža, tada Manu paleido ją plaukioti vandenyne, ir žuvis pasisakė esanti pats Brahma. Ji perspėjo Manu, kad pasaulis netrukus bus užtvindytas, liepė pasistatyti laivą ir pasiimti augalų sėklų ir po porą visokių gyvūnų. Laivas sustojo prie aukščiausios Himalajų viršukalnės, o kai vanduo nuslūgo, Manu iš naujo pradėjo kurti pasaulį.

Hinduistai sako, kad maudydamasis Gangoje (viršuje) pasijunti kaip rojuje. Daugybė maldininkų iš toli atvyksta pasinerti į šventuosius vandenis, lyginamus su amrita – gyvybės eliksyru, dievų gėrimu, teikiančiu nemirtingumą.

Šventos vietos

Indijoje daug šventų vietų, vadinamų tyrthomis, t. y. „brastomis". Hinduistai tiki, kad upės po visą šalį išnešioja dieviškas galias, o švenčiausia upė yra Ganga, prasidedanti Himalajuose, vingiuojanti per šiaurės Indiją ir įtekanti į Bengalijos įlanką. Upės ilgis – 2507 km, todėl šventų vietų prie Gangos per akis. Žymiausia – Varanasis, Šivos miestas. Daug hinduistų čia atkeliauja numirti, nes tiki, kad miręs Varanasyje, daugiau neatgims.

60 000 karaliaus Sagaros sūnų (dešinėje) iškeliavo ieškoti dingusio tėvo žirgo. Jie prisikasė iki požeminio pasaulio Patalos ir ten pamatė tėvo gyvulį, besiganantį šalia atsiskyrėlio Kapilos. Kai karalaičiai apkaltino jį pavogus žirgą, Kapila žvilgsniu pavertė juos pelenais.

Šiva (apačioje kairėje) gyvena ant Kailasos kalno su žmona, deive Parvate (apačioje dešinėje), meilia kalnų valdovo Himavato dukterimi. Jo vaikai – karo dievas Skanda, dar vadinamas Kartikėja, ir drambliagalvis Ganeša, įvairių kliūčių šalintojas. Ganeša – vienas populiariausių hinduizmo dievų, žmonės šaukiasi jo pagalbos tada, kai imasi svarbaus reikalo, tikėdamiesi, kad jis užtars juos prieš tėvą Šivą.

Iš dangaus į žemę

Ganga ir kitos upės išteka iš Himalajų, jų vanduo drėkina laukus, taigi maitina žmones. Jau „Rigvedos" laikais buvo sakoma, kad Indijos upės prasideda danguje. Hinduistai tiki, kad Gangos upė – deivės Gangos žemiškasis įsikūnijimas.

Vienas mitas pasakoja, kaip Ganga atsidūrė žemėje. Karaliaus Sagaros proproproanūkis Bhagyratha tapo atsiskyrėliu ir taip ilgai ir žiauriai marino savo kūną, kad galiausiai jam pasirodė deivė Ganga gražuolės pavidalu. Ji sutiko nusileisti į žemę numazgoti 60 000 Sagaro sūnų palaikų, nuplauti jų nuodėmių, kad jie galėtų patekti į dangaus karalystę. Tačiau krisdama ant žemės, deivė savo svoriu būtų ją sugniuždžiusi.

DRAMBLIAGALVIS DIEVAS

Deivė Parvatė, dievo Šivos žmona, norėjo išsimaudyti niekieno netrukdoma, todėl nugremžė nuo kūno nešvarumus ir kvapiųjų aliejų likučius, iš jų nulipdė putnų žmogutį ir apšlaksčiusi Gangos vandeniu atgaivino. Taip atsirado jos sūnus Ganeša. Parvatė liepė jam nieko neįleisti į maudyklą.

Kai atėjo Parvatės vyras Šiva, Ganeša klusniai pastojo jam kelią. Įtūžęs Šiva atmerkė trečiąją akį, kuri liepsnojo kaip dešimt milijonų saulių, ir nudegino Ganešai galvą. Suvokęs, ką padarė, Šiva pritaisė prie Ganešos* liemens dramblio galvą.

*Viena iltimi Ganeša užrašė šventąjį „Mahabharatos" epą.

Ganeša (apačioje) niekada nepersistengdavo. Kartą jis susilažino su broliu Skanda iš dviejų gražuolių, Sidhės (Sėkmės) ir Budhės (Išminties), kad greičiau už jį apkeliaus aplink pasaulį ir daugiau sužinos apie įvairių kraštų žymenybes. Skanda išvyko į kelionę, o Ganeša liko namie ir pradėjo skaityti. Kai Skanda grįžo, Ganeša jau laukė jo ir papasakojo apie tokius pasaulio stebuklus, kad Skandai iškart paaiškėjo: lažybos pralaimėtos.

Dievas Šiva sutiko, kad Ganga žemišku upės pavidalu pirmiausia kristų jam ant galvos, ir į žemę upė atitekėjo daugybe srovelių.

Šiva Mahakala („didysis laikas") įkūnija kūrimo ir naikinimo jėgas. Jis dažnai vaizduojamas šokantis ugnies rate ir trypiantis nykštuką, simbolizuojantį nemokšiškumą.

Šivoje susivienijo visos priešybės: gyvybė ir mirtis, gėris ir blogis, šviesa ir tamsa. Jo kaklas mėlynas, nes jame laikomi gyvatiškų demonų valdovo Vasukio nuodai, kurie būtų sunaikinę visatą, jei Šiva jų nebūtų išgėręs. Tačiau net jis neišdrįso praryti nuodų.

Ramos gyvenimas

Garsiausias hinduizmo mitų herojus yra karalaitis Rama. Jis laikomas idealiu valdovu, o pasakojimas apie jo kovą su dešimtgalviu demonu Ravana, kuris pagrobė Ramos žmoną Sytą, tapo 50 000 eilučių sanskrito epo „Ramajana" (200 pr. Kr.-200 po Kr.) tema. XVI a. epo motyvais Tulsydasas (1541-1605) hindi kalba parašė poemą „Ramos žygdarbių jūra", kur pasakojama, kaip Rama išgelbsti dievus ir žmones nuo engėjo Ravanos.

Šiame piešinyje Syta pavaizduota su Hanumanu, karinga dieviškąja beždžione, kuri padėjo Ramai užimti Ravanos sostinę Lanką ir susigrąžinti žmoną.

Tailandiečiai turi savitą „Ramajanos" versiją. XVIII a. pabaigoje ją parašė karalius Rama I (1782-1809). Nacionalinis Tailando epas vadinasi „Ramakien" ir baigiasi gerai: Nang Syda (Syta) išnyra iš žemės ir laimingai gyvena su Phra Rama (apačioje pavaizduotas Rama mūšyje su Ravanos demonų kariuomene).

Rama ir Višnu

Ramą ir tris jo brolius, Bharatą, Lakšmaną ir Šatrughną, Ajodhjos karaliui Dašarathai pagimdė trys jo žmonos, kai Brahma paprašė dievo Višnu nužudyti demonų karalių Ravaną. Rama paveldėjo pusę Višnu dieviškumo, o jo broliai – kitą pusę. Hinduistams Rama – Višnu avatara (įsikūnijimas), jo kultas – vienas iš dviejų reikšmingiausių vaišnavų kultų (greta Krišnos kulto).

Broliai augo, nieko nenujausdami apie savo dievišką kilmę. Rama vedė Sytą, Mithilos karaliaus Džanakos dukterį, ištikimos Višnu žmonos Lakšmi avatarą.

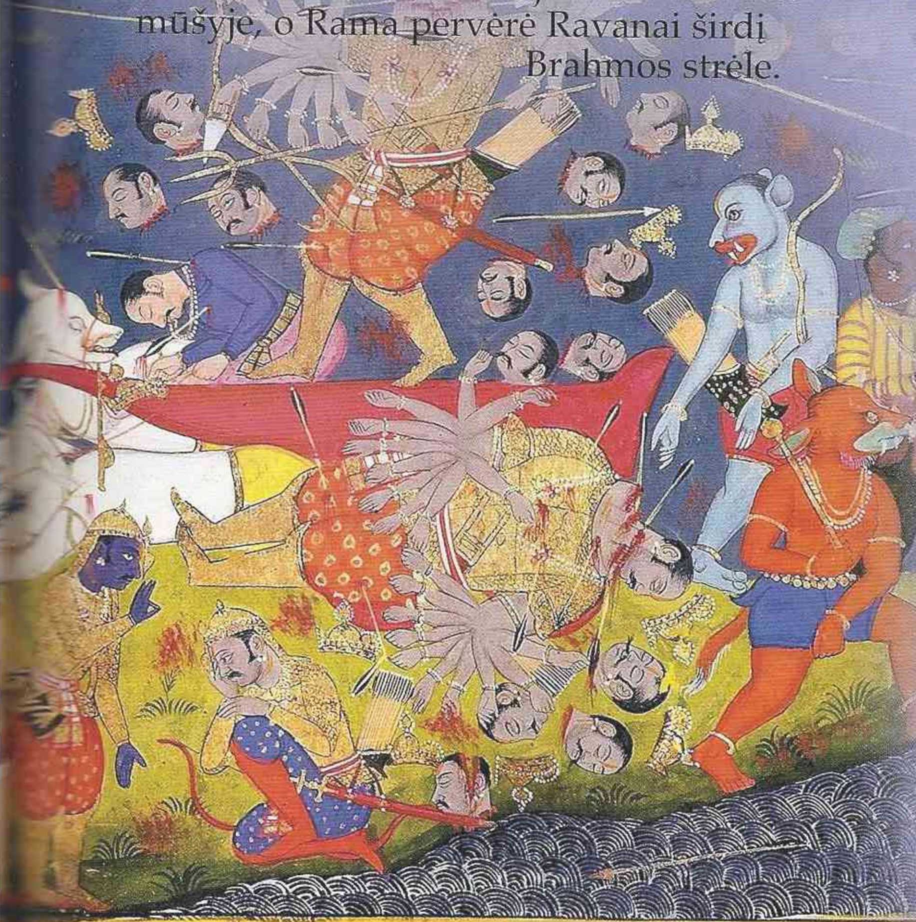
RAKŠASŲ KARIUOMENĖ

Dėl vienos pamotės intrigų Rama, Lakšmana ir Syta paliko rūmus ir gyveno miške kaip atsiskyrėliai, kol kartą demonų valdovas Ravana pagrobė Sytą. Ji meldė medžių pasakyti Ramai, kad buvo išvežta prievarta. Savo brangenybes ir aukso šydą ji numetė beždžionėms, ir kaip tik beždžionių karaliaus Sugryvos ir jo patarėjo Hanumano padedamas Rama susigrąžino Sytą.

Rama su beždžionių kariuomene, vadovaujama Hanumano, apsiautė Ravanos sostinę Lanką. Hanumanas jau buvo radęs Sytą, perdavęs jai Ramos žiedą ir padegęs miestą. Ravanos kariuomenę sudarė rakšasai – ilgarankiai didžiapilviai milžinai žmogėdros kruvinomis iltimis. Visi jie krito aršiame mūšyje, o Rama pervėrė Ravanai širdį Brahmos strėle.

Rama negalėjo vienas įveikti Ravanos. Išminčius Agastja patarė melstis saulei, gyvybės davėjai. Be to, Rama pasiskolino dangaus dievo Indros kovos vežimą ir vadeliotoją. Septynias dienas ir septynias naktis kovojo Rama su Ravana (viršuje su Rama ir Syta), kol galų gale nušovė demonų karalių gyvatiškai šnypščiančia Brahmos strėle.

IŠVARYTA SYTA

Kai Rama įveikė Ravaną, pasirodė Brahma ir pasakė, kad jis iš tikrųjų yra Višnu, o Syta – Lakšmi. Rodos, niekas nebetrukdė Ramos ir Sytos laimei, bet šiame pasaulyje jiems nebuvo lemta būti kartu. Rama su Syta grįžo į Ajodhją ir sužinojo, kad pavaldiniai liežuvauja apie Sytą ir Ravaną. Rama išvarė Sytą į mišką. Ją priglaudė atsiskyrėliai, ir Syta pagimdė dvynukus. Po daugelio metų Rama pamatė savo sūnus ir meldė Sytą grįžti, bet iškankinta žmona paprašė motinos žemės ją praryti. Nusiminęs Rama vienas valdė dar tūkstantį metų ir su Syta susitiko tik po mirties.

Ramos istorija populiari ne tik Indijoje, bet ir Indonezijoje, Malaizijoje, kur dauguma gyventojų – musulmonai, ir Tailande, nors dauguma tąjų – budistai.

Miškų globėjai

Indijos čiabuvių gentys bendrai vadinamos adivasiais. Viena tokių genčių – baigai. Jie gyvena centrinėje Indijoje, Madhja Pradešo valstijos pietrytinėje dalyje, Mandlos kalnų miškuose. Tai romūs ir taikūs žmonės. Baigų esama apie 10 000. Jų gyvensenos ir mąstysenos pagrindas – mitai, todėl baigai iki šios dienos išsaugojo savitą kultūrą.

Kūrėjas Bhagvanas pasakė baigams, kad jie visada bus neturtingi, nes jei praturtės, išsižadės žemės. Ir šiandien baigai neįtikėtinai vargsta, bet, anot vieno skurdžiaus baigo: „Mums priklauso visas pasaulis, mes – tikrieji šeimininkai, nes baigas yra bhūmija radža, žemės viešpats".

Pasaulio sukūrimas

Baigai tiki, kad jie buvo miškų sergėtojai nuo laiko pradžios ir vadina save Dharti Matos, motinos žemės, vaikais. Baigai mano, kad jų kūrėjas ir kultūrinis herojus, vardu Nanga Baiga, buvo pirmasis žmogus žemėje. Jį miške pagimdė pati Dharti Mata, o išmaitino po bambukų guotu Bambukų Mergelė. Ji jam davė žaisti aukso kirvuką. Kartu su Nanga Baiga gimė pirmoji moteris, Nanga Baigin.

Nanga Baiga ir Nanga Baigin suteikė pasauliui jo dabartinį pavidalą. Bhagvanas sukūrė pasaulį plokščią kaip čapatį (toks paplotis), todėl jis plevėsavo it skuduras ir nė akimirkos nebuvo ramus. Nanga Baiga ir Nanga Baigin keturiomis didelėmis vinimis prikalė keturis žemės pakraščius, kad ji nebejudėtų.

Nanga Baiga (kairėje, greta turbūt Nanga Baigin) padėjo sukurti žmones ir išmokė juos įvairių darbų. Jis buvo pirmasis burtininkas. Šiandien baigai laikomi kerėtojais (gunija), galinčiais nubaidyti nuo kaimo tigrus (nuotrauka viduryje).

BAIGŲ TIKĖJIMAS

Baigai mano, kad Dharti Mata – jų promotė, todėl nedera draskyti jos kūno – žemės – plūgu. Jie prasimano maisto medžiodami miške ir pripažįsta tik lydiminę žemdirbystę, vadinamą „bevar". Baigai iškerta mišką, kai rąstai išdžiūsta, juos sudegina, o paskui pelenuose sėja. Kas treji metai baigai keliasi į naują vietą. „Bevar" sklypas visada šventas.

Nuo XIX a. vidurio baigai pykstasi su miškininkais, kurie leido verstis lydimine žemdirbyste tik 10 000 hektarų Baiga Čako rezervacijoje Mandlos kalnuose, kur dabar įsikūrę dauguma baigų. Tradicinei gyvensenai buvo suduotas triuškinamas smūgis. Kai vyriausybė iš genties atėmė mišką, baigai paskelbė, kad prasidėjo kalijuga, blogio ir nuodėmių amžius.

MIŠKO VALDOVAS

Seniai seniai, kai pasaulyje dar nebuvo ugnies, o baigai nemokėjo nei virti, nei kepti, vienos dvasios vaikas susirgo. Dvasia nuėjo į baigų kaimą pas vaistytoją, kuris žvilgtelėjo į savo vėtyklę, pamatė, kodėl vaikas pasiligojo, ir jį išgydė. Tada dvasia paklausė, kaip jam atsilyginti. „Mes iki šiol valgom žalią maistą, — pasiskundė vaistytojas, — ir mums nuo jo suka pilvą."

Dvasia davė jam du mažus molinius puodus, geležinę apyrankę ir pasakė: „Sukrauk laužą, per vidurį uždėk apyrankę, ant jos – puodus, ir baigams daugiau pilvų nebesuks".

Vyriškis prisirinko šakų ir ant jų uždėjo apyrankę. Iš geležies pliūptelėjo liepsna, ir jis išsivirė karšto srėbalo. Nuo to laiko baigai valgį verda.

Pirmasis namas

Šiaurės rytų Indijoje, Himalajų papėdėje, Asamo ir Arunačal Pradešo valstijose, gyvena apie 15 000 singpho. Šios genties kalba ir kultūra turi daug bendro su Birmos kačinų ir pietvakarių Kinijos dzingpo kalba ir kultūra. Singpho – theravados krypties budistai, bet senųjų animistinių tikėjimų nepamiršo. Norėdami permaldauti dvasias natus, jie aukoja jaučius ir kiaules.

Dainų ir šokių šventė

Singpho didžiuojasi, kad yra indai, bet sykiu būgštauja galį prarasti kultūrinį savitumą, nes juos supa daugybė hinduistų, musulmonų ir krikščionių. Kasmet apie 2000 singpho susirenka pagarbinti protėvių – ši šventė vadinama Šapaung Jaung Manar Poi ir turi visiems parodyti, kad singpho kultūra dar gyva. Genties nariai šoka liaudies šokius thongka manou, rūko opijų ir šveičia buivolieną su ryžiais po milžiniška bambukinių stulpų stogine, dengta palmių lapais.

Per visas metų šventes singpho aukoja dvasioms. Kiekvieną balandį jie švenčia ir budistų Naujųjų metų šventę – Songken.

Singpho gyvena iš bambukinių karčių suręstose trobelėse, dengtose lapais – tokiose, kaip pirmasis namas, apie kurį pasakoja mitas kitame puslapyje.

Genties mitai

Singpho išsaugojo daug senų mitų, tarp jų įspūdingą sakmę apie pasaulio sukūrimą. Ji pasakoja apie laiką, kai nebuvo nei dangaus, nei žemės, tik debesys ir rūkas. Jie pagimdė debesų moterį Khupning Knam, o ši pagimdė du sniego vaikus, mergytę Ningon Činun ir berniuką Tung Kam Vaišuną.

NAUJI ĮGŪDŽIAI

Išėję iš dangaus kalnų, singpho namų neturėjo. Du žmonės, Kindru Lalimas ir Kinča Lali Damas, nusprendė pasistatyti namą ir paprašė gyvūnų patarimo.

„Prisikirskite storų kaip mano kojos medžių atramoms," – patarė dramblys.

„Išsipjaukite bambukinių karčių, ilgų ir plonų kaip aš," – pasiūlė gyvatė.

„Sunerkite gegnes taip, kaip sujungti mano vyro kaulai," – pamokė buivolė, stovinti šalia pastipusio buivolo griaučių.

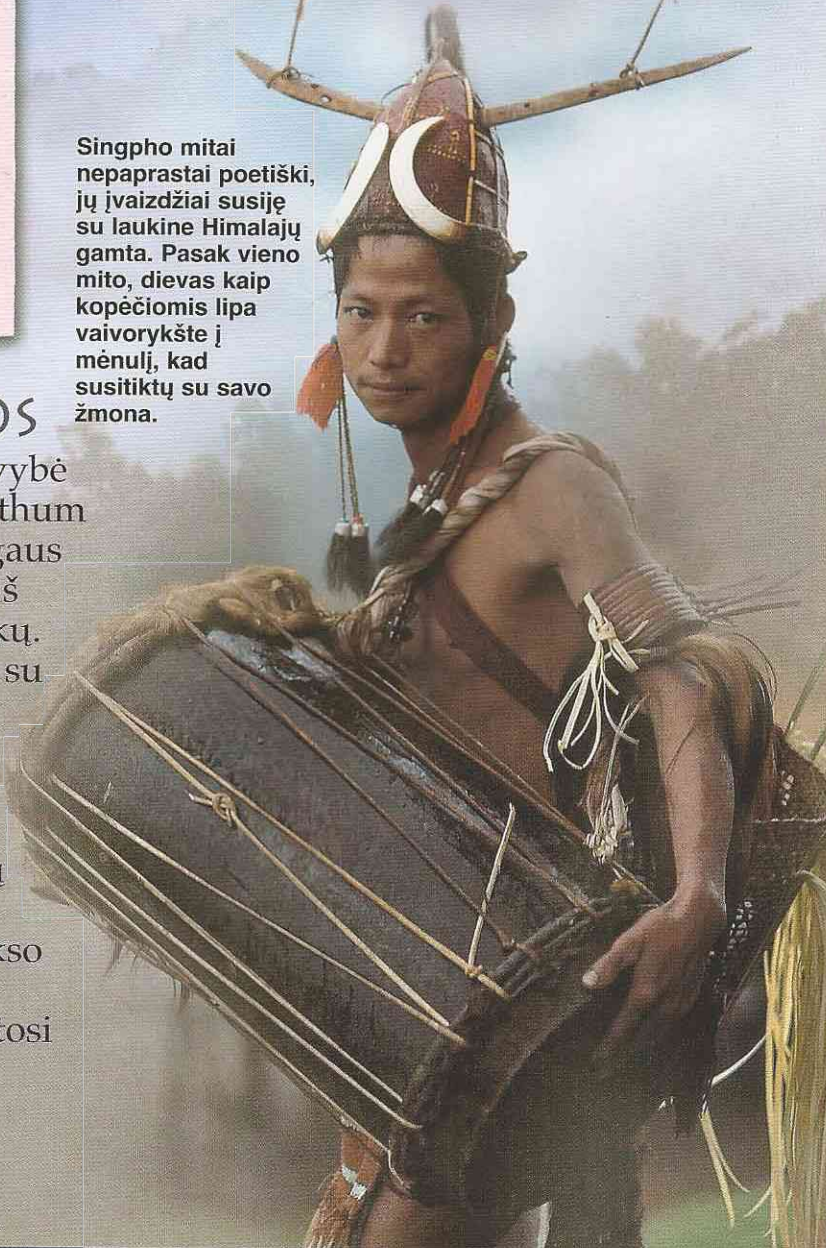
„Prisiskinkite lapų ir uždenkite stogą, vienu lapu užklodami kitą, kaip vienas kitą dengia mano žvynai," – patarė žuvis.

Kindru Lalimas ir Kinča Lali Damas įsidėjo į galvą gyvūnų patarimus ir sėkmingai pastatė pirmąjį namą.

Greta singpho genties prie Birmos sienos gyvena moklamai. Vienas jų mitas pasakoja, kad dangaus dievas Rangas, saulės ir mėnulio tėvas, iš pradžių sukūrė dramblį su sparnais. Tačiau leisdamasis ant žemės, jis išlaužydavo medžius ir išvoliodavo pasėlius. Rangas atėmė iš dramblio sparnus ir pridėjo kojas iš platano šaknų ir straublį iš grūstuvo.

BAMBUKINĖS KOPĖČIOS

Po pasaulio sukūrimo aukščiausioji dievybė Phan Ningsangas ir dangaus dievas Mathum Mata apžiūrėjo savo darbą ir rado žmogaus pavidalo moliūgą. Dievai jį perskėlė, ir iš moliūgo pasipylė daug mažų žmogeliukų. Tai buvo pirmieji žmonės. Iš pradžių jie su dievais gyveno kalnuose, bet greit žmonių pasidarė tiek daug, kad vietos visiems nebeužteko. Mathum Mata padarė žmonėms kopėčias iš bambuko, aukso, sidabro ar nendrių, kad jie galėtų nulipti į lygumas. Turtingesnės tautos, kaip antai asamai, leidosi sidabro ir aukso kopėčiomis. Singpho nulipo tvirtomis bambukinėmis kopėčiomis ir iki šiol statosi trobeles iš bambukinių karčių.

Singpho mitai nepaprastai poetiški, jų įvaizdžiai susiję su laukine Himalajų gamta. Pasak vieno mito, dievas kaip kopėčiomis lipa vaivorykšte į mėnulį, kad susitiktų su savo žmona.

Gyvenimas kalnuose

Aukso trikampis – miškingas kalnuotas plotas, užimantis dalį Tailando, dalį Laoso ir dalį Birmos. Jis liūdnai pagarsėjęs opijaus aguonų laukais. Čia gyvena daug kalnų genčių, kurių kiekviena turi savitą kultūrą ir mitologiją. Didžiausios gentys – hmongai, akhai ir karenai. Manoma, kad dauguma šių tautų kilusios iš pietvakarių Kinijos ir į pietus atsikrausčiusios vėliau.

Kai akhai nualina žemę ir keliasi į kitą vietą, kaimo žynys turi paprašyti dvasių leidimo įsikurti. Jis meta žalią kiaušinį, ir jei šis sukiūžta, žemės ir vandens viešpats leidžia kurtis genties pasirinktoje vietoje. Jei kiaušinis lieka sveikas, gentis turi ieškotis kitos vietos.

Visos kalnų gentys verčiamos keisti gyvenseną. Sparčiai plėtojamas Aukso trikampio regiono ūkis, turizmas, misionierių veikla, AIDS kelia grėsmę savitoms kultūroms. Kalniečiams uždrausta verstis lydimine žemdirbyste, nes miškų liko nebedaug, ir auginti opijaus aguonas, todėl gentys, priverstos gyventi rinkos ekonomikos sąlygomis, manosi turizmu. Narkotikus iš opijaus aguonų kalnų gentys gamindavo dar tais laikais, kai gyveno Kinijoje. 1959 m. opijaus gamyba buvo uždrausta ir nuo to laiko sumažėjo 80 proc., aguonas pakeitė maistinės žemės ūkio kultūros.

Kartais turizmas padeda išsaugoti tradicijas (nebūtinai geriausias). Vienas pavyzdys – padaungų (dar vadinamų kajanais) genties paprotys ilginti moterų kaklus žalvariniais žiedais. Jis seniai būtų išnykęs, jei turistai nebūtų pasiruošę mokėti už teisę fotografuoti „ilgakakles gražuoles".

GENČIŲ TRADICIJOS

Kaip ir kitos gentys, akhai stengiasi išsaugoti tradicinę gyvenseną. Šiaurės Tailande gyvena apie 38 000 akhų, Laose – apie 15 000, pietvakarių Kinijos Junano provincijoje – apie 250 000. Kinijoje gyvena ir milijonas hanių, artimų akhų giminaičių.

Visos kalnų gentys, nors ir paveiktos budizmo, tiki gerosiomis ir piktosiomis dvasiomis. Akhų gyvenvietės žynio, kaimo tėvo, galia ir valdžia gauta tiesiogiai iš protėvio, kūrėjo Apoe Mijės. Žynys atsakingas už kaimo gerovę, atlieka religines apeigas ir prižiūri šventvietes, kaip antai dvasių vartus, kurie nepraleidžia į gyvenvietę piktųjų dvasių. Šie vartai kasmet atnaujinami ir žymi ribą tarp žmonių ir dvasių pasaulių. Dvasių vartai šventi, jų liesti negalima.

GYVENIMO KNYGA

Apoe Mijė sukūrė dangų ir žemę, o iš dangaus kilo daug visokių dvasių. Paskutinė dvasia Sm Mi O sukūrė žmones. Iš pradžių žmonės nieko neišmanė, bet Apoe Mijė išdalijo įvairioms tautoms knygas, kuriose buvo surašyta viskas, ką reikia žinoti. Akhams duota knyga buvo surašyta buivolo odoje. Kartą akhai taip išbadėjo, kad išsivirė buivolo odą ir suvalgė. Nuo to laiko raštais ir knygomis jie nepasitiki, nes visą kūrėjo išmintį nešiojasi pilve.

TOHANO TAUTA

Žemyninės Malaizijos drėgnuosiuose atogrąžų miškuose gyvena čiabuviai, bendrai vadinami orang asli. Jie skirstomi į 18 genčių, kalbančių skirtingomis kalbomis ir turinčių savitą kultūrą. Orang asli iš viso yra apie 105 000. Viena šių medžiotojų-rinkėjų genčių, dabar gyvenančių Krau rezervacijoje Pehango centre, vadinama čevongais.

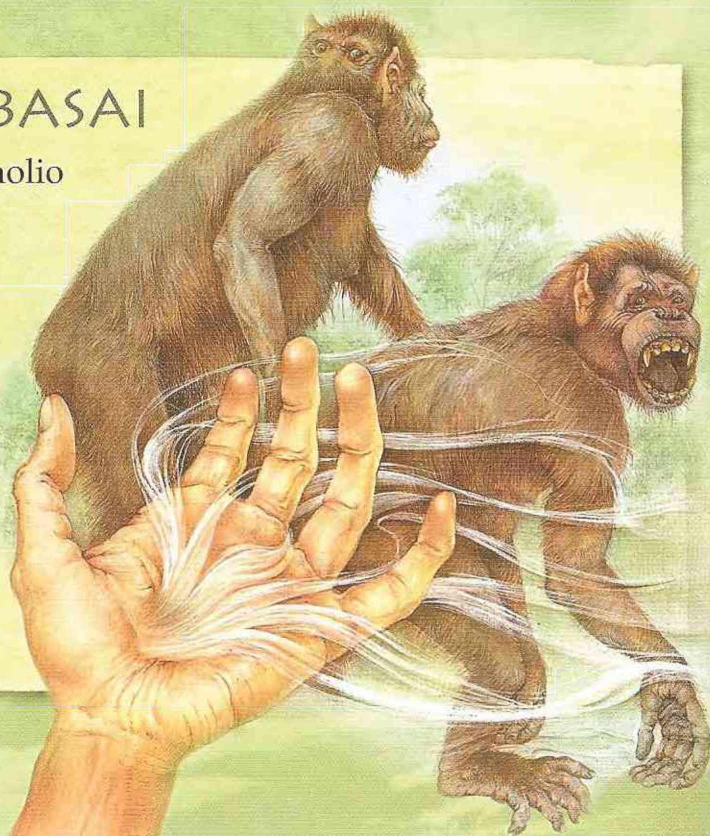
Tradiciniai čevongų namai – bambukinės pašiūrės, dengtos palmių lapais. Vienas mitas pasakoja apie raganą Ja Popagą, kuri gyveno trobelėje ryžių lauke. Ji įviliodavo į vidų žmones ir suėsdavo. Ja Popagą sudegino Bongso, jauniausias vienos šeimos sūnus, būsimoji raganos auka.

SEPTINTOJI ŽEMĖ

Čevongai vadina šį pasaulį Septintąja žeme ir yra sukūrę mitų apie kitus pasaulius virš jo ir po juo. Žmonės gyvendami teršia Septintąją žemę, todėl kartkartėmis Tohanas, antgamtinė būtybė, sukūrusi žmones, ją apverčia. Jis perspėja miškų gentis, šios pasiverčia žiedais ir išskrenda į Šeštąją žemę. Viskas, kas lieka, nuskęsta, o Tohanas sukuria naujus žmones ir naują žemę.

KAIP BUVO SUKURTI BASAI

Tohanas paprašė savo tarno Nabio iš molio nulipdyti pirmuosius žmones. Paskui Tohanas tarnui davė savo alsavimo ir liepė įkvėpti žmonėms gyvybę. Kvapą Nabis nešėsi rankoje, panoro apžiūrėti ir atgniaužė kumštį. Kvapas ištrūko, ir dvi Nabio nulipdytos figūros virto basais. Nabis nulipdė dar dvi figūras ir šį kartą atnešė Tohano alsavimą neatgniaužęs kumščio, todėl jos tapo tikrais žmonėmis. Basai dideli, plaukuoti ir pakaušyje turi akis. Jie mėgsta ėsti žmonių „ruvai" („sielą" arba „gyvybės syvus").

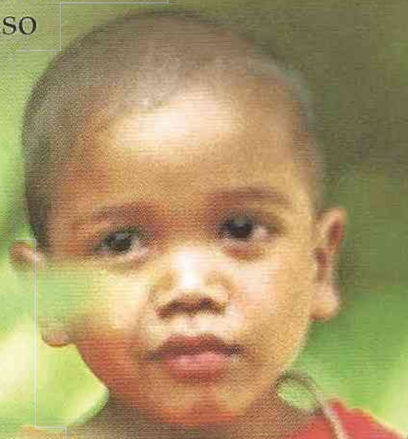

Šiandien čevongams pagal tradiciją priklausančiose miškingose žemėse tebegyvena apie 300 šios medžiotojų-rankiotojų genties narių. Be to, čevongai dirba žemę ir užsiaugina manijokų, batatų, papajų ir aštriųjų paprikų.

ČEVONGAI ŠIANDIEN

Čevongais, kaip ir kitomis orang asli (malajų kalba tai reiškia „tikrieji žmonės") gentimis, turi rūpintis Malaizijos Orang asli reikalų departamentas. Orang asli negali net seniūno išsirinkti be valdžios leidimo. Čiabuviai verčiami perimti įprastą malaiziečiams gyvenseną ir priimti islamą, be to, orang asli nuolat gresia pavojus likti be žemės, kuri pagal tradiciją priklauso jiems. Romūs čiabuviai pagaliau nebeapsikentė ir įsteigė Žemyninės Malaizijos orang asli sąjungą, kuri šiuo metu turi 15 000 narių. Sąjunga kovoja dėl čiabuvių teisių ir unikalios kultūros bei mitologijos išsaugojimo.

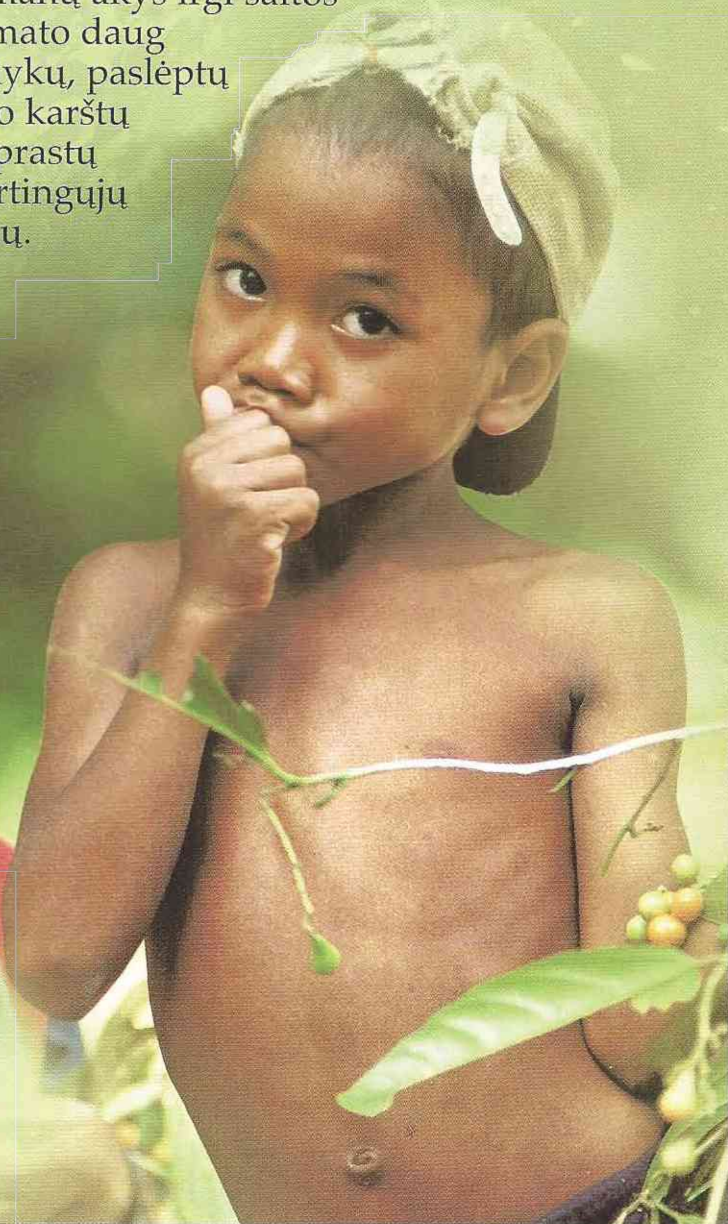

Pirmuosius žmones gyventi mokė biasaliai, tikrieji žmonės, antgamtinės būtybės, kurios buvo visada. Vienas jų, kultūrinis herojus Jinlugenas Budas, išmokė čevongus svarbiausio įstatymo: maistu visada reikia dalytis. Valgyti vienam nedora ir pavojinga.

ŽMONĖS KAIP MES

Čevongai dievus ir dvasias laiko tokiais pat žmonėmis ir tiki, kad tik žmonėms ir dievams gerai sugyvenant pasaulis gali atsinaujinti ir gyvuoti. Čevongai – labai taikūs, baikštūs žmonės, jie niekada nesimuša ir net neturi žodžių karui, peštynėms, ginčui, nusikaltimui ir bausmei pavadinti.

Tačiau žmonėms kenkia piktosios dvasios basai. Jie atsirado per klaidą, kai Tohanas pirmą kartą pabandė kurti žmones. Čevongai mano, kad antgamtinių būtybių akys šaltos ir gali matyti įvairius pasaulius. Čevongų šamanų akys irgi šaltos ir mato daug dalykų, paslėptų nuo karštų paprastų mirtingųjų akių.

Kami

Japoniją sudaro kalnuotų vulkaninių salų grandinė. Pirmykščiai šalies gyventojai vadinami ainais, bet juos išstūmė japonai, kurie veikiausiai atsikraustė iš Korėjos.

Pasak legendos, pirmasis japonų imperatorius Džimu paėmė valdžią į savo rankas 660 m. pr. Kr. Nuo tada suklestėjo kultūra, kurios šaknys glūdi mitologijoje. Senovės japonų religija šintoizmas, kuriai būdingas mirusių protėvių ir gamtos reiškinių garbinimas, irgi neatskiriama nuo mitologijos.

Japoniją sudaro keturios didelės salos – Hokaidas, Honšiu, Kiušiu ir Šikokas – bei keli tūkstančiai mažų. Sakoma, kad jas ir kami – dievybes, arba gerąsias ir blogąsias gamtos jėgas, kurios valdo salas, — pagimdė deivė Idzanami.

SENIAUSIA KNYGA

Iki 1945 m. šintoizmas buvo valstybinė Japonijos religija. Šintoistai tiki, kad kalnuose, medžiuose, akmenyse, upėse, net augaluose ir žodžiuose slypi antgamtinės galios. Tikintysis kasdieninio gyvenimo pareigą laiko „macuri“, t. y. tarnyba dievybėms kami.

Svarbiausios kami yra Idzanagis ir Idzanami, iki šiol laikomi Japonijos kūrėjais. Jų istorija papasakota knygoje „Kodžiki“ („Pastabos apie senovę“), baigtoje rašyti 712 m. „Kodžiki“ surašyti šintoizmo mitai. Pasak jų, pirmieji kami gimė tada, kai dangus ir žemė atsiskyrė.

Kami garbinami šintoistinėse šventyklose, kurios žavi paprastumu. Įėjimą į šventyklą žymi simboliniai vartai, vadinami „torii“ (viršuje): paprastai juos sudaro du tiesūs stulpai ir skersinis.

Vėjų dievas Fudžinas vaizduojamas ant peties užsimetęs maišą su pasaulio vėjais. Fudžinas išsklaidė rūkus virš jauno pasaulio, sukurto Idzanami ir Idzanagio.

DIEVŲ GIMIMAS

Pasak mito, pradžių pradžioje Japonija buvo beformė ir kaip medūza plūduriavo vandenyje. Iš pirmykščių maurų išaugo nendrės ir virto pirmaisiais kami. Po septynių kami kartų atsirado dievybės Idzanagis („taurusis vyras") ir Idzanami („taurioji moteris").

Idzanagis ir Idzanami sukietino žemę ir suteikė jai formą. Stovėdami ant Dangaus tilto, jie įmerkė į jūrą ietį, o kai ištraukė ją iš vandens, lašai krisdami virto salomis. Pirmąją salą dievai pavadino Onogoru, nusileido ant jos ir susituokė. Paskui Idzanami pagimdė daug salų ir kami, kurie jas valdys – jūrų ir upių, vėjų, medžių, kalnų ir lygumų dievus. Japoniją baigė kurti vėjų dievas Fudžinas, išsklaidęs salas gaubiantį rūką.

Gimdydama ugnies dievą Kagucučį, Idzanami apdegė ir mirė. Idzanagis taip įtūžo, kad kalaviju nukirto Kagucučiui galvą, ir ugnies dievas subyrėjo į 16 dievų, tarp jų uolų, ugnies, griaustinio ir vandens.

IDZANAGIS JOMI NO KUNYJE

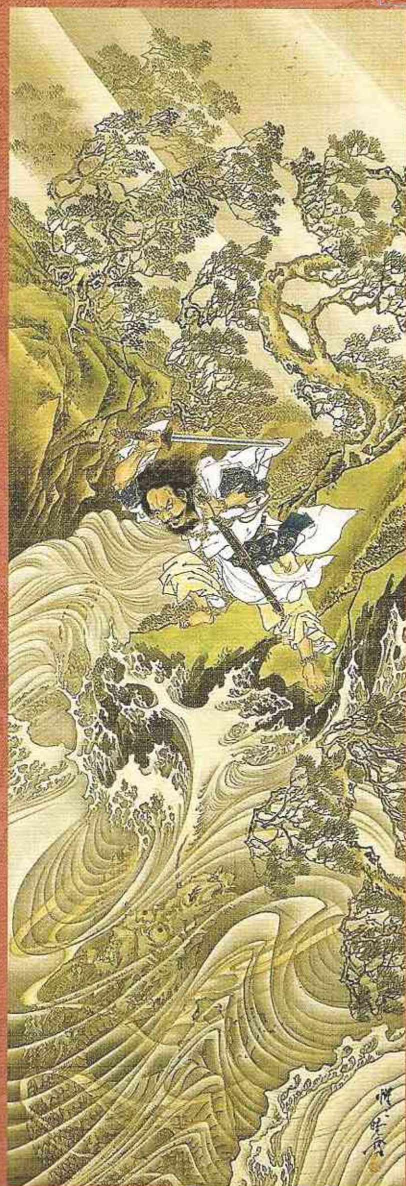
Po Idzanami mirties Idzanagis iškeliavo paskui ją į tamsos karalystę Jomi no kunį ir meldė sugrįžti. Idzanami jau buvo ragavusi vėlių maisto, bet ryžosi tartis su požemio dievais, tik liepė Idzanagiui neiti paskui ją. Idzanagis nepaisė jos prašymo, išlaužė šukų dantį, pasidarė iš jo žibintą ir nuėjo ieškoti žmonos. Radęs Idzanami, jis pamatė, kad jos pūvančiame lavone knibždėte knibžda kirminai. Apšviesti žibinto kirminai virto aštuoniais perkūno dievais. Persigandęs Idzanagis leidosi bėgti, perkūno dievai ir Idzanami – vytis. Išlėkęs iš Jomi no kunio, Idzanagis užvertė įėjimą į požemio karalystę sunkiu akmeniu ir ištarė magiškus žodžius, nutraukiančius jo ir Idzanami santuoką. Įtūžusi deivė pagrasino, kad kasdien atims gyvybę 1000 žmonių. Idzanagis pažadėjo, kad kasdien gims 1500 vaikų.

Pirmasis protėvis

Grįžęs iš vėlių karalystės Jomi no kunio, Idzanagis atliko apsiplovimo ritualą, nes sąlytis su anuo pasauliu suteršia. Paskui jis sukūrė daug naujų dievų. Kai Idzanagis apiplovė kairę akį, iš vandens lašų gimė saulės deivė Amaterasu. Kai jis apiplovė dešinę akį, iš vandens lašų gimė mėnulio dievas Cukijomis. Kai jis išsiplovė nosį, iš vandens lašų gimė audros dievas Susanas. Jis gailėjo vargšės motinos, todėl įtūžęs Idzanagis išvijo jį iš dangaus. Keršydamas Susanas pridarė visokių eibių, kaip antai suniokojo sesers Amaterasu ryžių laukus, o į šventąją jos audimo menę įmetė dangiškąjį ponį nudirtа oda.

Amaterasu šventykloje Isėje paliktos maldų lentelės (viršuje).

Nusileidęs ant žemės, Susanas sutiko verkiančius vyrą su žmona, nes slibinas tuoj turėjo praryti paskutinę iš aštuonių jų dukterų, gražuolę Kusanadahimę. Susanas pavertė merginą šukomis, įsikišo į plaukus, nužudė drakoną, atvertė šukas į merginą ir ją vedė.

Girtas slibinas

Susanas – prieštaringas japonų mitų personažas. Kartais jis linkęs smurtauti ir naikinti, kartais elgiasi pavyzdingai. Nužengęs į žemę, Susanas išgelbėjo nuo aštuongalvio slibino Ryžių karalaitę Kusanadahimę. Jis nugirdė slibiną sake, o paskui kalaviju sukapojo į gabalus. Nukirtęs uodegą, Susanas rado kalaviją Kusanagį („gyvatės kalaviją"), kurį padovanojo seseriai Amaterasu. Šis kalavijas – vienas iš trijų didžiųjų imperatoriaus regalijų. Dabar jis laikomas Acutos šventykloje netoli Nagojos.

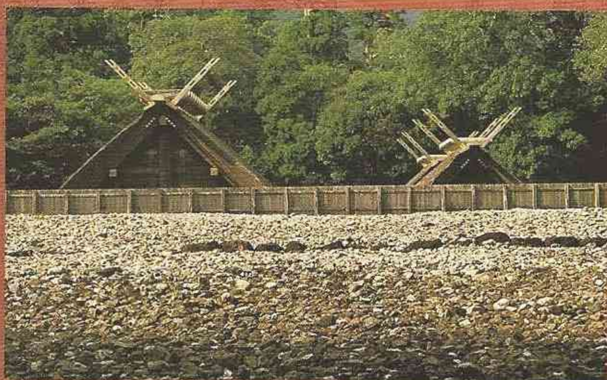

Hirohitas (1901-1989) buvo 124-sis Japonijos imperatorius. Kai po Antrojo pasaulinio karo JAV okupavo Japoniją, imperatoriaus dieviškumas oficialiai buvo paneigtas, bet imperatoriaus šeimą japonai iki šiol nepaprastai gerbia.

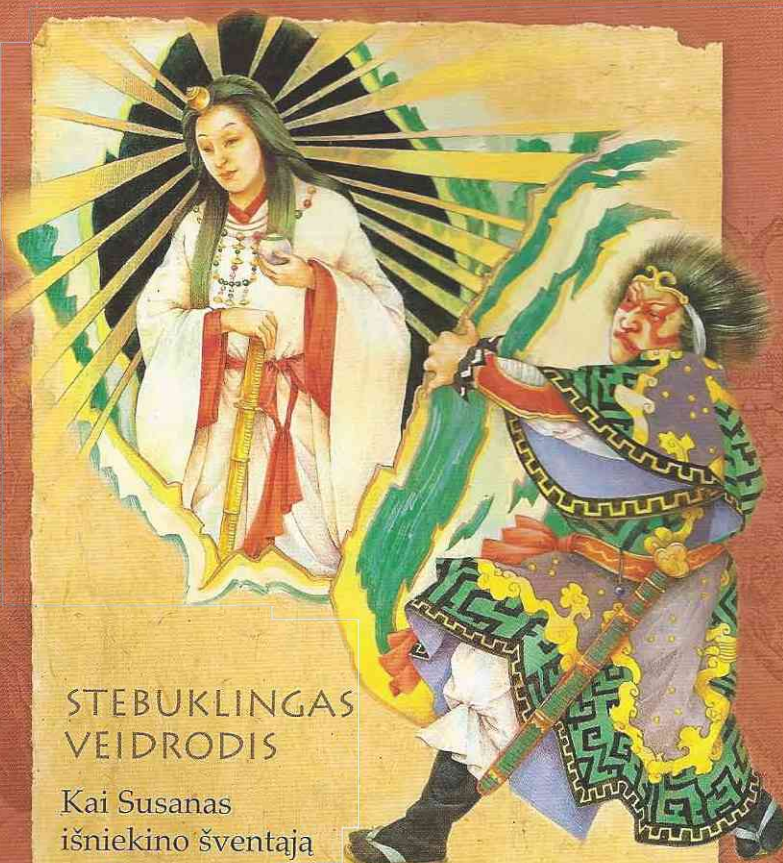
IMPERATORIŠKIEJI LOBIAI

Amaterasu laikoma japonų imperatorių promote. Pasak mitų, Amaterasu vaikaitis Ninigis, lydimas dievų svitos, nusileidęs ant Kiušiu salos kalno ir atsigabenęs šventąsias regalijas – jaspio vėrinį, kalaviją ir veidrodį. Jis vedė gražuolę Konohaną („žiedlapius"), paniekinęs jos negražią vyresnę seserį Ivanagahimę („uolų princesę"), ir ši prakeikė ją atstūmusio jaunikio palikuonis: žmonių gyvenimas būsiąs trapus, kaip greit nubyrantys žiedlapiai. Ninigio palikuonis buvo Džimu Tenas, deivės Amaterasu proproproanūkis. Dieviškos imperatoriaus kilmės idėja smarkiai paveikė japonų savimonės formavimąsi.

Jau du tūkstančius metų Amaterasu kulto centras – Isė (Mijės prefektūra), kur stovi garsiausia deivės šventykla. Senovėje Amaterasu buvo vadinama Didžiąja Spindulingąja Dangaus Deive. Amaterasu šventykla labai paprasta – nedažyta iš kiparisų suręsta trobelė, dengta nendrėmis. Kas 20 metų, atlikus sudėtingas atsinaujinimo apeigas „šikinen sengu", netoliese statoma lygiai tokia šventykla, kokia buvo. Iš pradžių šioje šventykloje galėjo melstis tik imperatoriaus šeimos nariai, bet dabar ji atvira visiems.

Amaterasu šventykloje Isėje (viršuje) laikomas veidrodis, apakinęs deivę, kai ši, dievų išviliota iš olos, išvydo jame savo atvaizdą. Šis senovinis veidrodis garbinamas kaip pati deivė. Saulės deivė Amaterasu – Japonijos, Tekančios saulės šalies, globėja. Kiekvienas japonas turi bent kartą gyvenime aplankyti šventyklą Isėje.

STEBUKLINGAS VEIDRODIS

Kai Susanas išniekino šventąją audimo menę, įsižeidusi Amaterasu pasislėpė urve. Dangus ir žemė aptemo ir atšalo, nes be Amaterasu nepatekėjo saulė. Dievai sunešė prie olos gaidžius, o šie deglų šviesoje ėmė giedoti lyg prieš aušrą: dievai tikėjosi, kad Amaterasu pasidarys įdomu, kaip pasaulyje galėjo prašvisti be jos, bet deivė nepasirodė. Tada išminties dievas Omohikanė sugalvojo, kaip ją išvilioti iš olos: deivė Ama no Udzumė, kurios vardas reiškia „baisioji dangaus moteriškė", pradėjo šokti siautulingą šamanės šokį ant apverstos sakės statinės, o dievai į taktą mušė būgną. Patekusi į ekstazę, Ama no Udzumė nusimetė drabužius, ir dievai prapliupo taip juoktis, kad susidomėjusi Amaterasu pro plyšį paklausė dievų, kokios čia linksmybės vyksta. Šie jai paaiškino suradę dar spindulingesnę deivę ir dabar švenčią. Šventu veidrodžiu jie apakino Amaterasu, ir ši išėjo iš olos pasižiūrėti į naująją deivę. Tada dievai užtvėrė įėjimą į urvą stebuklinga virve ir išmeldė iš deivės atleidimą ir pažadą daugiau nesislėpti.

Nita Tadacunė, apžiūrinėdamas urvą po Fudzijamos kalnu, išvydo regėjimą – gailestingumo deivę Kanon. Bet Sengensama liepė jam palikti jos buveinę – antraip jo laukia mirtis.

Šventi šlaitai

Per visą Japonijos istoriją kalnai irgi buvo laikomi šventais: japonai mano, kad kalnai – maisto ir gyvybės šaltinis. Pasak japonų mitų, kalnų dievas Ojamacumis gimė, kai dievas kūrėjas Idzanagis nužudė ugnies dievą Kagucučį. Esama aukštų kalnų, žemų kalvų, stačių viršūnių ir kalno papėdės dievų. Atskiri kalnai turi savo dievus. Mivos kalne gyvena žemės dievybė Okuninušis, Susano žentas. Žmoną jis gavo tik po sunkių išbandymų: Susanas liepė Okuninušiui pernakvoti slibino oloje, paskui kambaryje, pilname širšių, galiausiai – surasti iššautą į degančią pievą strėlę, bet Susano duktė padėjo jaunikiui atlikti visus darbus. Švenčiausias kalnas – Fudzijama, deivės Sengensamos buveinė.

Mitas apie Fudzijamą

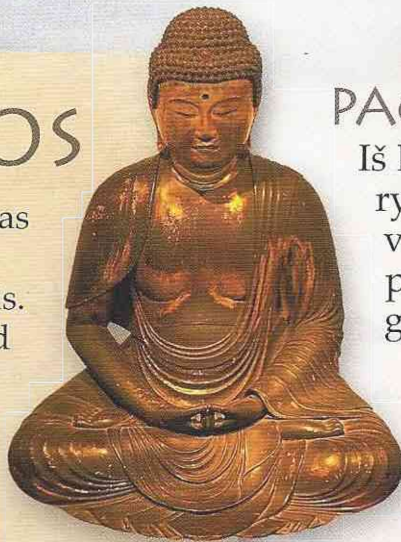
Kasmet liepos mėnesį apie 1000 žmonių kopia į Fudzijamą pasveikinti tekančios saulės ir pagarbinti Sengensamos. Japonai mano, kad su šia deive reikia elgtis itin pagarbiai: pagal vieną legendą deivė išžudė visus XII a. karžygio Nitos Tadacunės palydovus, įžengusius į jos valdas. Tadacunę deivė perspėjo, kad jis irgi mirs, jei neišsinešdins, ir didvyris pasitraukė.

Fudzijama – veikiantis ugnikalnis, ir vienas šintoistų mitas taip aiškina jo atsiradimą. Kadaise senas medkirtys Fudzijamos atšlaitėje rado naujagimę, pavadino ją Kagujahime ir užaugino. Garsas apie merginos grožį pasiekė imperatorių, ir jis ją vedė. Tačiau po septynerių metų Kagujahimė pasakė, kad ji nemirtinga ir turi grįžti į dangų. Kad valdovas ne taip liūdėtų, ji padovanojo jam stebuklingą veidrodį, kuriame jis ją visada matysiąs. Nusiminęs vyras bandė ją surasti danguje. Veidrodžio vedamas, jis atėjo iki Fudzijamos viršūnės, ir čia kelias baigėsi. Nuo liepsningos ir nenugalimos imperatoriaus aistros veidrodis užsidegė, ir nuo to laiko iš kalno viršūnės rūksta dūmai. Paskutinį kartą Fudzijama išsiveržė 1707 m.

Ryžių dievybė vadinama Inariu ir gali būti vaizduojama barzdoto vyriškio, moters arba lapės (dešinėje) pavidalu. Kai kurios šeimos Japonijos jūros pakrantės rajonuose ir dabar laiko lapes – Inario pasiuntines.

VARŽYBOS

Kartą Fudzijamos kalnas susiginčijo su Haku kalnu, katras aukštesnis. Fudzijama tvirtino, kad jis, Haku – kad jis. Išspręsti ginčą kalnai paprašė Budą Amidą. Nutiesęs vandens pripildytą vamzdį nuo Haku kalno viršūnės iki Fudzijamos kalno viršūnės, Amida įrodė, kad Haku kalnas aukštesnis, nes Fudzijamą užliejo vanduo. Fudzijama taip įsiuto, kad trenkė Haku per galvą, ir ši suskilo į aštuonias viršūnes. Nuo to laiko Fudzijama – aukščiausias Japonijos kalnas.

PAGRINDINIS MAISTAS

Iš kalnų į užtvindomus Japonijos ryžių laukus gausiai plūsta vanduo. Ryžiai visada buvo pagrindinis japonų valgis, o geriausiai jie auga purve, užlieti vandeniu. Pirmieji ryžiai – kaip ir šilkverpių vikšrai, soros, pupos, kviečiai ir sojos pupelės, — išaugo iš maisto deivės Ogecu lavono. Ogecu nužudė įsižeidęs mėnulio dievas Cukijomis, nes deivė patiekė jam valgį, išimtą iš savo burnos.

Ryžiai, valgomi per imperatoriaus karūnavimą, sodinami po ypatingų apeigų, kuriomis dievai prašomi palaiminti derlių ir naujojo valdovo viešpatavimą. Aplink tokių ryžių lauką pristatoma mažų šintoistinių šventyklėlių, o visi žemės ūkio padargai žemei dirbti, pasėliams prižiūrėti ir derliui nuimti turi būti naujinteliai.

GIESMĖS APIE DIEVUS

Japonijos senieji gyventojai yra ainai. Šiandien jų yra apie 25 000. Medžiotojai-rankiotojai ainai garbina gamtos dvasias, jų tikėjimas panašus į šiaurės Atlanto vandenyno kultūrų, kaip antai eskimų (žr. p. 104-105) ir čiukčių (žr. p. 100-101). Dabar ainai gyvena šiaurinėje Japonijos saloje Hokaide.

Ainų vyrai meldžiasi kamujams, šlakstydami ugnį vynu, kad ugnies deivė Fuči perduotų maldą kuriam nors kamujui. Ainų moterys – šamanės: joms patekus į ekstazišką transą (dešinėje), sielos palieka kūnus ir išvyksta į dvasinę kelionę, o grįžusios praneša dievo ištarmę.

Ainams kiekvienas medžioklės – žvėries persekiojimo, nugalabijimo ir suvalgymo – veiksmas turi gilią dvasinę prasmę. Lokiukai užauginami, ir per ijomantės apeigas jiems atimama gyvybė. Po ritualinės puotos, kurioje lokys suvalgomas, dievas išlydimas namo su daugybe dovanų, kurios dievų pasaulyje suteiks jam garbės. Bet norėdami būti tikri, kad dievas grįš, ainai per puotą nebaigia giedoti paskutinės giesmės.

KITŲ KULTŪRŲ ĮTAKA

Hokaidas priklausė ainams iki 1868 m., vadinamosios Meidži restauracijos, kai Japonijoje buvo atkurta imperatoriaus valdžia, pradėta pertvarkyti visuomenę ir ūkį, o užsieniečiams leista atvykti į Japoniją. XX a. pradžioje iš ainų jau buvo atimta beveik visa žemė ir pilietinės teisės. Tik 1997 m. išleistas įstatymas Aino Šinpo ainų kalbai ir kultūrai saugoti.

Priešiškame pasaulyje ainai išgyveno tik todėl, kad sugebėjo perimti kitų kultūrų elementus ir paversti juos savo gyvensenos dalimi.

Ainai neturi rašytinės literatūros, bet jų žodinė kūryba, perduodama iš kartos į kartą, labai gausi. Epinės dainos „kamuj jukar" – giesmės apie dievus – yra mitologinės ir pasakoja apie pasaulio, dievų ir žmonių kilmę.

DIEVO POŽIŪRIS

Ainai tiki, kad dievai yra žmogaus pavidalo, bet mituose jie dažnai vaizduojami gyvūnais, kaip antai lokiu Kimun kamuju, kalno valdovu. Ainų „kamuj jukar" – bene vienintelės giesmės pasaulio literatūroje, giedamos dievo, o ne žmogaus požiūriu.

Giedodami giesmes apie dievus, ainai užmezga ryšį su kamujais, antgamtiškomis būtybėmis, kurios kartu su žmonėmis gyvena šiame pasaulyje.

LOKIO GIESMĖ

Aš esu lokys*, kalnų dievas. Vieną gražią dieną mano žmona panoro aplankyti žmones. Aš taip ją mylėjau, kad nusekiau įkandin pasivertęs lokiu, ketindamas sunaikinti kaimą. Bet žmogus, pasislėpęs už medžio, paleido iš lanko strėlę, kuri įsmigo į mano lokišką kūną. Aš kritau ant žemės. Kai atsikvošėjau, tupėjau medyje ir žiūrėjau į lokio, kuriuo buvau pasivertęs, maitą, gulinčią ant žemės apačioje.

Medžiotojai išmėsinėjo lokį ir nusinešė į kaimą. Aš šokau iš medžio vienam medžiotojui ant nugaros, ir jis pakvietė mane eiti drauge. Namuose, kurie stovėjo kaimo viduryje, mane pasveikino ugnies deivė Fuči ir paprašė į vidų. Žmonės puotavo ir dalijo man dovanas, o paskui išleido į namus. Laukiau dvi ar tris dienas, o paskui grįžo žmona, nešina gausybe dovanų: vynu, duona ir apeiginėmis skulptūrėlėmis. Mes pakvietėme kitus dievus į pokylį.

*Lokį ainai vadina „Kimun kamujas".

Manoma, kad lankydamiesi žmonių pasaulyje, dievai buvo sužavėti žmonių šokių (apačioje) ir giesmių – „kamuj jukar". Nors daugiaprasmės lokio apeigos – ijomantė – labai svarbios ainų kultūrai, XX a. daugumoje sričių jos išnyko.

KŪNO DOVANA

Ainų gyvensenai labai svarbūs medžioklės ritualai prisigerinti prie dievų, kaip antai Kimun kamujo. Užsimanęs aplankyti žmonių pasaulį, dievas pasiverčia gyvūnu. Kiekvienas dievas atvyksta mainikauti su žmonėmis. Už vyną ir ritualines iš medžio išdrožtas skulptūrėles dievas atiduoda žmonėms savo gyvūniškąjį pavidalą (kūną). Pavyzdžiui, Kimun kamujas išsirenka medžiotoją, kuris jį užmuš, ir taip patvirtina sandorį tarp dievo ir žmogaus.

Pasakojimai apie drakonus

Kinai tiki, kad drakonai valdo vandenis ir gyvena ežeruose, upėse, jūroje ir danguje, nes yra lietaus viešpačiai.

Kinijoje žmonės gyvena maždaug nuo 3000 m. pr. Kr. Dabar ši šalis turi daugiausia gyventojų – apie 1,3 milijardo. Apie 94 proc. jų – kinai hanai, bet Kinijoje gyvena dar daugiau kaip 50 tautų, priklausančių įvairioms kalbų šeimoms ir kultūroms. 1950 m. įkūręs Kinijos Liaudies Respubliką, komunistų partijos vadovas, pirmininkas Mao Dzedongas (1893-1976) oficialiai paskelbė valstybę ateistine, bet daoizmas ir budizmas šalyje iki šiol turi daug išpažinėjų.

Pusiau gyvatės

Kinų mituose esama labai archajiškų elementų. Kinai mano, kad drakonai – kilnūs padarai, atnešantys laimę. Molinės drakonų arba gyvačių (kinų drakonai panašūs į gyvates) statulėlės garbintos II a. pr. Kr., o budizmas papildė mitus naujais personažais – Penkių pasaulio šalių (penktoji buvo pasaulio centras, Kinija) drakonais karaliais.

Daug mitinių būtybių pusiau gyvatės, kaip antai Niuva, žmonijos kūrėja. Mitai apie ją pirmą kartą užrašyti IV a. pr. Kr.

Džu Longas, Raudonasis drakonas, turėjo žmogaus galvą ir raudonos gyvatės kūną. IV a. pr. Kr. kinai tikėjo, kad kai jis užsimerkia, pasaulis aptemsta, o kai atsimerkia, ima švisti. Džu Longas neėdė, nemiegojo ir nesiilsėjo.

Pasak vieno mito, drakonai atsirado iš karpio, kuris Huanghė, Geltonąja upe, nuplaukė iki Drakono Vartų krioklio ir peršoko tarpeklį, iškirstą didvyrio Ju, mitinio Sijų dinastijos (ji valdė Kiniją nuo 2200 iki 1700 m. pr. Kr.) pradininko. Iš pradžių manyta, kad Ju buvo pusiau žmogus, pusiau gyvatė, bet vėlesniuose mituose jis vaizduojamas jau tik kaip žmogus.

MITAI ŠIANDIEN

Klasikiniai Kinijos mitai, kaip antai mitas apie pasaulio sukūrimą iš pirmykščio milžino Pan Gu lavono (žr. p. 98), buvo užrašyti daugiau kaip prieš 2000 metų. Tačiau jie iki šiol daro poveikį kinų požiūriui į pasaulį. Iš dalies taip *yra todėl, kad mitai ilgą laiką laikyti* neatskiriama istorijos dalimi, o iš dalies todėl, *kad trys didžiosios* Kinijos religijos – konfucianizmas, daoizmas ir budizmas – susimaišė ir praturtino mitologiją.

DAUG MOLINIŲ ŽMONIŲ

Pradžių pradžioje buvo tik dvi būtybės, Niuva ir Fu Si. Jų galvos buvo kaip žmonių, o kūnai kaip gyvačių. Jie susipynė ir tapo pirmuoju vyru ir pirmąja žmona. Vieną dieną Niuva pakabino geltono molio ir nulipdė pirmuosius žmones. Kai ji juos pastatė ant žemės, žmonės pradėjo šaukti iš džiaugsmo. Norėdama paspartinti darbą, kitą dieną ji įmerkė virvę į purvyną, nukratė prilipusius gurvuolius, ir atsirado daugybė žmonių*. Tie keli žmonės, kurie buvo nulipdyti iš geltono molio, tapo turtingais didikais, o purvo žmonės *buvo vargšai, jų buvo labai daug.*

Kai ugnies dievas Džu Žongas ir vandens dievas Gong Gongas besikaudami pakirto dangaus stulpą, žemė pakrypo, dangaus kūnų tvarka pakriko. Niuva *negalėjo leisti, kad jos sukurtos* būtybės žūtų. Ji išlydė akmenis ir jais užliejo įtrūkimus danguje, paskui užmušė milžinišką vėžlį ir jo kojomis parėmė dangų.

*Moliniai žmonės.
Iš „Asian Field", 2003 m. kovas.
Antony Gormley nuotrauka

Žmonių dievai

Laiko pradžioje visata tilpo kiaušinyje. Iš jo gimė pirmoji būtybė, milžinas Pan Gu. Jis atskyrė dangų nuo žemės ir mirė persitempęs. Jo kvėpavimas virto vėju, dešinė akis – saule, kairė – mėnuliu, kraujas – upėmis, galva – keturiais šventaisiais kalnais, plaukai – žolėmis ir medžiais.

Daug tūkstantmečių kinus maitino žemdirbystė. Jie manė, kad žemė sukurta iš pirmykščio milžino Pan Gu lavono. Pan Gu gimė iš kosminio in ir jang kiaušinio, kuris visada piešiamas pusiau juodas (moteriškasis pradas), pusiau baltas (vyriškasis pradas). Paskui šviesus švarus jang virto dangumi, o drumzlinas tamsus in – žeme.

Šen Nongo mirtis

Pasak kinų mitų, kultūrinis didvyris Šen Nongas, „šventasis artojas", išmokė žmones arti žemę ir sėti javus. Jis padarė arklą, davė pavadinimus metų laikams, išmokė žmones prekiauti. Šen Nongas buvo ir dievas vaistytojas, pats paragavo kiekvienos žolės, kad atskirtų naudingas nuo žalingų, nustatė šaltinių vandens saldumą ir kartumą. Kasdien jis apsinuodydavo po 70 kartų. Viena žolė buvo tokia nuodinga, kad net Šen Nongas neturėjo nuo jos priešnuodžių ir mirė.

Hou Dzi, „Viešpats sora", buvo kitas kultūrinis didvyris, atnešęs žmonėms iš dangaus grūdų ir išmokęs juos sėti ir auginti. Teigiama, kad jis įkūrė Džou dinastiją, kuri valdė Kiniją nuo 1050 iki 221 m. pr. Kr. Hou Dzi buvo garbinamas kaip žemės ir javų dievas.

Šen Nongas buvo žemdirbystės ir gydymo dievas, kinų medicinos pradininkas. Kadangi Šen Nongo kūnas buvo perregimas, paragavęs žolės, jis iškart matydavo, kurį organą ji veikia.

Javų dievybė Hou Dzi ir žemės dievybė Še, dar vadinama Hou Tu, dažnai buvo tapatinami, nes turėjo daug bendrų bruožų, ir garbinami kaip Še Dzi, žemės ir javų dievas. Prašydami gero derliaus, Še Dzi aukojo visi (dešinėje), net imperatorius. Kiekviename kaime stovėjo dievo šventykla – kartais kuklus altorėlis su varpu ir medžiu, kartais puošnus pastatas su drakonais ant stogo. Kiekviena šeima po džiugaus įvykio, kaip antai kūdikio gimimo, turėjo pasidalyti laime su dievu – „auksu linksmintoju" apmokėti tam tikras apeigas šventykloje. Daug amžių šventykla buvo Kinijos kaimo gyvenimo centras.

Hou Dzi motina Dziang Juan pastojo, įmynusi į didžio dievo Di pėdą. Di pirmasis pradėjo dirbti žemę, šiuos įgūdžius perėmė ir sūnus, tapęs žemdirbystės dievu (žemės ūkio darbai, viršuje).

Juhuangas, Nefrito imperatorius (kairėje), buvo laikomas vyriausiuoju daoizmo dievu. Jis buvo dangaus valdovas ir rėmėsi baisybe pareigūnų – antraeilių dievų. Songų dinastijos (960-1279 po Kr.) imperatoriai skatino Juhuango kultą, rūpindamiesi savo prestižu.

VIRTUVĖS DIEVAS

Cao Čunas buvo geras ir sąžiningas mūrininkas, kuriam buvo lemta visą gyvenimą skursti. Kuo daugiau jis dirbo, tuo neturtingesnis darėsi. Galų gale net jo žmona išėjo pas kitą vyrą. Nieko nenutuokdamas Cao Čunas parsisamdė tam žmogui. Buvusiai žmonai jo pagailo, ir ji davė jam pyragėlių su sezamu, į kuriuos buvo įkepusi pinigų. Bet Cao Čunui buvo skirta vargti, todėl pyragėlius jis išdalijo. Sužinojęs, ką padarė, Cao Čunas nusižudė. Juhuangui, Nefrito imperatoriui, pagailo nelaimėlio, ir jis suteikė Cao Čunui nemirtingumą – pavertė jį virtuvės dievu.

DIEVŲ ATASKAITOS

Apie kaimo naujagimius ir numirėlius buvo paskelbiama Še Dzi šventykloje. Šis dievas užsirašydavo visus kaimo įvykius ir pranešdavo apie juos dangui ir pragarui.

Še Dzi pasakodavo dievams kaimo gyvenimo naujienas, o virtuvės dievas Cao Čunas už kiekvienos šeimos darbus kasmet per Naujuosius metus danguje atsiskaitydavo Juhuangui, Nefrito imperatoriui. Kinai Cao Čuno paveikslėlį kabina virš viryklės. Kad dievas pasakotų tik gražius ir gerus dalykus, įprasta per Naujuosius metus jo lūpas patepti medumi. Paskui senasis paveikslėlis sudeginamas, kad Cao Čunas nueitų į dangų, ir pakabinamas naujas paveikslėlis.

Juhuangas buvo laikomas dieviškuoju Kinijos imperatoriaus atitikmeniu. Jis valdė kitus dievus ir stebėjo kiekvieno žmogaus gyvenimą žemėje. Šį milžinišką darbą jam padėjo atlikti Še Dzi ir Cao Čunas.

Kiekvienas daiktas turi sielą

Čiukčių pusiasalis užima pačius Azijos šiaurės rytus. Čia nuo seno gyvena čiukčiai, koriakai ir eskimai, įgudę kovoti dėl būvio bemiškėse snieguotose atšiauraus kraštovaizdžio dykynėse. Šių tautų dvasinį pasaulį nuo materialiojo skirianti pertvara neapsakomai plona.

Čiukčiai visada priešinosi buvusios Sovietų Sąjungos valdžiai. Kai XX a. ketvirtajame dešimtmetyje jiems buvo liepta kolektyvizuoti bandas, dauguma čiukčių išskerdė elnius, kad nereikėtų atsisakyti senosios gyvensenos. Šiuo metu dar likę apie 15 000 čiukčių. Posovietinės laisvės laikais jie vėl prisiminė ilgai slopintą tradicinę kultūrą, mitologiją ir tikėjimą.

Čiukčiai tiki, kad įėjimas į šį pasaulį buvo tik vienas, per aukštus kalnus. Žmonės įsiropšdavo į šią žemę pro angą, kol ją galų gale užgriuvo uolos, nukirsdamos kajako, su kuriuo kaip tik tą akimirką į šį pasaulį traukė dar viena žmonių grupė, galą. Nuo to laiko tik vienas kajako galas smailus.

Varno akmuo

Čiukčių pusiasalyje gyvenančios tautos tiki, kad kiekvienas daiktas pasaulyje turi sielą, kuri gali savarankiškai veikti, kalbėti ir vaikščioti. Manoma, kad gyvūnai gali pasiversti žmonėmis. Net dabar, po daugelio dešimtmečių prievarta bruktos rusų kultūros, čiukčių pusiasalis – animizmo ir šamanizmo kraštas, kuriame kūrėjas Varnas nuolat daro stebuklus.

Daugiau kaip prieš 100 metų čiukčiai sakydavo, kad Varnas pasaulį iškakojo. Dabar senasis nepoetiškas mitas pagražintas: sakoma, kad Varnas iškakojo akmenį, šis sutrupėjo, ir atsirado žemė. Bet mito esmė nepakito.

Žodis „čiukčis“ reiškia „turintis daug elnių“. Čiukčiai gyvena ne iglu kaip eskimai, o jarangose – pusapskritėse palapinėse, dengtose elnių odomis. Kiekviena šeima turi atskirą jarangą, didžiausia priklauso elnių bandos savininkui, stovyklos šeimininkui.

Viename čiukčių mite pasakojama apie du pusbrolius. Vienas jų prarado medžiotojo įgūdžius ir buvo paliktas saloje. Jį išgelbėjo banginis – jis išplaukė į krantą ir pastipo, todėl žmogui maisto užteko. Po kurio laiko pro šalį plaukė antrasis pusbrolis. Pamatęs banginio griaučius, jis susidomėjo ir išlipo iš kanojos. Paliktasis pusbrolis įšoko į kanoją ir nusiyrė.

JŪRŲ RITUALAI

Čiukčių pusiasalio pakrantės gyventojai Beringo jūroje medžioja vėplius, ruonius ir banginius. Jie tiki, kad šie gyvūnai – jūrų valdovo, čiukčių vadinamo Keretkunu, o eskimų (jupikų) – Kasaku, dovanos. Eskimai kartais vietoj „jūrų valdovas" sako „jūrų valdovė" – tada jos vardas Samna. Samna – Kanados eskimų jūros deivės Sednos atitikmuo (žr. p. 105). Pagrindinė pajūrio čiukčių šventė rudens pabaigoje buvo skirta Keretkunui-Kasakui. Jūrų valdovą vaizdavo skulptūrėlė ir vaidino šokėjas su kauke. Šventės apeigos turėjo užtikrinti sėkmingą medžioklę kitais metais.

Amuletai (viršuje banginio amuletas) būdavo gyvūno, kurį savininkas labiausiai norėtų sumedžioti, pavidalo. Kasmet per Keretkuno šventę ant aukuro buvo dedama iš medžio išdrožta banginio formos lėkštė. Į ją buvo pripilama vandens banginių dvasioms atsigerti.

IŠ UGNIES

Kartą mirė vienos čiukčės vyras. Ji nupjovė lavonui galvą ir parsinešė namo, kur galva nuolat juokėsi, todėl tėvai našlę išgrūdo lauk. Tada galva liepė žmonai sudeginti ją gluosnio skiedrų lauže. Iš ugnies atgimęs išėjo jos vyras. Elnių kinkinys nugabeno porą į žvaigždes, ir jie apsigyveno viršutiniame pasaulyje. Bet kiekvieną naktį, išvydusi namus, moteris apsiverkdavo, ir jos ašaros virsdavo lietumi.

ARKTIES VANDENYNAS

Sedna

ŠIAURĖS AMERIKA

Dievas Varnas

Ponių žeminė

Hupų šamanas

Pokštininkas Kojotas

Majų didvyriai dvyniai

Kecalkoatlis

MEKSIKA

Jadžvalis Balamilis

RAMUSIS VANDENYNAS

Šibororis

Virakoča

Moai

VELYKŲ SALA

VELYKŲ SALA

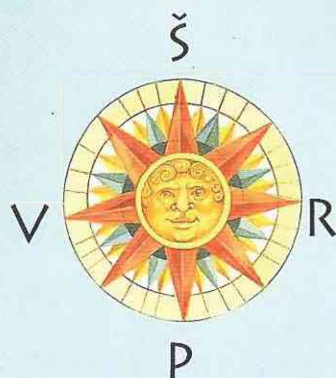
PIETŲ AMERIKA

ATLANTO VANDENYNAS

Ruonis

AMERIKA

Šiaurės Amerika siaura Panamos sąsmauka jungiasi su Pietų Amerika. Šie žemynai yra visose klimato juostose: Amazonės baseine auga drėgnieji atogrąžų miškai, o Arktyje plyti ledo dykumos. Čiabuvių mitai tokie pat įvairūs. Senieji Šiaurės Amerikos gyventojai pagal gyvenamąją vietą skirstomi į dešimt pagrindinių kultūrinių grupių: šiaurės rytų, pietryčių, Didžiųjų Lygumų, pietvakarių, Kalifornijos, Didžiojo Baseino, aukštumų, šiaurės vakarų pakrantės, subarktinė ir arktinė. Pietų Amerikos tautos skirstomos panašiai.

PADALYTAS PASAULIS

Klajokliai Kanados eskimai netsilikai (arba netsilingmiutai) pasidalijų medžioklės plotus, bet jų kultūra ir mitologija bendra. Tradicinis netsilingmiuto gyvenimas priklausė nuo išteklių, esančių ledinėse Arkties dykumose: sniego ir ledo statyti iglu; karibų kailių ir ruonių odų siūtis drabužiams; ragų daryti įrankiams ir ginklams.

Netsilikai tiki, kad ne tik žmonės, bet ir gyvūnai turi nemirtingas sielas, todėl prieš medžioklę reikia atlikti tam tikras apeigas joms permaldauti. Medžiotojai (viršuje – eskimų medžiotojas grįžta namo) nešioja amuletus, kuriuose įsikūnijusios dvasios, užtikrinančios sėkmę ir saugančios nuo šmėklų. Pasaulyje pilna piktųjų dvasių, žmonių ar gyvūnų sielų, neradusių ramybės po mirties.

TRADICINĖ GYVENSENA

Netsilingmiutų pasaulis padalytas perpus – jį sudaro žemė ir jūra. Paprastai Kanados eskimai versdavosi tik medžiokle ir žvejyba: žiemą ir pavasarį jie medžiodavo ruonius ir kitus jūrų gyvūnus, o vasarą ir rudenį – karibus ir kitus sausumos gyvūnus. Netsilingmiutų visuomenei hierarchinė tvarka nebūdinga, jie net seniūno neturi. Bendruomenės reikalus susirinkę aptaria vyresni žmonės ir drauge nusprendžia, ką daryti. Netsilingmiutus sieja ir griežtas nerašytas įstatymas dalytis mėsa po medžioklės.

Netsilingmiutai tiki, kad angatkutus – didžiuosius šamanus – saugo dvasios globėjos. Kiekvienas angatkutas turi kelis dvasinius pagalbininkus.

Dabartiniai netsilingmiutai atsisakė tradicinės klajoklių medžiotojų gyvensenos ir gyvena sėsliai trijuose miesteliuose (Talojoake, Gioa Heivene ir Kugaruke) naujausioje Kanados teritorijoje Nunavute, kuris eskimų kalba reiškia „mūsų žemė“. Jie turi valstybės išlaikomas mokyklas, ligonines, elektrą ir net šiukšlių surinkimo tarnybą. Šiauriniai elniai medžiojami sniegomobiliais, o dailieji amatininkų dirbiniai (viršuje – vėplio ir medžiotojo skulptūrėlė) tapo svarbiu pajamų šaltiniu. Nunavutas užima beveik penktadalį Kanados.

Nuliajuk (viršuje), dar vadinama Sedna, buvo našlaitė, kuria niekas nenorėjo rūpintis, todėl ji buvo įmesta į jūrą. Mergaitė bandė įsikibti į kajaką, bet eskimas nukirto jai pirštus, kurie virto pirmaisiais ruoniais, o Sedna nugrimzdo į jūros dugną.

NETSILINGMIUTŲ DIEVYBĖS

Netsilingmiutai turi tris svarbiausias dievybes. Jūros dugne gyvena Nuliajuk, dar vadinama Sedna, jūros gyvūnų motina. Narsukas, dar vadinamas Sila, milžiniškas kūdikis, yra vėjo, sniego ir lietaus valdovas. Mėnulio žmogus Tatkikas – medžiotojas, maitinantis mirusiųjų sielas, kurios be paliovos plūsta į dangaus kaimą. Visus šiuos dievus garbina ir kiti eskimai.

XX a. Kanados eskimų gyvenimas iš esmės pasikeitė – iš dalies pasistengė valdžia, iš dalies kailių prekybininkai ir misionieriai. Dauguma netsilingmiutų tarp XX a. trečiojo ir ketvirtojo dešimtmečio atsivertė į krikščionybę (vieni tapo anglikonais, kiti – katalikais) ir išsižadėjo animizmo bei šamanizmo sykiu su painia tabu sistema, kilusia iš netsilingmiutų tikėjimo dvasiomis ir dvasių pasauliu. Tradiciniai tikėjimai beveik išnyko. Antra vertus, netsilikų gyvenimas per praėjusį šimtmetį pagerėjo, vaikų mirtingumas sumažėjo, ir Kanados eskimų dabar yra daugiau kaip 2000 (1923 m. jų buvo vos 259).

GYVŪNŲ GYVENIMAS

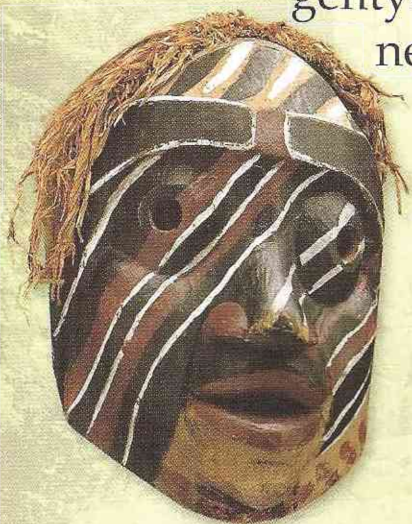
Kartą gyveno didis šamanas. Jis norėjo sužinoti, koks yra žvėrių gyvenimas, todėl atgimdavo įvairiais gyvūnais. Kurį laiką šamanas buvo lokiu ir labai pavargo, nes lokiai be paliovos eina, net sutemus. Paskui jis atgimė ruoniu ir smagiai nardė po vandenį. Ruoniai gyvena linksmai, tai nuo jų išdykavimo jūra banguoja. Paskui jis tapo vilku ir vos nepastipo iš bado. Laimė, kiti vilkai jo pasigailėjo ir išmokė gaudyti karibus. Po to šamanas virto avijaučiu ir šiltai gyveno, įsispraudęs į bandos vidurį. Galų gale jis buvo karibumi ir visą laiką drebėjo dėl savo gyvybės. Šamanas sužinojo, kaip gyvena žvėrys, ir perdavė netsilingmiutams, ką sužinojęs.

Netsilingmiutų angatkutai (dešinėje skulptūrėlė) buvo tarpininkai tarp dvasių ir žmonių pasaulio.

PROTĖVIAI

Bela kulų gentis kadaise gyveno daugybėje kaimų Bela Kulos slėnyje, kalnuotoje Britų Kolumbijos srityje, esančioje už 120 km nuo Ramiojo vandenyno. Dabar visi išlikėliai gyvena viename kaime pietiniame Bela Kulos upės krante, o gimtąją kalbą moka tik apie 30 senukų. Kaip ir kitos šiaurės vakarų pakrantės indėnų gentys, bela kulai žemės nedirba, manosi žvejyba, medžiokle ir rankiojimu.

Vyriausiasis dievas buvo Alkantamas (kairėje). Jis sukūrė keturis dailides, o šie iškirto pasaulio gamtovaizdį, augalus, gyvūnus, galų gale – žmones. Paskui kiekvienas žmogus išsirinko po paukščio arba žvėries apvalkalą iš kabančių Mitų namuose ir gyvūno pavidalu nusileido į žemę.

BENDRAS TURTAS

Bela kulų apeigos itin gausios ir sudėtingos. Vienas pagrindinių papročių – potlačas: per šią ceremoniją vadas turi įrodyti, kad pelnytai užima tokią aukštą visuomeninę padėtį, dalydamas vertingus daiktus. Pirmuosius potlačus, nusileidę ant žemės, atliko mitiniai protėviai – jie norėjo parodyti, kaip prasikūrė bela kulų krašte. 1884 m. potlačus uždraudė Kanados vyriausybė – neva šis paprotys trukdo bela kulams tapti civilizuotiems. Draudimas, smarkiai pakenkęs bela kulų kultūros raidai, buvo panaikintas tik 1951 m.

Bela kulų trobos statomos iš virgininio kadagio lentų (fone), dažnai ant pastolių, kad per potvynį nebūtų užtvindytos. Namo fasadą paprastai puošia savininko „herbas“ – šeimos protėvio gyvūno atvaizdas. Bela kulus vienija mitai apie bendros kilmės protėvius, kurie nusileido ant žemės gyvūnų pavidalu.

VARNAS PAVAGIA SAULĘ

Laiko pradžioje Alkantamas Mitų namuose sukūrė žmonių protėvius ir kiekvieno paklausė, kokiu pavidalu jie norėtų nužengti į žemę. Protingiausias pasirinko varno pavidalą.

Atsidūrę žemėje, protėviai pamatė, kad joje baisiai tamsu, ir persigando. Šviesa čia buvo panaši į blyškų mėnesienos šešėlį. Laimė, Varnas prisiminė Mitų namuose matęs saulę. Varno pavidalu jis nuskrido atgal, pasivertė cūgos spygliu, įkrito į Alkantamo dukters puodelį, ir mergaitė išgėrė vandenį iš puodelio sykiu su Varnu.

Atėjus laikui, Alkantamo duktė pagimdė berniuką. Iš tikrųjų tai buvo tas pats Varnas, atgimęs vaiku. Alkantamo anūkas sparčiai augo ir po kelių savaičių jau buvo mielas išdykėlis. Vieną gražią dieną jis pamatė pastogėje kabančią saulę. Ji švietė neryškiai, nes buvo įdėta į drožinėtą kedro dėžutę. Vaikas užsimanė pažaisti šituo švytinčiu daiktu ir verkdamas ėmė jo prašyti.

Jis taip verkė, kad net susirgo. Galų gale Alkantamas nebeapsikęsdamas padavė berniūkščiui dėžutę su saule, šis ilgai su ja žaidė, o paskui paleido į duris. Dėžutė atsitrenkė į durų staktą, sulūžo, ir iš nuolaužų patekėjo skaisti saulė. Tada vaikiukas atvirto Varnu, stvėrė saulę ir nuskrido.

Kai kurie bela kulai įgydavo galią gydyti ligonius ir tapdavo šamanais (kairėje bela kulų šamano statula). Keletą išrinktųjų gydyti mokė pats Alkantamas. Vienas būsimųjų šamanų virdamas valgyti nusišutino, ir Alkantamas papasakojo jam apie baltuosius žmones, kurie turi netrukus atvykti. Jie atsigabens nuostabių puodų ir statys namus, kuriuose bus šilta be ugnies.

UNIKALI KULTŪRA

Praėjusiame šimtmetyje bela kulų visuomenė smarkiai pasikeitė. Dabar jie verčiasi pramonine žvejyba ir miško ruoša. Milžiniškus senus pastatus, kuriuose didžiosiomis šeimomis gyveno bela kulai, pakeitė šiuolaikiniai namai atskiroms šeimoms. Dauguma bela kulų tapo metodistais, bet tradicinių tikėjimų liekanas išsaugojo. Bela kulai nebuvo iškeldinti iš protėvių žemės, ir nuo XX a. septintojo dešimtmečio prasidėjo jų kultūros atgimimas. Pasak mito, kai bela kulas miršta, jo siela grįžta į Mitų namus, iš kur kilę protėviai.

PASAULIO ATNAUJINIMAS

Dauguma hupų šamanų buvo moterys. Šamanė įgydavo galią gydyti, prarijusi skausmą ir išmokusi jį valdyti. Manyta, kad visas ligas sukelia iš dalies gyvi skausmai, kuriuos šamanė iščiulpia iš ligonio kūno ir uždaro į pintą indą.

Hupai manėsi žvejyba Triničio upėje (apačioje vyriškis žeberklu smeigia lašišą) ir rankiojimu – miške rinkdavo valgomas šaknis ir vaisius, kaip antai giles.

Hupai gyvena Hupos slėnyje, šiaurės vakarų Kalifornijoje. Daug šiaurės Kalifornijos indėnų genčių, kaip antai janus, XIX a. viduryje, kai prasidėjo Kalifornijos aukso karštligė, išžudė baltieji naujakuriai. Laimė, hupų žemėje aukso buvo nedaug, ir 1864 m. Kongresas beveik visą jų apgyventą teritoriją pavertė rezervacija.

TURTO SIMBOLIAI

Priešingai nei daugumoje Kalifornijos indėnų genčių, hupo visuomeninę padėtį lėmė turtas. Be pinigų iš jūrdančių (tokie plokščiakojai moliuskai) kriauklių, buvo vertinami reti daiktai, kaip antai elnio albinoso kailis ar raudonplunksnis genys. Kasmet per didžiąją šventę, Baltos elnenos šokį, dalyviai puikuodavosi šiais turto simboliais. Moterų elnio odos sijonai buvo gausiai išsiuvinėti karoliukais ir apkabinėti tilindžiuojančiais žalvario varpeliais. Šventė trukdavo dešimt dienų. Jos paskirtis buvo atnaujinti pasaulį.

Iki XIX a. vidurio hupai gyveno palyginti uždarai. Tada jų buvo apie tūkstantį. Per penkiasdešimt metų hupų sumažėjo perpus, bet XX a. viduryje jų vėl buvo apie 1000. Šiuo metu 35 200 hektarų Hupos slėnio, kuris per amžius buvo hupų pasaulio centras, rezervacijoje gyvena daugiau kaip 2000 hupų. Jie turi vietos savivaldą.

Hupai gyvena trobose iš kedro lentų. Medžio drožyba iš kedro – pagrindinis vyrų amatas, nes kalnuose aplink Hupos slėnį auga visžaliai kedrų, pušų ir pocūgių miškai. Šiandien didžiausias pajamas hupai gauna iš miško ruošos.

KICHUNAJAI

Svarbi Baltos elnenos šventės dalis buvo mitai apie pirmuosius žmones kichunajus ir apeigas, kurias jie įvedė pasaulio sukūrimo laikais. Perpasakodami mitus, hupai iš jų semdavosi jėgų kitų metų pasauliui atnaujinti ir sunaikinti blogiui, kuriuo žemę suteršė žmonės, pažeidę daugybę hupų tabu.

ŠVENTOS PINTINĖS

Vieną gražią dieną kichunajų mergina sėdėjo ant jūros kranto, įmerkusi kojas į vandenį. Ji pynė krepšį ir dainavo. Iš šiaurės pūtė švelnus vėjelis. Jai dainuojant, vėjas vis stiprėjo, kol staigus šuoras išplėšė iš rankų pintinę. Mergina bandė ją išgriebti iš vandens, bet jos pastangos nuėjo niekais. Kitą dieną ji nuėjo į bangų užliejamą pakrantę ir pamatė savo krepšį, plūduriuojantį seklumoje. Ištraukusi jį iš vandens, mergina pamatė, kad krepšys apkibęs jūrdančiais*. Jis apiplaukė aplink pasaulį, užsukdamas į vietas, kur šie veisiasi. Po to visuose šios merginos nupintuose krepšiuose gėrybės nesibaigdavo.

„Aš išmokysiu pinti krepšius hupų moteris, kurios ateis po manęs, — tarė kichunajų mergina. – Tegu ilgai gyvena moteris, kurios rankos nepaleidžia pintinės."

*Jūrdančiai – moliuskai, kurių kriauklės buvo hupų pinigai. Pinigo vertę lėmė kriauklės ilgis (matą hupai išsitatuiruodavo kairiame dilbyje).

Hupų moterys, pindamos krepšį, melsdavosi mitinei kichunajų merginai, prašydamos stebuklingų galių. Hupų pintinės pinamos iš karklo šaknų ir šakelių, lazdyno ūglių ir eglės šaknų, puošiamos raštais iš juodų ir raudonai dažytų paparčių stiebų.

Žvaigždžių vaikai

Poniai buvo viena gausiausių Šiaurės Amerikos Didžiųjų Lygumų indėnų genčių. Jie gyveno Nebraskos centre ir šiaurės Kanzase. XVIII a. pradžioje ponių buvo daugiau kaip 10 000. Po dviejų šimtų metų jų liko vos 500 – kiti išmirė nuo europietiškų ligų, žuvo kovodami su naujakuriais arba nepergyveno 1876 m. iškraustymo į rezervaciją Oklahomos Indėnų Teritorijoje. Šiandien ponių yra apie 2500.

Ponių (viršuje) metai prasidėdavo medžiokle, paskui žemdirbyste. Po antrojo kukurūzų apkaupimo liepos pradžioje prasidėdavo vasaros medžioklė, trukdavusi iki rudens. Lapkričio mėnesį prasidėdavo žiemos medžioklė. Ji baigdavosi pavasarį.

Šventieji ryšuliai

Ponių mitams būdingas dėmesys žvaigždėms, nes šie indėnai tikėjo, kad juos sukūrė žvaigždės ir kad pasaulio pabaigoje jie patys virs žvaigždėmis. Vyriausiasis dievas kūrėjas buvo Tiravahatas – dangaus platybė. Kitos svarbios dievybės buvo Saulė, Mėnulis ir Vakarinė.

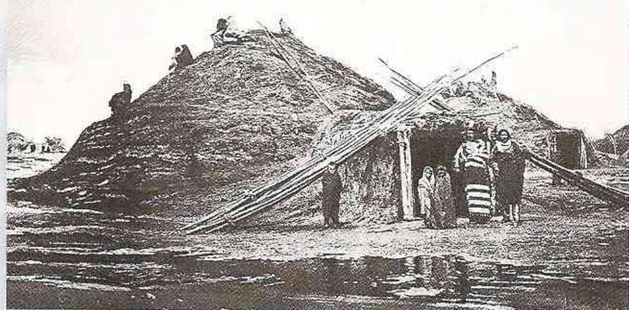
Kiekvienas kaimas turėjo savą pasaulio sukūrimo mitą, pasakojantį apie žmogų, sukurtą žvaigždės ir apdovanotą šventu ryšuliu, kuriame slypėjo jo galia. Kiekvienas vadas buvo laikomas kaimo įkūrėjo palikuoniu, nes šventąjį ryšulį su ritualiniais reikmenimis perduodavo sūnui. Ryšulys buvo antgamtinių galių šaltinis, prieinamas visam kaimui. Svarbiausia kiekvieno ponio pareiga buvo apginti jį.

TRADICINĖ KULTŪRA

Žmonių pasaulį su antgamtiniu siejo žyniai. Jie kasmet atlikdavo apeigų ciklą žvaigždžių dievybėms permaldauti. Ciklas prasidėdavo pavasarį Vakarinės ryšulio kūrimo ritualu. Per atsinaujinimo apeigas poniai aukodavo jaunuolį arba merginą.

Be žynių, būta slaptų vaistytojų draugijų. Jų nariai gydė ligonius ir darė stebuklus.

Apie 1891 m. beveik visa tradicinė ponių kultūra jau buvo išnykusi. Šamanai, žinoję nustatytą apeiginių veiksmų tvarką, išmirė. Likę gyvi poniai tapo naujo tikėjimo, „dvasių šokio", išpažinėjais. Senosios apeigos ir šokiai trumpam atsigavo, bet XX a. trečiajame dešimtmetyje viskas baigėsi. Praėjusio šimtmečio dešimtajame dešimtmetyje mirė paskutiniai žmonės, mokėję ponių kalbą.

Poniai gyveno žeminių kaimuose prie Plato ir Lupo upės. Kiekvienoje žeminėje buvo įsikūrę nuo 30 iki 50 žmonių, suskirstytų į dvi grupes, šiaurinius ir pietinius, kurie paeiliui eidavo ruošą. Per žiemos medžioklę žeminės ištuštėdavo, todėl pavasarį jas dažnai reikėdavo atstatyti. Žeminės buvo statomos pagal kūrėjo Tiravahato pradžių pradžioje duotą planą.

Dabartiniai ponių šokiai – tiesiog pasilinksminimas, religinės reikšmės jie nebeturi. Dauguma ponių – metodistai ir baptistai, nors kai kurie išpažįsta indėnų tikėjimus, kilusius iš „dvasių šokio" ir pejotizmo. (Pejotas, arba pejotlis – toks kaktusas, turintis kvaišinančios medžiagos meskalino. Jis vartojamas per apeigas.)

TIRAVAHATAS

Sukūręs saulę, mėnulį, žvaigždes ir žemę, Tiravahatas prabilo, ir iš jo balso atsirado moteris. Tiravahatas paklausė kitų dievų, kaip padaryti moterį laimingą. Jie patarė sukurti vyrą, kad ji turėtų gyvenimo draugą. Tiravahatas liepė vyrui ir moteriai vadinti žemę motina, o dangų – tėvu.

Paskui jis juos išmokė statyti žemines. Trobą laiko keturi stulpai kaip dangų – keturi dievai. Kiekvienas stulpas vaizduoja kurį nors dievą, durys visada turi būti rytuose, kad žeminė galėtų kvėpuoti kaip žmogus. Žeminės vidury stovi ugniakuras, o vakaruose – aukuras su bizono kaukole. Kai rytą kaukolę apšviečia pirmieji saulės spinduliai, joje įsikuria Tiravahato dvasia.

Paskui Tiravahatas davė vyrui ir moteriai pirmąjį šventą ryšulį ir liepė jį pakabinti virš aukuro. Jis išmokė juos apeigų ir šokių, parodė, kaip auginti kukurūzus ir kaip prašyti bizoną pagalbos.

Siuuhu ir Dževed Makajus sukūrė saulę, mėnulį ir žvaigždes, debesis ir lietų, žmones ir gyvūnus. Saulei ir mėnuliui gimė pokštininkas Kojotas. Archeologų nuomone, viena iš milžiniškų figūrų (viršuje) Blaite prie Kalifornijos ir Arizonos sienos vaizduoja Siuuhu.

SIUUHU KERŠTAS

Pimai gyvena pietų Arizonoje ir Sonoros dykumos šiaurinėje dalyje (Meksika). Šiandien apie 15 000 šios genties indėnų įsikūrę Sonoros dykumos upių Solto ir Džilos pakrantėse.

Pimai (dešinėje) buvo taip puikiai prisitaikę prie gyvenimo dykumoje, kad dabar, kai valgo iki soties ir daug mažiau juda, pradėjo sirgti. Pusė 36 metų pimų serga cukralige. Ligos priežastys veikiausiai genetinės, nes organizmas turėjo kaupti riebalus, kad žmogus išgyventų atšiaurioje aplinkoje, kur nuolat trūksta vandens.

TIE, KURIŲ NEBĖRA

Sonoros dykumoje išgyventi sunku, nes čia labai trūksta maisto ir vandens. Bet prie upių, kur augalų ir gyvūnų gausu, pimai pasistatė kaimus. Dirbdami užtvindomas lygumas, patręštas upių sąnašomis, jie pavertė dykumą žydinčiu sodu. Pasak pimų mitų, dirbti ir drėkinti žemę juos išmokęs dievas Siuuhu, vyresnysis brolis.

Pimai mano, kad jie – tiesioginiai išnykusios hohokamų genties palikuonys. Kai kurie jų kaimai stovi Hohokamo kultūros gyvenviečių griuvėsiuose. Bet mokslininkai mano, kad nuo tūkstantmetės Hohokamo kultūros (kurios klasikinis laikotarpis baigėsi apie 1450 m. po Kr.) žlugimo iki pimų iškilimo praėjo nemaža laiko.

Iš Hohokamo kultūros liko tik archeologiniai paminklai, kaip antai drėkinimo kanalų įrenginiai Solto upės slėnyje (viršuje).

Nuo 1934 m., kai Indėnų Reorganizavimo Aktas suteikė pimams galimybę patiems kurti savo ateitį, gentis gyvena daug geriau. Šiandien pimai turi gelžbetonio namus, šiuolaikinių verslų, vairuoja automobilius. Bet tradicinės mąstysenos jie neišsižadėjo ir iki šiol mano, kad norėdami gyventi gerai, genties nariai turi sutarti ir padėti vienas kitam.

GRĮŽĘ Į GYVENIMĄ

Pimų mitų ciklas prasideda pasaulio sukūrimu (šį milžinišką darbą atliko žemės gydytojas Dževed Makajus) ir baigiasi hohokamų žūtimi ir pirmųjų gyvenviečių įkūrimu. Pasak pimų mitų, hohokamai buvo nugalėti, nes nužudė dievą, kuris juos sukūrė.

Siuuhu, dievas, kurį nužudė hohokamai, prisikėlė iš numirusių ir pašaukė iš požemių pasaulio pimus atkeršyti už savo mirtį. Pimų protėviai pabėgo į požemio pasaulį, gelbėdamiesi nuo tvano, kuriuo baigėsi pirmasis pasaulio amžius. Siuuhu pašaukti, jie galėjo grįžti į Aukštutinį pasaulį.

NEGYVĖLIŲ KARIUOMENĖ

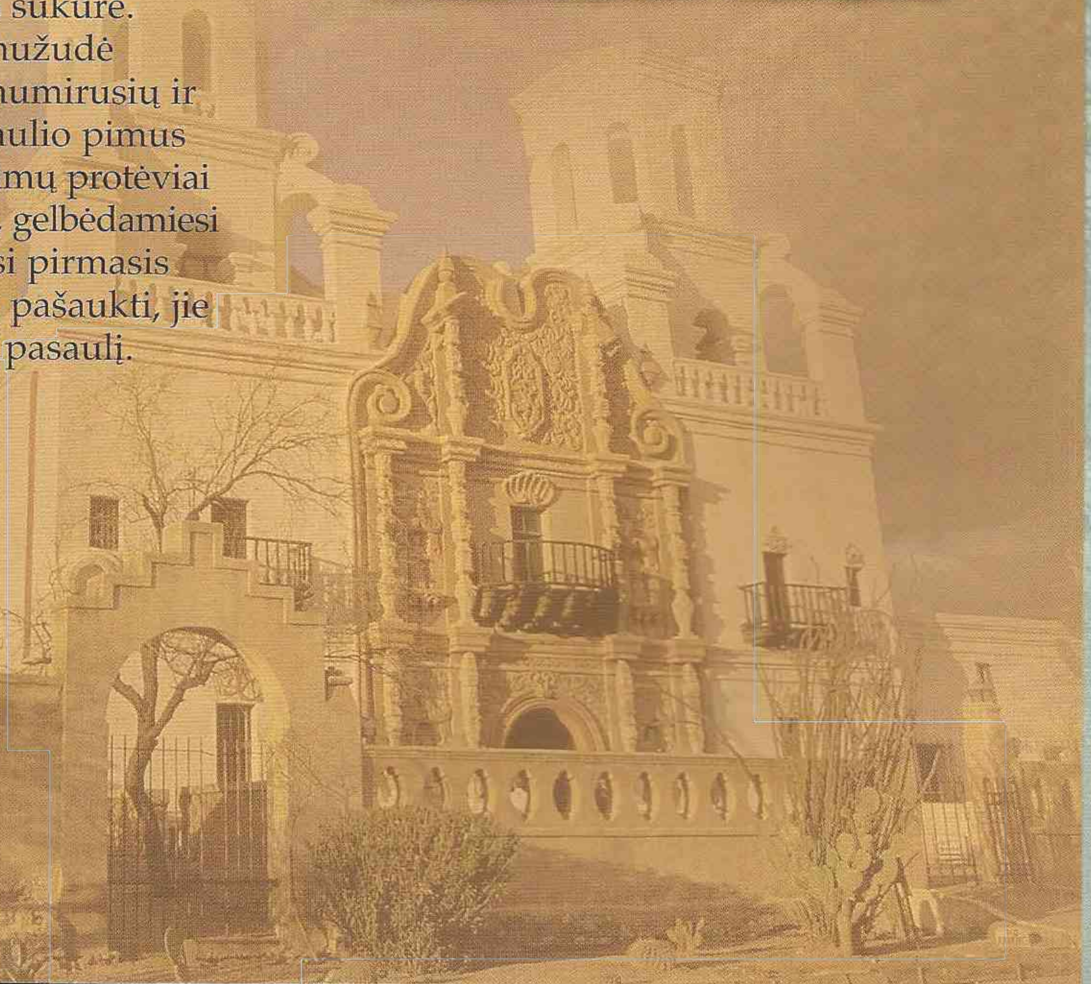

Atėjo laikas, kai hohokamų gentis pasijuto pranašesnė už Siuuhu, kuris juos sukūrė iš molio. Kai grifas Nuvis atskrido pas juos ir pasisiūlė užmušti Siuuhu, jie sutiko.

Nuvis nuskrido pas saulę ir pasiskolino jos lanką. Paskui jis pervėrė Siuuhu širdį saulės spinduliu kaip strėle. Siuuhu tepajuto, kad širdis nepakenčiamai dega, krito ant žemės ir mirė.

Ketverius metus Siuuhu gulėjo negyvas. Paskui Dževed Makajus atsiuntė keturis vėjus prikelti jo iš mirties. Atgijęs Siuuhu nusileido į požemio pasaulį ir iš ten atsivedė mirusių pimų kariuomenę.

Pimai išnaikino hohokamus ir užėmė jų vietą žemėje.

1853 m. Meksika atidavė pimų žemes JAV. Šie metai ženklina genties pragaišties pradžią. Baltieji naujakuriai iš pasiturinčių ūkininkų pavertė pimus nuskurdusiais samdiniais. Tradicinė pimų kultūra išnyko, dauguma jų tapo presbiterionais (dešinėje bažnyčia).

Pasakojimai apie didvyrius

Majų civilizacijos saulėlydis Jukatano pusiasalyje (Meksika) ir Gvatemalos kalnuose sutapo su ispanų užkariautojų atvykimu. Katalikybė netrukus išstūmė majų dievus. Bet majų tauta neišnyko, šiandien jų yra apie penkis milijonus.

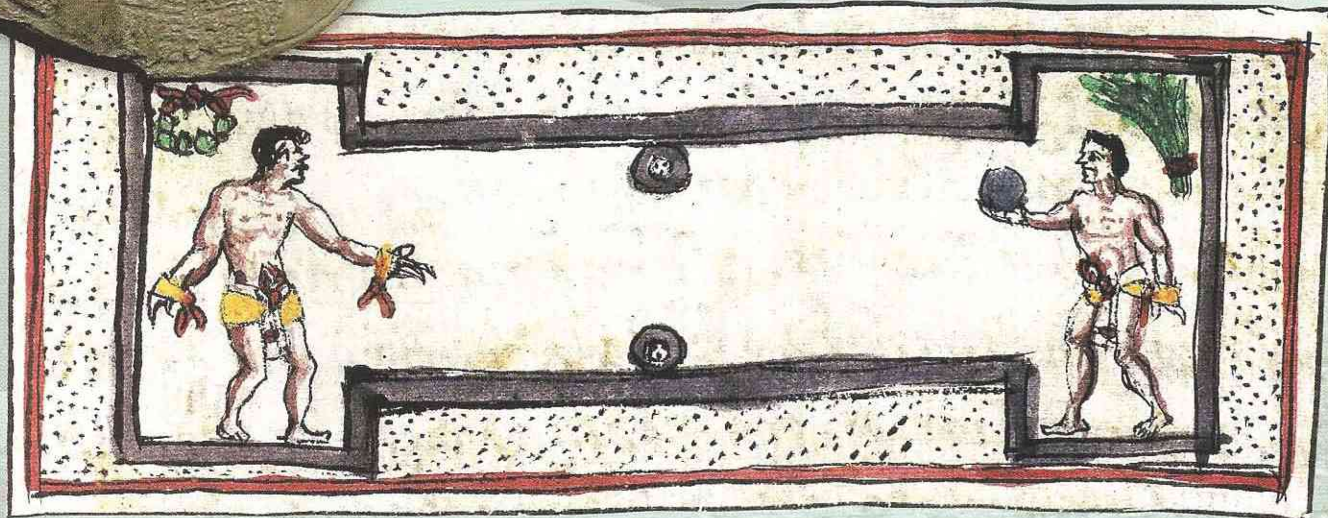
Majų didvyriai dvyniai Chunachpu ir Šbalankė nusileido į mirusiųjų pasaulį atkeršyti už tėvą ir dėdę, kuriuos Šibalbos dievai paaukojo ir užkasė žaidimo sviediniu aikštėje. Dvyniai įveikė mirties dievus.

Šventasis žaidimas sviediniu (tlačtlis) buvo žaidžiamas siauroje aikštelėje tarp dviejų tribūnų. Masyvų kaučiuko kamuolį į akmeninį lanką buvo galima smūgiuoti visomis kūno dalimis, išskyrus rankas: pėdomis, keliais, šlaunimis, alkūnėmis, krūtine ir galva. Tlačtlis iš dalies buvo apeiginis žaidimas. Kamuolys simbolizavo saulę, keliaujančią į požemio pasaulį ir grįžtančią atgal. Kartais nugalėtojai nukirsdavo pralaimėjusiems žaidėjams galvas ir sudėdavo į specialias kaukolių lentynas už aikštelės. Čičen Icoje rastuose piešiniuose (kairėje) ant kamuolio pavaizduota kaukolė.

Laiko skaičiavimas

Majų civilizacija pamažu tobulėjo visą pirmą tūkstantmetį pr. Kr., o klasikinio laikotarpio viršūnę pasiekė III a. po Kr. Jų kultūros pagrindą sudarė miestai-valstybės su valdovų dinastijomis, piktografiniu raštu ir sudėtingu kalendoriumi, pagal kurį laikas galėjo būti skaičiuojamas trejopai.

Apie 900 m. po Kr. didžiausias majų miestas buvo Čičen Ica šiaurės Jukatane, bet jis, kaip ir kiti miestai, pamažu sunyko. Kai atvyko ispanai, didžiulė vieninga majų imperija Jukatane ir Gvatemaloje buvo suskilusi į nepriklausomus tarpusavyje kovojančius mažesnius vienetus.

MAJŲ PASAULĖJAUTA

Gvatemalos majus kičus ispanai nukariavo 1524 m. Vėliau vienas kičų didikas pasirūpino perrašyti šventąjį tautos epą „Popol Vu" lotynišku šriftu. Šiame epe surašyti majų mitai, iš kurių galime susidaryti įspūdį apie šios tautos pasaulėjautą.

„Popol Vu" pasakoja mitinę pasaulio istoriją. Pirmąją epo dalį sudaro mitai apie žemės, gyvūnų ir pirmųjų žmonių sukūrimą. Antroje dalyje aprašyti mitinių didvyrių dvynių Chunachpu ir Šbalankės nuotykiai, o trečioje papasakota, kaip iš kukurūzo buvo padaryti keturi kičų protėviai, ir išvardytos 14 jų palikuonių kartų iki pat XVI a. po Kr. vidurio.

ŽYGDARBIAI

Didvyriai dvyniai gyveno tamsos laikais, kai pasaulį valdė baisingas paukštis Vukub Kakišas, netikroji saulė. Dvyniai jį nušovė užnuodytomis strėlėmis ir praskynė kelią tikrajai saulei, kuri tuoj ir patekėjo. Manoma, kad Vukub Kakišas buvo vyriausiasis mirusiųjų karalystės dievas. Jį vaizduoja jau III a. pr. Kr. majų skulptūros.

Antras didvyrių dvynių žygdarbis – nusileidimas į požemio pasaulį, kur jie įveikė Šibalbos (mirties) dievus. Mito pradžioje pasakojama apie šventąjį tlačtlį, kuris buvo žaidžiamas visoje Centrinėje Amerikoje ir actekų valdomoje Meksikoje. Tlačtlis buvo susijęs su žmonių aukomis – jų reikėjo dievams mainais už padovanotą ugnį.

DAUG NAMŲ

Didvyriams dvyniams Chunachpu ir Šbalankei baisieji mirusiųjų pasaulio Šibalbos dievai pasiūlė pažaisti tlačtlį, majų apeiginį žaidimą su kamuoliu. Dvyniai laimėjo ir buvo įmesti į Iečių namus, kur juos badė demonai. Didvyriai paspruko, bet vėl buvo įkalinti iš pradžių Šalčio, paskui Jaguarų, Ugnies ir Šikšnosparnių namuose. Dvyniai ištvėrė visus išbandymus ir liko gyvi. Paskui jie pasigyrė, kad yra nemirtingi, ir buvo sukapoti į gabalus, o jų kaulai sutrinti į miltus. Ir didvyriai dvyniai iš tikrųjų prisikėlė. Šibalbos dievams tai padarė tokį įspūdį, kad jie patys panoro numirti ir vėl atgimti.

„Padarykit ir mums taip pat!" – maldavo juos Šibalbos valdovai. Didvyriai dvyniai užmušė mirties dievus, bet jų neatgaivino.

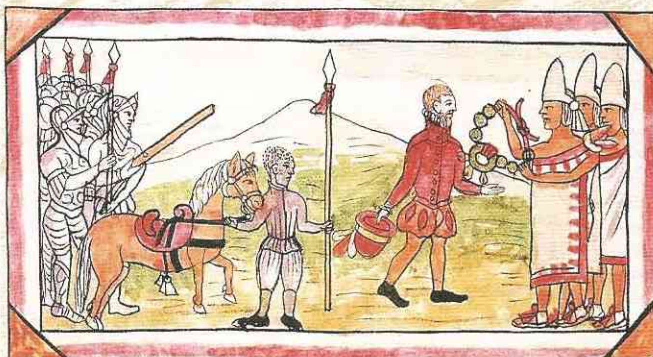
Ši urna vaizduoja Jaguarų namus.

Kruvinos dovanos

Actekai buvo veikiau giminingų nahuatlių kalba kalbančių genčių kiltis negu atskira tauta. Jie apsigyveno Meksiko slėnyje XII a. Galingiausia iš šių genčių valdė centrinę ir pietų Meksiką. Svarbiausias actekų valstybės miestas buvo Tenočtitlanas (dabar Meksikas). 1519 m. actekus nukariavo ispanų konkistadorai.

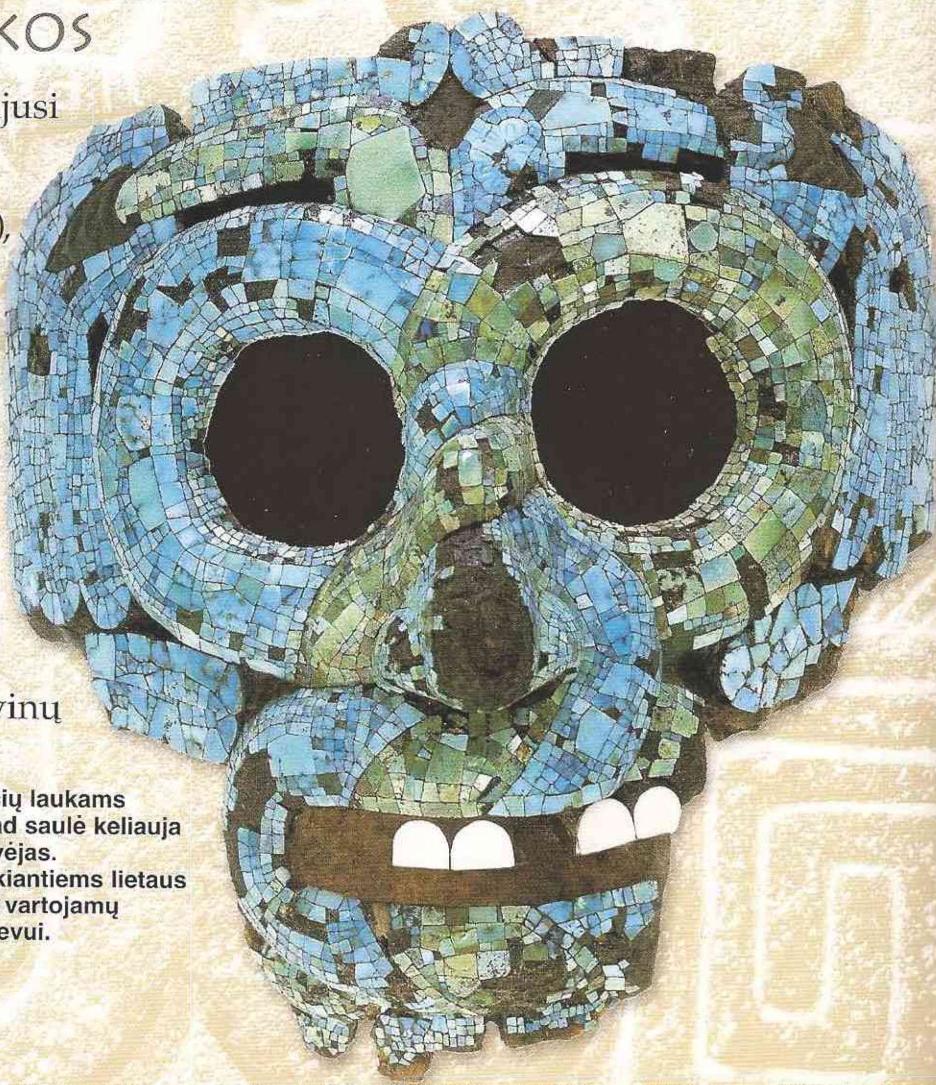
Huicilopočtlio (viršuje) alkį actekai malšindavo dar virpančiomis žmonių širdimis, išplėštomis gyvoms aukoms iš krūtinės. Jie aukodavo belaisvius, paimtus per vadinamąjį Gėlių karą, kurio tikslas buvo ne pergalė, o kuo daugiau būsimųjų aukų dievams. Ši keista karyba pasirodė niekam tikusi, kai actekus užpuolė ispanai.

Kai 1519 m. į Meksiką atvyko Kortesas (kairėje), šalyje gyveno 20-25 mln. žmonių. XVI a. pabaigoje liko vos milijonas, kiti mirė nuo ligų ir žuvo karuose. Išlikėliai buvo prievarta atversti į krikščionybę, ir actekų civilizacija sunyko.

Siaubingos aukos

Actekų civilizacija buvo susijusi su ankstesnėmis Centrinės Amerikos kultūromis, kaip antai: olmekų (nuo XII a. pr. Kr.), sapotekų (nuo VI a. pr. Kr.), teotihuakanų (nuo II a. po Kr.), toltekų (nuo X a. po Kr.) ir, žinoma, majų (žr. p. 114-115). Paveldėję gausų dievų panteoną ir sudėtingą mitologiją, actekai didžiausią dėmesį skyrė saulės dievo Huicilopočtlio garbinimui. Pasaulio darna priklausė nuo dievų, o pastarųjų gyvybė – nuo kruvinų žmonių aukų.

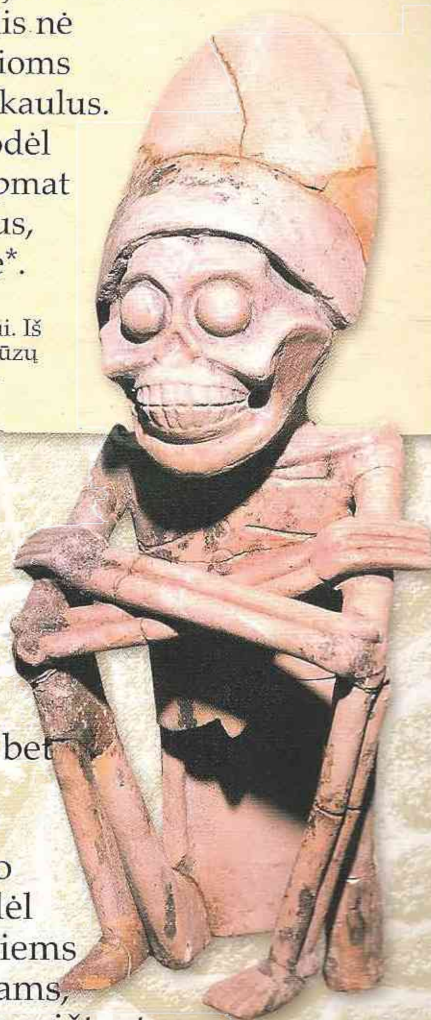
Kecalkoatlis (dešinėje) buvo vėjų, nešančių laukams drėgmę, personifikacija. Actekai tikėjo, kad saulė keliauja dangaus skliautu tik todėl, kad ją ridena vėjas. Kecalkoatlis nušluodavo kelią gyvybę teikiantiems lietaus dievams, kaip antai Tlalokui, visų maistui vartojamų augalų, ypač kukurūzų, lietaus ir laukų dievui.

KRAUJAS IR KAULAI

Po tvano, kuriuo baigėsi ketvirtoji žemės saulė, arba ketvirtasis amžius, Kecalkoatlis ir jo brolis Teskatlipoka sukūrė naują dangų ir žemę. Paskui Kecalkoatlis nužengė į mirusiųjų pasaulį Miktlaną pas savo tėvą Miktlantekutlį, mirties dievą, prašyti kaulų, kad galėtų iš jų sukurti naujus žmones. Kecalkoatlis įkalbėjo tėvą duoti kaulų, bet Miktlantekutlis nė nemanė jų atsisakyti, todėl liepė požemio pasaulio dvasioms iškasti duobę. Kecalkoatlis į ją įkrito, išbarstė ir sulaužė kaulus.

Ir taip nukentėjusius kaulus dar apkapojo putpelė, todėl naujoji žmonių padermė, kurią sukūrė Kecalkoatlis, kaipmat išmirė. Tada Kecalkoatlis sugrūdo kaulus kaip kukurūzus, įlašino savo kraujo ir sukūrė dabartinę žmonių padermę*.

*Todėl actekai manė, kad turi grąžinti kraujo skolą dievui kūrėjui Kecalkoatliui. Iš pradžių nusprendę, kad Kortesas – tai Kecalkoatlis, jie pavaišino jį kukurūzų papločiais, išmirkytais žmogaus kraujyje, dievui tinkamiausiu maistu.

Actekų mirties dievas Miktlantekutlis buvo vaizduojamas kaip griaučiai, ant baltų kaulų neretai raudonavo kraujo dėmės. Su žmona Miktekasihuatle jis valdė mirusiųjų pasaulį Miktlaną. Jie buvo gyvenimo dvasios dievo, pasaulio ir žmonių kūrėjo Kecalkoatlio tėvai.

LEMTINGA KLAIDA

Actekai garbino daugybę dievų ir deivių, bet vienas iš svarbiausių buvo Kecalkoatlis, Plunksnotoji gyvatė. Jis buvo vaizduojamas pusiau barškuole, pusiau kecaliu. Kecalkoatlį actekai perėmė iš senesnių kultūrų, jis garbintas jau XII a. pr. Kr.

Pasak actekų mitų, Kecalkoatlis padovanojo žmonėms kukurūzus, išmokė juos įvairių darbų ir amatų, suprasti dangaus šviesulių judėjimą ir naudotis kalendoriumi. Jis turėjo varžovą, tikrą brolį Teskatlipoką, karo dievą ir burtininkų globėją. Teskatlipoka nugirdė Kecalkoatlį, ir šis pergulėjo su savo seserimi. Išsiblaivęs Kecalkoatlis iš gėdos išplaukė į rytus gyvačių plaustu, pažadėjęs actekams vieną gražią dieną grįžti. Kecalkoatlis buvo dievas, bet sykiu ir legendinio miesto Tolano valdovas, todėl pavyzdys visiems actekų karaliams, kurie laukė jo grįžtant.

Vienas būdingiausių Kecalkoatlio atributų – kūgiškas galvos apdangalas. Tokios formos buvo ir jo šventykla Tenočtitlane. Ispanų konkistadorų būrio vadas Hernanas Kortesas (1485-1547) irgi nešiojo aukštą skrybėlę. Kai jis 1519 m. atvyko pas actekus, šie nusprendė, kad dievas Kecalkoatlis sugrįžo (žr. p. 120 – panašią klaidą padarė ir inkai).

Majų palikuonys

Tsotsilai, dabartiniai majų (žr. p. 114-115) palikuonys, gyvena pietų Meksikos Čiapaso aukštumoje. Šioje kalnuotoje valstijoje 2100 m aukštyje virš jūros lygio driekiasi derlingi slėniai, kurių vieną sudaro 117 km^2 Sinakantano apylinkė: 15 kaimelių ir kulto centras. Čia gyvena 12 000 sinakantekų, tsotsilų kalba kalbančių žmonių.

Sinakantekų kaimeliai išsimėtę tarp Čiapaso slėnių, klintinių kalnų ir ugnikalnių. Sausasis metų laikas trunka nuo spalio iki gegužės, todėl kaimeliai kuriasi prie vandens, būtino žmonėms ir naminiams gyvuliams išgyventi, ir dažnai vadinami šventųjų šaltinių vardais, kaip antai Vočoo Vo – „Penkios versmės".

Tsotsilai tiki, kad krikštas įtvirtina sielą kūne, bet susijaudinus arba išsigandus, krašteliai vis tiek gali atitrūkti. Todėl sinakantekė visada šaliku (apačioje – tradiciniai sinakantekų audiniai) pašluoja žemę, ant kurios sėdėjo jos vaikutis, nes reikia surinkti mažylio sielos nuotrupas.

PASAULIO BAMBA

Unikali sinakantekų kultūra apima majų praeitį, keturis šimtus metų ispanų valdžioje ir šiuolaikinį gyvenimą. Ši tauta mano, kad pasaulis yra kubas, kurį ant pečių laiko Keturių kampų dievai. Viršutinio kubo šono viduryje yra pasaulio bamba – neaukšta žemės kalvelė Sinakantano kulto centre, šventvietė, kur sinakantekai meldžiasi ir aukoja.

Sinakantekai tiki, kad Tėvas Saulė sukasi aplink pasaulį, o pirma jo keliauja Aušrinė, nušluodama kelią. Vidurdienį Tėvas Saulė stabteli, pasižiūri žemyn į sinakantekus, pamato, ką jie veikia, ir vėl tęsia kelionę. Todėl beveik visos sinakantekų apeigos atliekamos veidu į rytus, kur pateka saulė.

MULAI IR PINIGAI

Vienas žmogelis nuo lietaus pasislėpė Jadžvalio Balamilio urve. Kartais drąsūs vyrai tyčia įeidavo į jo urvą ir būdavo apdovanojami pinigais arba galvijais; kartais narsuoliams ne taip pasisekdavo, nes Jadžvaliui Balamiliui nuolat reikia darbininkų prižiūrėti mulų bandoms. Šiam vyriškiui Jadžvalis Balamilis davė tik porą geležinių sandalų ir pasakė: „Dirbsi man tol, kol juos nuplėši".

Žmogelis tapo požemio mulų piemeniu ir dirbo trejus metus. Galų gale jis grįžo namo, bet žmona jo pasakojimu patikėjo tik tada, kai atvyko aštuoni mulai, apkrauti pinigais – Jadžvalio Balamilio užmokestis už darbą.

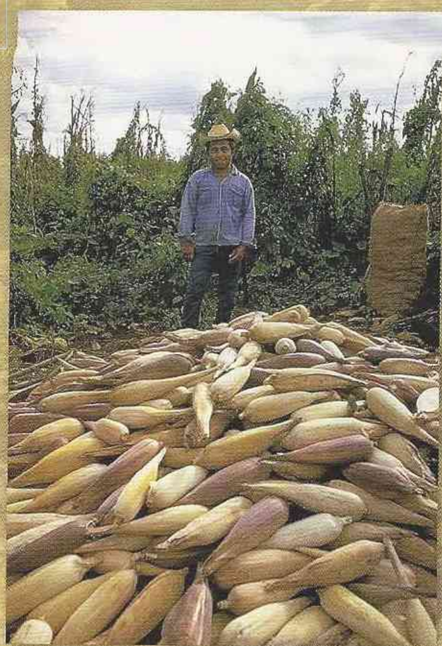

Sinakantekai meldžiasi daugeliui šventųjų ir uoliai švenčia jiems skirtas dienas. Kūčių vidurnaktį Šv. Sebastijono bažnyčioje jie vaidina dviejų Kristaus vaikų gimimą, o paskui neša brolius į dailų lopšį, išvakarėse paruoštą Šv. Lauryno bažnyčioje.

KALNIEČIAI PROTĖVIAI

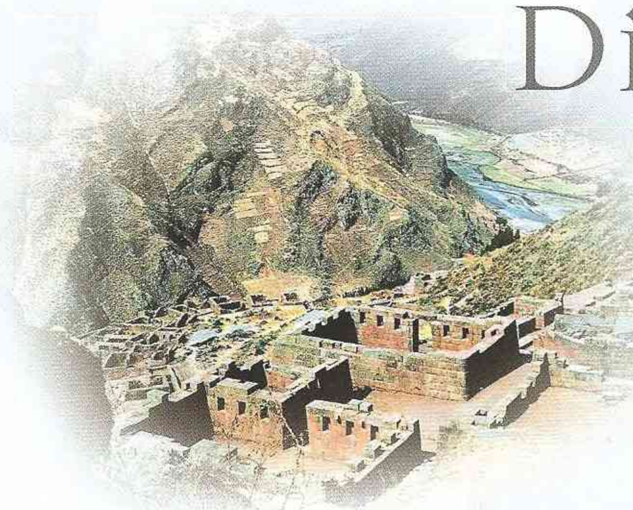
Kalnai ir kalvos, supantys Sinakantaną, yra dievų protėvių namai. Sinakantekai jiems meldžiasi ir aukoja juodas vištas, žvakes, smilkalus ir romą. Manoma, kad dievai protėviai panašūs į senus sinakantekus ir kad juos kalnuose įkurdino Keturių kampų dievai sinakantekų tautos folklorui, tikėjimui ir mitams saugoti. Dievus protėvius kalnuose įžiūrėti ir su jais bendrauti be tarpininkų gali tik *sinakantekų šamanai*, savo pašaukimą sužinantys iš pasikartojančių sapnų.

Sinakantekai iš pažiūros pamaldūs katalikai, Sinakantane šimtai medinių kryžių ir kalvarijų. Bet nors visi sinakantekai krikštijami ir laikomi katalikais, krikščionybės poveikis tradiciniams majų tikėjimams tebėra menkas. Kryžiai prie urvų ir šaltinių statomi užmegzti ryšiui su Jadžvaliu Balamiliu, žemės savininku, galingu dievu, kuriam reikia įsiteikti, prieš pradedant kiekvieną žemės darbą. Kalvarijos yra dievų protėvių susitikimo vietos.

Kukurūzai, pagrindinė *sinakantekų žemės ūkio* kultūra, vadinami „dievų spinduliais". Tikima, kad jie turi sielą kaip žmonės. Pasak sinakantekų, žmogaus siela, sudaryta iš 13 dalių, glūdi širdyje. Jei bent vienos dalies netenkama, žmogų reikia gydyti tam tikromis apeigomis. Šamanas iš 13 kukurūzo grūdų – baltų, geltonų, raudonų ir juodų – buria, kurių sielos dalių trūksta.

Dievai ir auksas

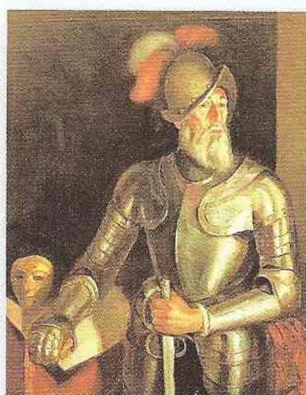

Saulės šventykloje (viršuje griuvėsiai) buvo laikoma puiki auksinė saulės dievo Intos kaukė: žmogaus veidas, apsuptas spindulių. Inta buvo tik inkų dievas, kitos Pietų Amerikos gentys jo negarbino.

Tavantinsuju, inkų imperija, driekėsi nuo Ekvadoro šiaurėje per Peru, Čilę ir pietryčių Boliviją iki šiaurės rytų Argentinos. Apie 1200 m. po Kr. Inkų dinastiją pradėjo ir sostinę Kuską Peru teritorijoje įkūrė Mankas Kapakas. Inkai perėmė ankstesnių dviejų tūkstančių metų senumo kultūrų laimėjimus ir mitus.

Dievo vaidmuo

Klasikinis inkų valstybės laikotarpis, – nuo tada, kai jie pradėjo plėsti teritoriją, užkariavo daug kitų tautų ir prisijungė jų žemes iki tada, kai juos 1532 m. nukariavo ir imperiją sunaikino ispanų nuotykių ieškotojas Fransiskas Pisaras (1475-1541), – truko vos šimtą metų. Pisaras su 180 vyrų nugalėjo karingą valstybę, kurioje gyveno keletas milijonų žmonių, — beveik neįtikėtinas dalykas. Dėl inkų imperijos žlugimo iš dalies irgi kalti mitai. Paskutinis inkų imperatorius Atahualpa (~1502-1533) buvo ką tik laimėjęs kruviną pilietinį karą su įbroliu Huaskaru (m. 1533) ir laukė išpranašauto dievo kūrėjo Virakočos grįžimo iš užjūrio. Išgirdęs apie ispanų išsilaipinimą, jis nusprendė, kad tai Virakoča su sūnumis. Atahualpa suprato klydęs per vėlai, kai jau buvo Pisaro belaisvis, o Kuske, svarbiausiame inkų valstybės mieste, šeimininkavo ispanai.

Pirmasis inkų imperatorius Mankas Kapakas buvo laikomas saulės dievo, kuris pasiuntė jį į žemę žmonių valdyti, sūnus. Bet kitas mitas teigė, kad Mankas Kapakas buvo apsišaukėlis kaip Pisaras (viršuje).

Atahualpa (kairėje) manė, kad yra tiesioginis saulės dievo įpėdinis ir valdžią yra gavęs iš paties Intos rankų. Imperatorius buvo „saulės sūnus“, inkai – „saulės vaikai“, auksas – „saulės prakaitas“.

VIRAKOČA EINA VANDENIU

Virakoča buvo žemės ir laiko kūrėjas. Pirmykštėje tamsoje jis išniro iš Titikakos ežero ir sukūrė milžinų padermę. Bet šie jį supykdė, ir Virakoča užtvindė pasaulį. Milžinai nuskendo ir virto akmenimis; jų figūros iki šiol stovi Tiahuanake prie ežero. Paskui Virakoča liepė patekėti saulei, mėnuliui ir žvaigždėms, kurie glūdėjo Saulės saloje Titikakos ežero viduryje. Tada jis surinko pakrantės akmenis ir suteikė jiems žmonių pavidalą, nupiešė jiems drabužius ir kiekvienai genčiai skyrė kalbą, dainas ir sėklas sėti maistui. Virakoča su sūnumis apėjo visą pasaulį, mokydamas žmones gyventi, o paskui iškeliavo Ramiojo vandenyno bangomis į vakarus, pažadėjęs kada nors grįžti.

Pietų Amerikos gentys turėjo aukščiausios dievybės vaizdinį. Inkų dievas kūrėjas buvo Virakoča (kairėje). Bet paprasti žmonės (hatunruna) tikėjo, kad aplink knibždėte knibžda dvasių, kurios gyvena gamtinėse ar žmogaus sukurtose buveinėse. Kiekviena ailju – šeima ar giminė, įsikūrusi tam tikroje teritorijoje, garbino mitinio protėvio mumiją. Išliko daug tokių mumijų (dešinėje), ir dabartiniai kečujai, inkų palikuonys, mano, kad tai pirmieji žmonės, protėviai.

LOBIŲ MEDŽIOKLĖ

Pisarą į Peru atviliojo gandai apie auksą. Tai supratęs, Atahualpa pasiūlė už laisvę tiek aukso, kiek tilps jo kameroje. Pisaras priėmė pasiūlymą. Auksas buvo išgabentas iš Saulės šventyklos Kuske, paskui iš visos imperijos pradėjo traukti apkrautų auksu lamų vilkstinės. Kai kamera buvo pilna, ispanai išlydė auksinius daiktus ir pavertė juos aukso luitais.

Auksas neišgelbėjo Atahualpai gyvybės. Jis buvo pasmerktas sudeginti. Prieš pat uždegant laužą imperatoriui buvo pasakyta, kad jei jis atsivers į krikščionybę, bus ne sudegintas, o pasmaugtas. Atahualpa buvo pakrikštytas, paskui nužudytas.

Vandenų pasaulis

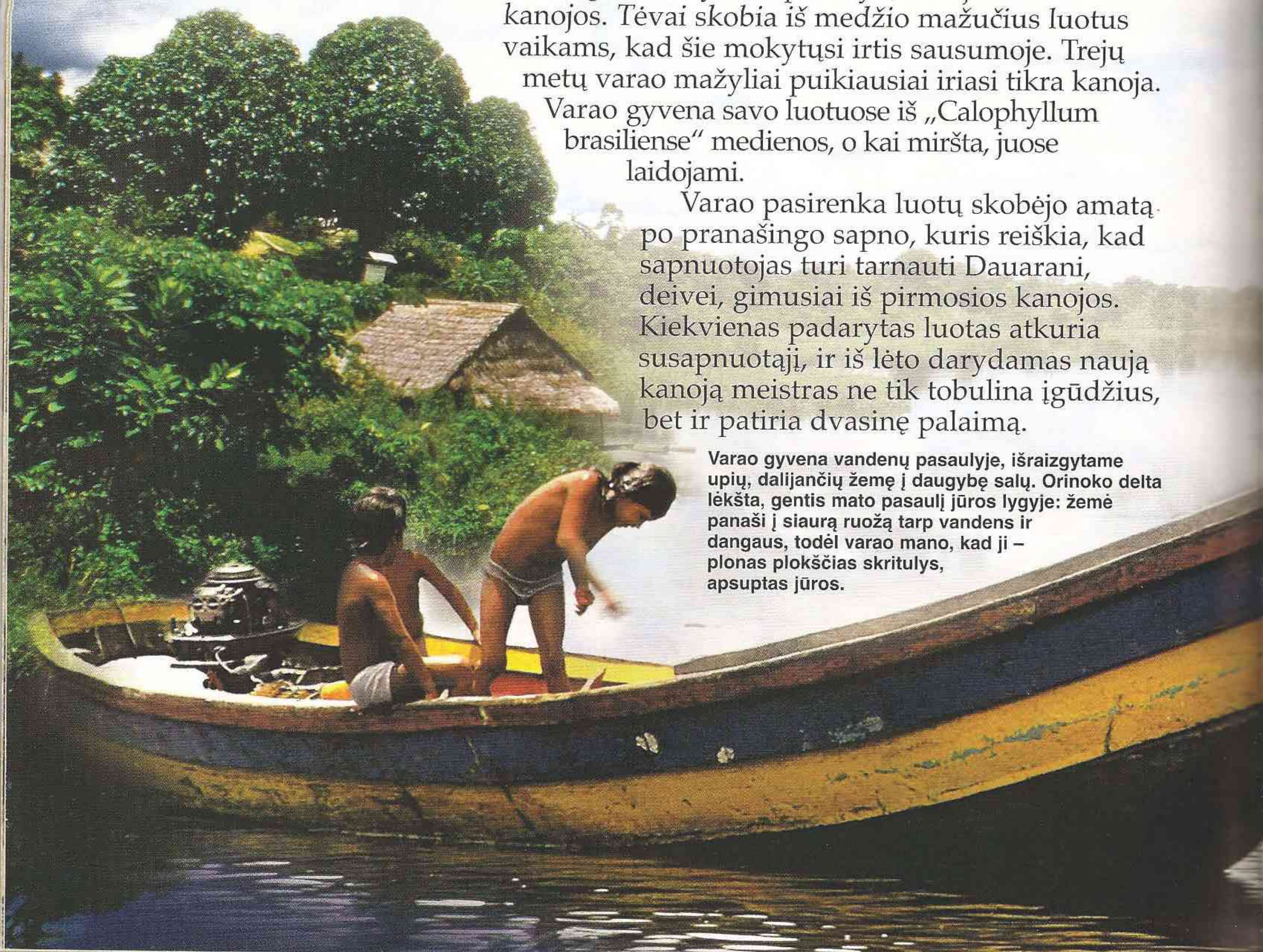
Varao gentis nuo priešistorinių laikų gyveno atkampiose užtvindomose Orinoko deltos pelkėse rytinėje Venesuelos pakrantėje. „Varao" reiškia „valčių žmonės", ir be skobtinių valčių – luotų – neįmanoma įsivaizduoti nei jų gyvenimo, nei jų mitologijos. Luotuose įsikūnijusi miško motinos Dauarani dvasia.

Orinoko deltos gyventojams gresia pražūtis, nes šiuo regionu susidomėjo naftos žvalgytojai. Varao šiuo metu yra apie 25 000, bet jie pasiryžę kovoti su tarptautinėmis bendrovėmis.

SUSAPNUOTI LUOTAI

Meistriškai padarytos varao valtys garsina gentį jau ne vieną šimtmetį. Jas dar 1596 m. aprašė seras Volteris Rolis (1552-1618). Didžiausias įžeidimas varao genties vyrui – pasakyti, kad jis neturi kanojos. Tėvai skobia iš medžio mažučius luotus vaikams, kad šie mokytųsi irtis sausumoje. Trejų metų varao mažyliai puikiausiai iriasi tikra kanoja. Varao gyvena savo luotuose iš „Calophyllum brasiliense" medienos, o kai miršta, juose laidojami.

Varao pasirenka luotų skobėjo amatą po pranašingo sapno, kuris reiškia, kad sapnuotojas turi tarnauti Dauarani, deivei, gimusiai iš pirmosios kanojos. Kiekvienas padarytas luotas atkuria susapnuotąjį, ir iš lėto darydamas naują kanoją meistras ne tik tobulina įgūdžius, bet ir patiria dvasinę palaimą.

Varao gyvena vandenų pasaulyje, išraizgytame upių, dalijančių žemę į daugybę salų. Orinoko delta lėkšta, gentis mato pasaulį jūros lygyje: žemė panaši į siaurą ruožą tarp vandens ir dangaus, todėl varao mano, kad ji – plonas plokščias skritulys, apsuptas jūros.

NUSILEIDIMAS ANT ŽEMĖS

Pradžių pradžioje varao gyveno medžių viršūnėse. Jie šokinėjo iš vieno medžio į kitą, misdami vaisiais ir paukščiais. Vieną dieną medžiotojas nušovė paukštį, kuris buvo toks sunkus, kad pro tankią lapiją šleptelėjo ant žemės, išlaužęs šakas ir palikęs prošvaisą. Medžiotojas nusileido žemyn pasiimti laimikio ir nustebęs pamatė, kad stovi ant žemės. Varao net nenutuokė, kad jos esama.

„Lipkit žemyn, — pašaukė jis gentainius. – Čia yra kur pastatyti koją. Vietos daug, ir viską supa vanduo."

Nuo to laiko varao vadina žemę Hobahi, — „tai, ką supa vanduo". Bet dalis genties nepanoro lipti ant žemės: jie virto piktosiomis dvasiomis.

KŪDIKIAI IR DIEVAI

Varao mituose pasakojama apie įvairius dievus – Senolius. Jie gyvena šventuose kalnuose keturiuose žemės kampuose, o varao gyvena pačiame viduryje. Dievai priklausomi nuo žmonių, nes šie juos maitina aukomis, ypač tabaku; o varao priklausomi nuo dievų, nes šie rūpinasi jų sveikata ir gyvybe.

Deja, dievai prastai atlieka pareigas, nes šiandien varao apnikti įvairių vakarietiškų ligų, kaip antai džiovos. Nors tos ligos išgydomos, gydytojams sunku suteikti pagalbą neįžengiamame vandenų labirinte, kur gyvena varao.

Gimęs kūdikis visam gyvenimui užmezga ryšį su varao dievais. Pirmas naujagimio riksmas nuskrieja per pasaulį į rytus, į pradžios dievo Ariavaros namus kalnuose, ir dievas atsiliepia sveikindamas naują žmogų. Trečią dieną po kūdikio gimimo būties gyvatė Hahuba siunčia į kaimą švelnų vėjelį pamyluoti naujagimio. Kūdikis tampa ir kasdieninio, ir antgamtinio pasaulio dalimi – varao vieno nuo kito neatskiria.

Dar neseniai mirdavo beveik pusė (49 proc.) varao naujagimių. Gentis sakydavo, kad juos surijo požemio pasaulio dvasios. Vaikus, kurie liko gyvi, išgelbėjo mitinis gražiaplunksnis paukštis Šibororis (įsivaizduojamas kalakuto povinio pavidalu), kurį sapnuose ir vizijose mato varao žyniai-šamanai, „skausmo valdovai".

Mitų versmė išseko

Ugnies Žemė – salų grupė Pietų Amerikos pietuose, Magelano sąsiaurio atskirta nuo žemyno. Kadaise salyne gyveno čiabuvių gentys, kaip antai jamanai. Šiuo metu ši pakrantės medžiotojų-rankiotojų gentis kaip kultūra yra išnykusi. Tai nereiškia, kad nebėra gyvų jamanų palikuonių, tiesiog jie išsižadėjo tradicinės gyvensenos ir užmiršo tautosaką.

JAMANŲ GYVENSENA

Nuolatinių kaimų jamanai neturėjo. Jie gyveno šeimomis šiaudais dengtose kupolinio avilio formos pašiūrėse su karčių karkasu. Keliauti sausuma buvo sunku, todėl jamanai keliaudavo jūra nesandariomis kanojomis iš buko žievės. Vyro darbas buvo padaryti ir taisyti kanoją, bet irklavo moteris. Ji rūpindavosi, kad ugnis kriauklių, žemės ar akmenų židinyje tarp kanojų, pririštų prie krantinės, nuolat degtų. 1624 m. pas jamanus buvo atplaukęs prancūzų laivas (toks kaip piešinyje kairėje), bet gentis gyveno po senovei iki XIX a. pabaigos. Tuo laiku jamanų buvo apie 3000. Gentis buvo susiskirsčiusi į penkias gimines, kurių kiekviena kalbėjo šiek tiek kitokia, bet visiems suprantama tarme. Jamanus išnaikino vakarietiškų ligų, visų pirma tymų ir šiltinės, epidemijos. 1933 m. jų buvo likę tik 40.

Jamanai (jų kalba tai reiškia tiesiog „žmonės“) paprastai gyveno pakrantėje. Čia maisto – moliuskų, žuvų ir ruonių – buvo per akis, o kalnuotose ir miškingose salų vidinėse srityse tinkamų valgyti padarų buvo nedaug, be to, ten sunku prasibrauti. Ilgais vakarais prie laužo jamanai pasakodavo mitus, kad laikas greičiau prabėgtų.

GENTIES MITAI

Jaunieji jamanai perėmė šiuolaikinę gyvenseną, o seniai, kurie dar prisiminė mitus ir papročius, niekam nenorėjo nieko pasakoti.

Pasakodami mitą, jamanai visada įterpdavo atsitikimų iš savo patirties. Taip mitų personažai buvo susiejami su dabartimi, o mito pasakotojas galėjo pasipuikuoti.

XX a. trečiajame dešimtmetyje genties kaip tradicinės visuomenės su bendra kultūra nebeliko. Pasikeitė aplinkybės, kuriomis mitų pasakojimas įgydavo prasmę. Be sakmių tūkstančius metų gyvavusi kultūra kaipmat sunyko.

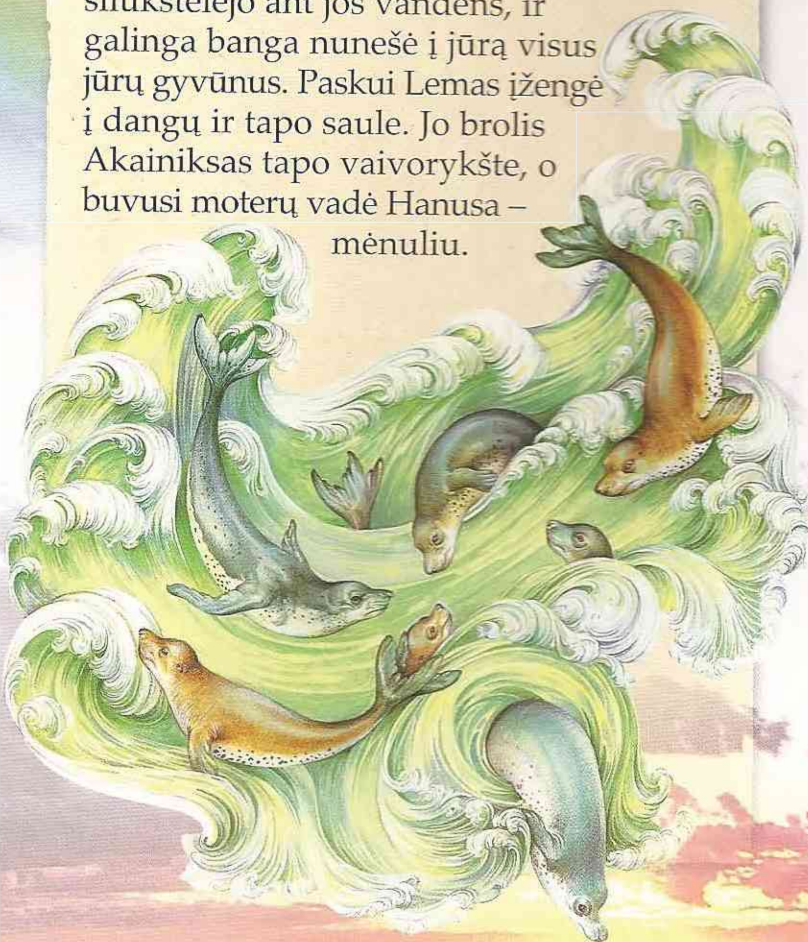
Vyras buvo laikomas šeimos galva. Visuomenėje be vadų, luomų ir politinių struktūrų jo valdžia buvo neribota. Vienas jamanų mitas aiškina, kodėl taip yra. Laiko pradžioje pirmykščiai protėviai, kaip antai Saulė, Mėnulis ir Vaivorykštė, pusiau žmonių, pusiau gyvūnų pavidalu atkeliavo į jamanų šalį iš rytų ir įsikūrė vietovėje, vadinamoje Jajaasaga. Čia vyrus valdė moterys, kol vieną gražią dieną vyrai suvokė, kad jos vedžioja juos už nosies, ir užgrobė valdžią gentyje.

GUDRYBĖ

Kai jamanų protėviai įsikūrė Jajaasagoje, vyrus valdė moterys. Vyrai turėjo kūrenti ugnį, prižiūrėti vaikus ir daryti viską, ką žmonos liepė. Kiekvieną dieną moterys rinkdavosi savo kinoje, didelėje troboje, ir ten klykdavo spiegdavo lyg būtų mirtinai išsigandusios. Po to iš trobos išlįsdavo moterų iškviestos „dvasios“ ir gąsdindavo vyrus.

Bet vieną gražią dieną Lemas, saulė-vyras, medžiodamas užtiko dvi merginas, kurios dažėsi kūnus ir darė kaukes, ruošdamosi vaidinti dvasias. Tada jis suprato, kad moterys tyčia gąsdina ir apgaudinėja vyrus.

Kai Lemas atskleidė vyrams tiesą, šie įtūžo ir sukilo prieš moteris. Po nuožmaus mūšio moterys virto sausumos ir jūrų gyvūnais. Bekovojant užsidegė kina. Lemas šliūkštelėjo ant jos vandens, ir galinga banga nunešė į jūrą visus jūrų gyvūnus. Paskui Lemas įžengė į dangų ir tapo saule. Jo brolis Akainiksas tapo vaivorykšte, o buvusi moterų vadė Hanusa – mėnuliu.

Atskira sala

Mažutė Velykų sala Ramiajame vandenyne iš tikrųjų yra pasaulio pakraštyje. Artimiausia jai Pitkerno sala yra už 2000 km. Nors Velykų sala priklauso Čilei, ją apie VII a. po Kr. apgyveno ne Pietų Amerikos, o Polinezijos gentys.

Velykų sala yra didžiausiame ir giliausiame iš pasaulio vandenynų – Ramiajame. Joje nėra nei upių, nei upelių, todėl Hoto Matua labai nusiminė, išsilaipinęs šioje saloje. Jo palikuonys, puikūs medžio drožinėtojai, turėjo keisti įgūdžius ir pereiti prie akmens, nes Velykų saloje tinkamų medžių maža, o tufą, lengvą vulkaninę uolieną, tašyti nesunku.

Moai (apačioje) – ne dievai, ovalios akys rodo, kad tai žmonių atvaizdai. Dievų, kaip antai Makemakės, akys apskritos. Šios skulptūros pastatytos įžymiems vadams pagerbti.

HOTO MATUA PALIKUONYS

Didysis tėvas Hoto Matua, pirmųjų Velykų salos naujakurių vadovas, buvo tolimos salos vakaruose vadas. Kai jo tatuiruotojas Haumaka susapnavo žemę anapus jūros, Hoto Matua nusprendė ten nuplaukti.

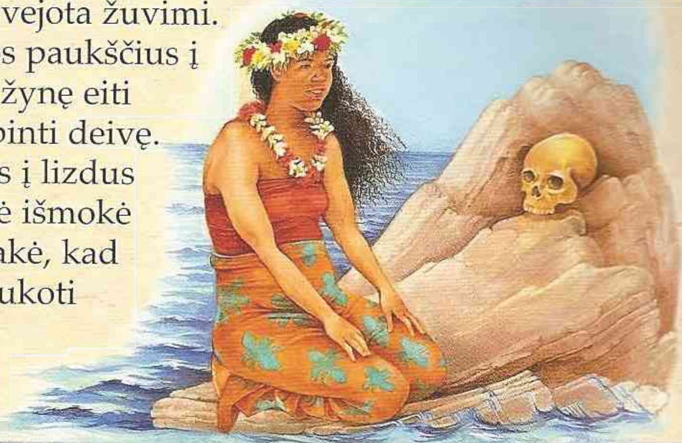
Visi ariki-mau, didieji vadai, kartais vadinami karaliais, kilę iš Hoto Matua ir tvirtina, kad tik jo galybė padarė Velykų salos žemę derlinga. Ariki-mau kilę tiesiai iš dievų, nes tarp jų protėvių minimi tokie vardai kaip jūrų dievo Tangaroos ir žemdirbystės dievo Rongo.

ŽYNĖ IR KAUKOLĖ

Kartą gyveno žynė, ji sergėjo kaukolę jūroje ant uolos. Bet vieną dieną banga užliejo uolą ir nusinešė kaukolę. Žynė šoko į jūrą ir daug dienų plaukė paskui kaukolę, kol pasiekė salą. Ten ji sutiko deivę Haua, kuri tik nusijuokė išgirdusi, ko ieško žynė. Haua paaiškino, kad kaukolė – jos vyras Makemakė.

Žynę nustebino tokia naujiena. Ji nutarė pasilikti pas Haua ir Makemakę, ir jie ją maitino sužvejota žuvimi. Paskui Makemakė pasiūlė suvaryti jūros paukščius į Rapanujo (Velykų) salą. Haua pakvietė žynę eiti kartu ir pamokyti salos gyventojus garbinti deivę.

Makemakė ir Haua suvarė paukščius į lizdus salelėse netoli Orongo pakrantės, o žynė išmokė salos gyventojus garbinti dievus. Ji pasakė, kad prieš valgydami dalį maisto jie turi paaukoti Makemakei ir Haua.

PAUKŠČIAŽMOGIS

Du svarbiausi Velykų salos gyventojų mitai skirti paaiškinti paukščiažmogio ir moai, milžiniškų akmeninių biustų, paminklų didiesiems vadams, kultui.

Velykų salos dievas kūrėjas Makemakė buvo paukščiažmogio kulto pradininkas. Kasmet giminės susirinkdavo šventajame Orongo kaime ir laukdavo atskrendant jūros paukščių. Salos gyventojai tikėjo, kad paukščius atveja Makemakė. Kiekvienas vadas pasirinkdavo plaukiką, ir prasidėdavo lenktynės, kuris nuplauks iki paukščių salos ir atneš pirmą šiais metais sudėtą kiaušinį. Vadas, kurio plaukikas greičiausiai apsisukdavo, tapdavo paukščiažmogiu ir vienerius metus buvo laikomas Makemakės įsikūnijimu.

Daug amžių Velykų salos gyvenvietės klestėjo, bet galų gale žmonės suvokė, kad atsidūrė spąstuose. Jie buvo žemdirbiai ir taip uoliai kirto miškus, kad saloje nebeliko medžių laivams – kanojoms su atrama – statyti.

SUNYKUSI KULTŪRA

Kai 1774 m. kapitonas Džeimsas Kukas (1728-1779) apsilankė saloje, kultūra, kurios simbolis – milžiniškos akmeninės moai statulos, jau buvo žlugusi. Giminės, kariaudamos tarpusavyje, nugriovė daugybę moai. Gyventojai siaubingai skurdo ir badavo, nes miškai buvo iškirsti, o žemė nualinta. Žmonės buvo taip doroviškai nusmukę, kad pardavė šventus dievų atvaizdus.

1862 m. Peru vergų pirkliai užpuolė Velykų salą ir pagrobė 1000 gyventojų. Tik 15 žmonių liko gyvi ir grįžo namo, bet jie buvo užsikrėtę raupais, ir saloje kilo epidemija. 1872 m. Velykų saloje buvo tik 110 gyventojų ir 1000 akmeninių moai, tuščiomis akimis žvelgiančių į bevaisę dykynę.

Šiandien tų negausių išlikėlių palikuonys vis dar brangina salos kultūrą ir garbina protėvį Hoto Matua. Jie iki šiol tikisi, kad didysis akmeninis moai, „Pavogtas draugas", išvežtas iš Orongo ir dabar laikomas Britų muziejuje, kada nors bus grąžintas į tėvynę.

Kanojos saugotojo
Aluluėjo figūra

RAMUSIS VANDENYNAS

MIKRONEZIJA

IFALUKO
SALOS

MELANEZIJA

POLINEZIJA

PAPUA
NAUJOJI
GVINEJA

TIKOPIJOS
SALA

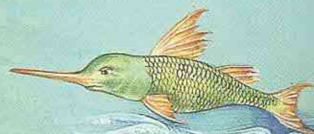

Mėlynliežuvis Driežas

AUSTRALIJA

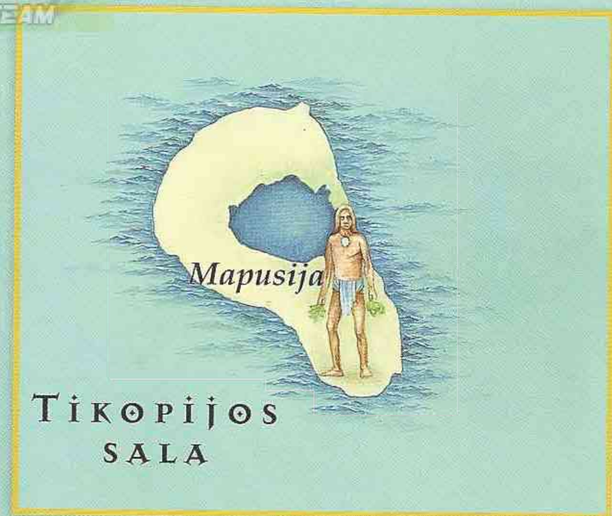

Didžioji Mario menkė

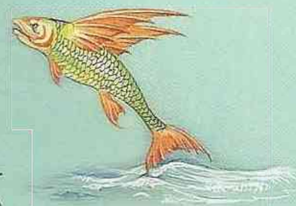

INDIJOS
VANDENYNAS

NAUJOJI
ZELANDIJA

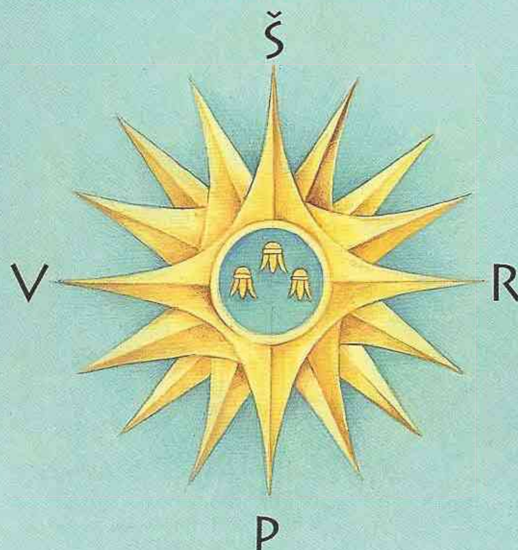

Australija ir Okeanija

Australija – seniausios nenutrūkstamos pasaulio kultūros, aborigenų, lopšys. Gili aborigenų mitų išmintis pradėta vertinti tik dabar. Ramiojo vandenyno Melanezijos, Mikronezijos ir Polinezijos salynų gyventojai irgi turi daugybę savitų mitų apie kultūrinius didvyrius ir aukščiausius dievus.

Dievų darbas

Tikopija – viena iš Saliamono salų Ramiojo vandenyno pietvakarinėje dalyje. 1928 m., kai tradicinės apeigos dar buvo atliekamos, čia gyveno apie 1200 žmonių. Nors Tikopija – Melanezijos sala, jos kultūra iš esmės polinezietiška, o apeiginis ciklas, vadinamas Dievų darbu, giminingas Tongos salos gyventojų inasių apeigoms.

Tikopiją dažnai nusiaubdavo nuožmūs atogrąžų taifūnai. Po jų paprastai kildavo badas, nes derlinga žemė prisigerdavo sūraus vandens ir atsigaudavo ne anksčiau kaip po trejų metų. 2003 m. gruodžio mėnesį salą nuniokojo ciklonas „Zoja". Buvo nuplauti ištisi kaimai, bet nė vienas žmogus nežuvo, nes tikopijai iš patirties žino, kaip elgtis užgriuvus uraganui. Jie išeina iš namų ir glaudžiasi aukštumose.

Permaldavimo dovanos

Dievų darbo tikslas – palaikyti ryšį su atua, galingomis dvasiomis, kurioms reikia įsiteikti, nes jos maitina tikopijus ir rūpinasi jų sveikata. Dievams ir dvasioms prisigerinama aukojant valgį ir gėrimą, paskui jau galima nusižeminus prašyti, kad duonmedžiai ar dioskorėjos duotų gerą derlių.

Dievų darbas dalijamas į dvi dalis: Pasato darbas ir Musono darbas. Vienas šventųjų lietingojo metų laiko šokių – taomatangis, šokis vėjui nuslopinti. Tikopijai tiki, kad šį šokį stebi ir atua: jie sėdi, nugaromis remdamiesi į šventuosius akmenis, vyriškosios lyties atua sukryžiuotomis, moteriškosios lyties atua – ant žemės ištiestomis kojomis. Kai antropologas Reimondas Fertas (1901-2002) nufotografavo šį šokį, tikopijai nustebo, kad dievų nuotraukoje nematyti.

Svarbiausios Dievų darbo apeigos – kanojų ir šventyklų pašventinimas iš naujo, derliaus nuėmimo ir sėjos apeigos, šventoji šokių šventė ir ritualinės ciberžolės paruošimas. Raudona kaip kraujas ciberžolė – šventieji dažai piešti raštams ant kūno prieš apeigas. Pasak tikopijų, ciberžole kvepinasi Mapusija, pagrindinis vienos iš keturių tikopijų giminių – kafikų – atua. Tikopijai tiki, kad jamsas (viršuje) yra jo kūnas.

JUNGTIS

Tikopijų Dievų darbas neatskiriamai susiejo apeigas ir ūkinę veiklą, kaip antai maisto gamybą, ir suvienijo tikopijų visuomenę.

XX a. tikopijai pamažu atsivertė į krikščionybę. Iš pradžių naujasis tikėjimas gyvavo greta senojo, bet apeigos iš lėto sunyko, ir 1955 m., po epidemijos, nusinešusios 200 žmonių, tarp jų Ariki Kafikos ir kitų vadų, gyvybes, Dievų darbo apeigų ciklo buvo atsisakyta. Tikopijų, tikinčių senaisiais dievais, liko tiek mažai, kad net vadai atsivertė į krikščionybę.

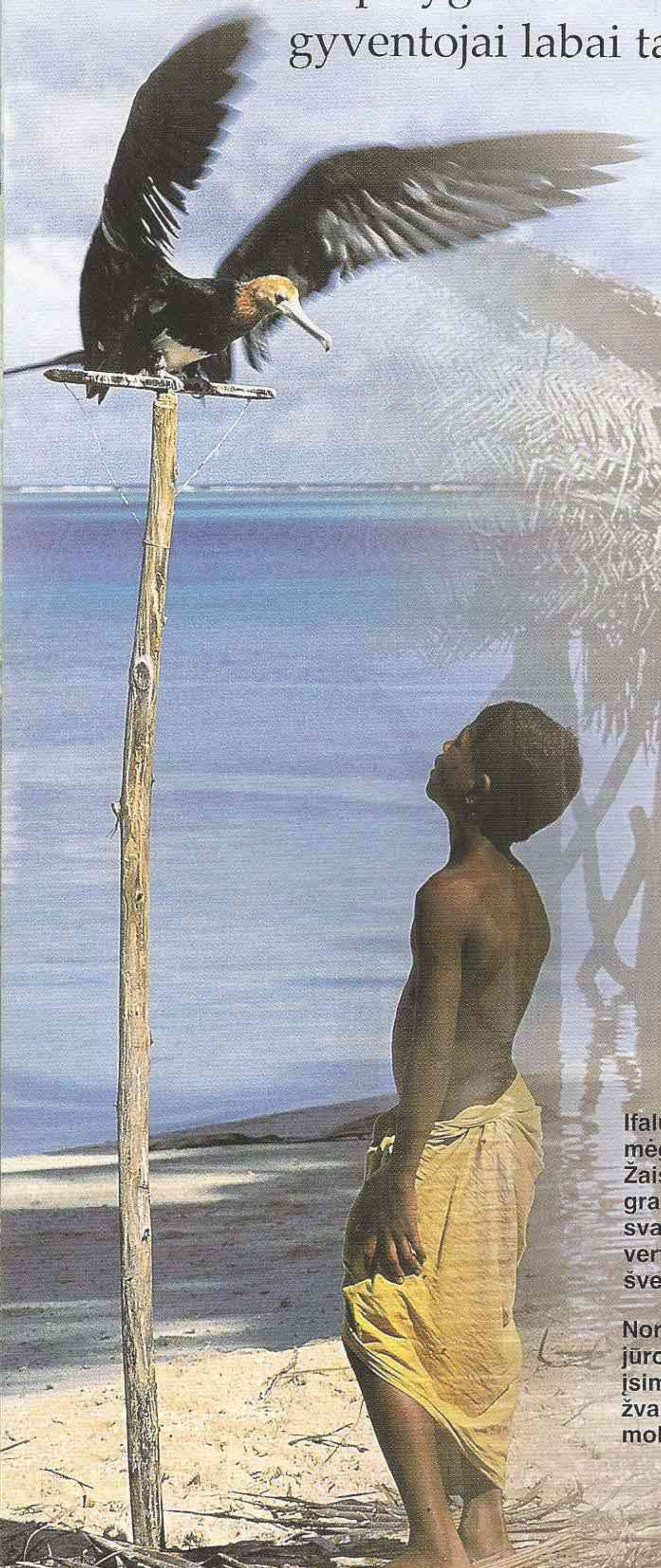

Dievų darbas buvo logiška mainų su dvasiomis sistema. Tikopijai atlikdavo apeigas, o dievai duodavo tikopijams visko, ko reikia išgyventi. Sudėtingas apeigų ciklas, atliekamas du kartus per metus, truko po šešias savaites. Tikopijai atmintinai mokėjo sudėtingą apeigų tvarką ir žiūrėjo, kad ritualo būtų griežtai laikomasi. Dalyvauti Dievų darbo apeigose buvo didelė garbė.

Kiekvienos Dievų darbo apeigos prasidėdavo valgio aukojimu atua. Vėliau tą valgį sušveisdavo apeigų dalyviai. Iš esmės buvo aukojamas laikas ir energija, kurių reikia apeigoms atlikti, o ne valgis. Net laikas ir energija nebuvo švaistomi, nes daugelis apeigų siejosi su ūkio darbais, kaip antai demblių pynimu, stogų dengimu (dešinėje) ir kanojų taisymu.

Jūrų keliautojai

Mikronezijos koralų atolai dažnai vadinami rojaus salomis. Ramiojo vandenyno koralų rifuose palyginti nesunku išgyventi, todėl vietos gyventojai labai taikūs, geraširdžiai ir kūrybingi.

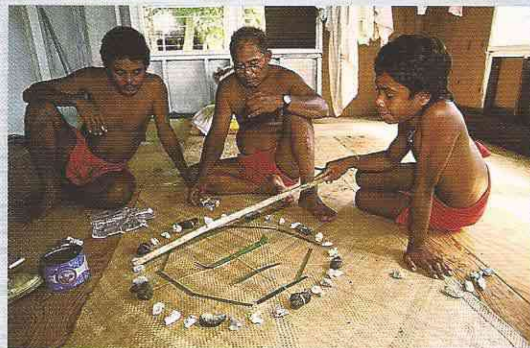

Dieviškasis įkvėpimas

Kai Ramiojo vandenyno salos, tarp jų Karolinų, Maršalo ir Marianų, po Antrojo pasaulinio karo kaip SNO globojama teritorija atiteko JAV, mažiausiai viename Karolinų atole, Ifaluke, niekada nebuvo lankęsi misionieriai. Nors Ifaluke gyveno tik 250 žmonių, į salą atklydęs antropologas užrašė tiek neapsakomai gražių eilėraščių, kad išleido storiausią knygą. Pasirodė, kad visi Ifaluko gyventojai – poetai, nors įkvėpimą jie priskiria kuriam nors vietos dievui ir sako, kad tėra „dievų kanojos".

Ifalukas – koralinė žiedo pavidalo sala. Jos viduryje telkšo lagūna, o sausumos plotas – vos 0,3 km^2. Čia gerai dera kokosai, duonmedžiai, kiti vaisiai ir daržovės. Kaip visų Ramiojo vandenyno salų kultūrų atstovai, ifalukai iki šiol mėgsta plaukti į jūrą žvejoti kanojomis su atrama. Ifalukai tiki, kad kanoją sukūrė laivybos dievas Aluluėjas. Kanojos visada dažomos raudonai, juodai ir baltai. Aluluėjas dviveidis: vienas jo veidas žvelgia pirmyn, kitas – atgal, nes reikia žiūrėti, kur plaukia kanoja, ir sykiu laiku pamatyti galimą grėsmę iš priešingos pusės.

Ifalukų vaikai labiausiai mėgsta žaisti paplūdimyje. Žaisdami jie išmoksta gražiai sutarti ir perima svarbiausias genties vertybes – gerumą, švelnumą ir romumą.

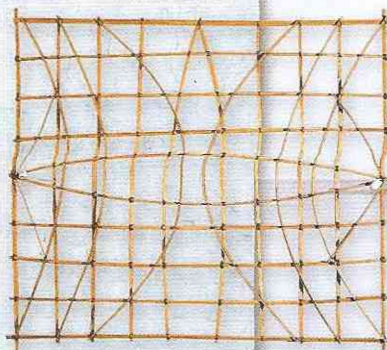
Norint išmokti laivuoti jūroje aplink Ifaluką, reikia įsiminti kelią pagal žvaigždes (dešinėje – tėvas moko sūnų laivuoti).

GERI MAINAI

Vieną rytą Aluluėjo duktė jūroje pamatė didelę kanoją. Joje sėdėjo trys dievai: žuvų dievas Valuras, paukščių dievas Veriengas ir kapitonų vadas Seguras. Ji nubrido prie kanojos nešina mažu kokosu, ne didesniu už kumštį.

„Lipk į luotą, — pakvietė jie. – Labai dėkojam už kokosą. Tau duosim jūrlapį, kuriame pažymėtos visos salos, paukščiai ir žuvys."

Mergaitė nunešė jūrlapį tėvui. Aluluėjas buvo didis laivavedys, bet net jis nežinojo visko, kas buvo pažymėta jūrlapyje. Aluluėjas parodė jūrlapį žmonėms ir išmokė juos laivavedybos. Taip Ifaluko atole žmonės išmoko atrasti kelią į tolimas salas, nematydami žemės.

Pagal paprotį ir ifalukų vyrai, ir moterys tatuiruojasi kūną. Vyrų tatuiruota visa krūtinė, nugara ir šonai. Ifalukai tiki, kad tatuiruotis juos išmokė dievas pokštininkas Volfatas. Jis nusileido iš dangaus merginti mirtingos moters, ir ši jį pamilo dėl meniškų tatuiruočių. Vyrai tatuiruojasi, subadydami odą adata iš fregatos sparno kaulo ir įtrindami skylutes suodžiais.

Kairėje – jūrlapis, kuriuo naudojasi ifalukai. Geras *laivavedys gali nuvesti* kanoją į visas salas aplink Ifaluką, net į Japo salą už 645 km į šiaurės vakarus. Pasak mitų, Ifaluką apgyveno žmonės, atplaukę iš Japo.

ŽVAIGŽDĖS IR VĖJAI

Ifalukų visuomenė – daugiapakopė struktūra. Padėtį visuomenėje lemia giminė, kurioje gimė kūdikis (iš viso giminių aštuonios). Vienintelis būdas pereiti į aukštesnį luomą – tapti puikiu kanojų meistru, laivavedžiu ar dievo orakulu. Laivavedžiai turi įsiminti daugybę dalykų apie dangaus kūnų judėjimą, vėjus, sroves ir gyvenimą jūroje, todėl ilgai mokosi. Jų ritualinis užkeikimas prasideda: „Aš neužmiršiu kelrodžių žvaigždžių". Dauguma laivavedžių pasiima į kanoją medinę Aluluėjo skulptūrą: dievas iki juosmens vaizduojamas kaip žmogus, bet vietoj kojų jam pridėtas dygliauodegės rajos dyglys. Aluluėjas ir kiti jūros dievai turbūt artimiausi ifalukams ir labiausiai supranta jų rūpesčius, bet eilėse ši gentis mini ir daug kitų dievų. Beveik visi dievai gyvena gėlių danguje su didžiąja dvasia Aluelapu, jo sūnumi Luguelangu ir jo vaikaičiu pokštininku Volfatu. Aluelapas sukūrė dangų, vandenyną, salas, o paskui ir žmones, kurie jose apsigyveno.

Dievas, dažniausiai nužengiantis iš dangaus į žemę, vardu Tilitras. Jis atvyksta į Ifaluką įkvėpti žmonių kurti eiles, perspėti dėl artėjančių nelaimių, apibarti už nedorą elgesį ir padėti paplitus užkrečiamajai ligai ar prispaudus badui.

Sapnalaikis

Aborigenų mitai pasakoja apie toteminių protėvių darbus pasaulio kūrimo laiku, vadinamuoju sapnalaikiu. Sapnalaikis – ne tolima praeitis, o tikrų tikriausia dabartis. Centrinės Australijos varlpirių gentis sapnalaikį vadina džukurpa. Šventaisiais džukurpos mitais grindžiami varlpirių įstatymai, jų mene irgi vyrauja mitologiniai motyvai.

Iš savo žemių išvyti varlpiriai buvo apgyvendinti rezervacijose. Didžiausioje iš jų, Juendumu, šiandien gyvena apie 1000 varlpirių. Tačiau dabar vis daugiau genties narių grįžta į gimtąsias vietas, grąžintas pagal Šiaurės Teritorijos aborigenų teisių į žemę įstatymą.

Pirmieji europiečiai įžengė į varlpirių žemę XIX a. viduryje. Avių augintojai ir aukso ieškotojai (nuotraukoje naujakurys plauna auksingą smėlį) netrukus išstūmė varlpirius iš gimtųjų vietų, nes pusdykumėse visiems neužteko vandens, o aukso karštligės šiame krašte kilo net dvi.

Gyvieji mitai

Kiekvienas varlpiris iš tėvo paveldi pareigą rūpintis žeme. Ta pareiga – tai ir džukurpos mitų saugojimas. Sapnalaikio įvykiai atkuriami dainose, šokiuose, ritualuose, piešiniuose smėlyje ar ant žmogaus kūno. Pastaraisiais metais varlpirių dailininkai džukurpos mitus pradėjo vaizduoti drobėje.

Džukurpos mitai glaudžiai susiję su protėvių žeme, kurioje gyvena varlpiriai. Šios sakmės pasakoja apie protėvių klajones, ir taip sukuriamas žodinis varlpirių žemės žemėlapis. Šios genties kultūra labai archaiška, protėviai ir gamtos reiškiniai nėra sudievinti. Varlpiriai net maldų neturi, tiktai buria.

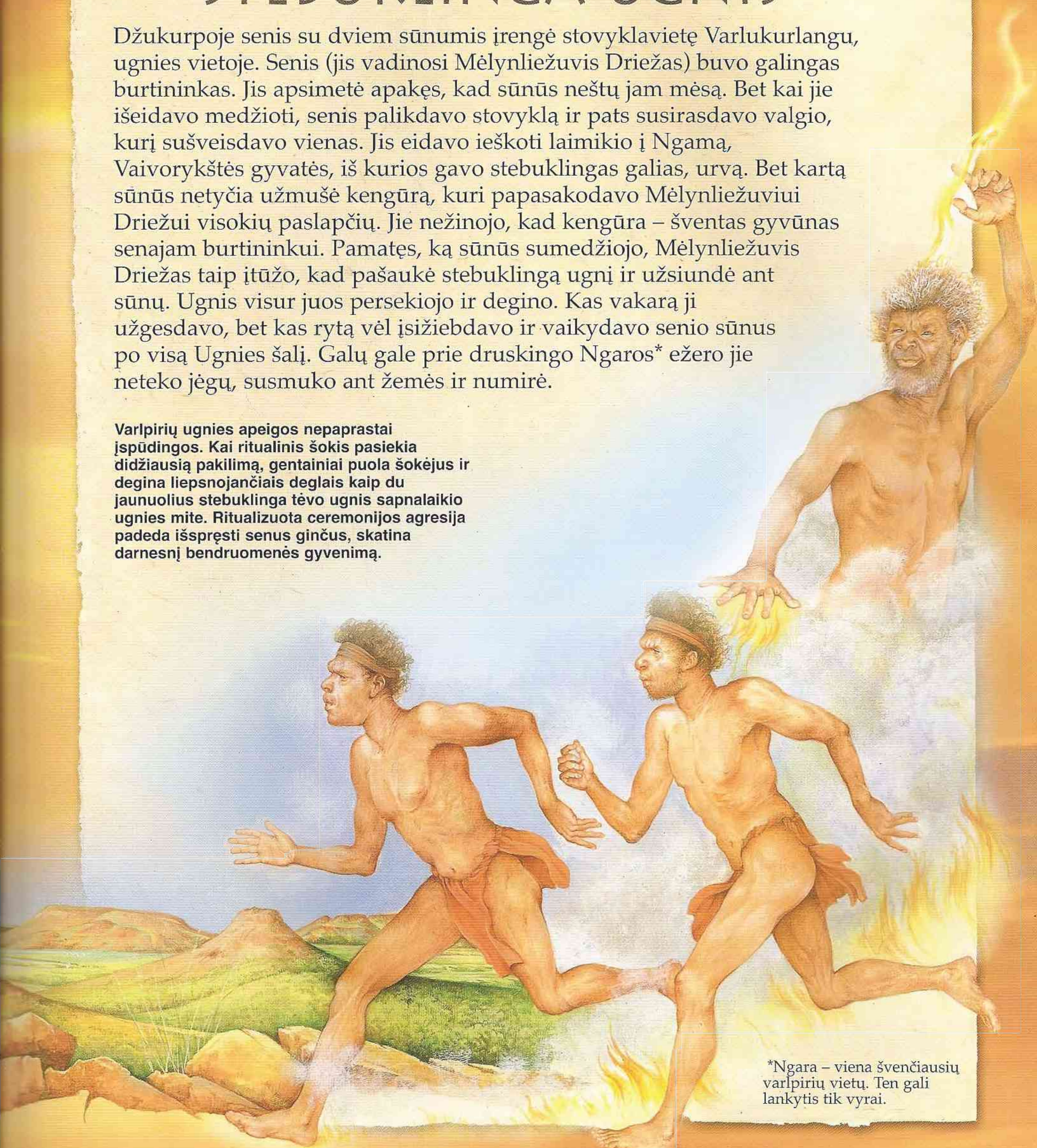
Simboliniai vaizdai

Varlpirių paveikslai drobėje iš pirmo žvilgsnio atrodo abstraktūs, bet iš tikrųjų jie pasakoja mitus savitu regimuoju kodu, kur kiekvienas ženklas turi tam tikrą griežtai apibrėžtą reikšmę.

Prieš atvykstant europiečiams, varlpiriai gyveno džukurpoje, kaip ir jų protėviai. Dabar jie turi suderinti du priešingus požiūrius į pasaulį: tikėjimą amžina džukurpos dabartimi ir nerimastingą vakarų visuomenės veržimąsi į priekį. Aborigenai mano, kad po europiečių pasirodymo sapnalaikis atsiskyrė nuo kasdieninės tikrovės.

STEBUKLINGA UGNIS

Džukurpoje senis su dviem sūnumis įrengė stovyklavietę Varlukurlangu, ugnies vietoje. Senis (jis vadinosi Mėlynliežuvis Driežas) buvo galingas burtininkas. Jis apsimetė apakęs, kad sūnūs neštų jam mėsą. Bet kai jie išeidavo medžioti, senis palikdavo stovyklą ir pats susirasdavo valgio, kurį sušveisdavo vienas. Jis eidavo ieškoti laimikio į Ngamą, Vaivorykštės gyvatės, iš kurios gavo stebuklingas galias, urvą. Bet kartą sūnūs netyčia užmušė kengūrą, kuri papasakodavo Mėlynliežuviui Driežui visokių paslapčių. Jie nežinojo, kad kengūra – šventas gyvūnas senajam burtininkui. Pamatęs, ką sūnūs sumedžiojo, Mėlynliežuvis Driežas taip įtūžo, kad pašaukė stebuklingą ugnį ir užsiundė ant sūnų. Ugnis visur juos persekiojo ir degino. Kas vakarą ji užgesdavo, bet kas rytą vėl įsižiebdavo ir vaikydavo senio sūnus po visą Ugnies šalį. Galų gale prie druskingo Ngaros* ežero jie neteko jėgų, susmuko ant žemės ir numirė.

Varlpirių ugnies apeigos nepaprastai įspūdingos. Kai ritualinis šokis pasiekia didžiausią pakilimą, gentainiai puola šokėjus ir degina liepsnojančiais deglais kaip du jaunuolius stebuklinga tėvo ugnis sapnalaikio ugnies mite. Ritualizuota ceremonijos agresija padeda išspręsti senus ginčus, skatina darnesnį bendruomenės gyvenimą.

*Ngara – viena švenčiausių varlpirių vietų. Ten gali lankytis tik vyrai.

Šventa žemė

Narinjeriai gyvena pietinėje Australijoje, palei Mario žemupį. 1836 m. įkūrus Pietų Australijos valstiją, narinjerių tradicinei gyvensenai buvo suduotas triuškinamas smūgis, bet mitų ir tikėjimų liekanas jie išsaugojo.

Narinjerių kultūros kertinis akmuo – mitas apie Nurunderį, kuris vijosi milžinišką Mario menkę per visą Mario upę, kurdamas ją ir pripildydamas žuvų. Upė buvo laikoma gyvo žemės organizmo gysla.

Narinjerių moterys bandė apsaugoti šventąją Kumarangko salą nuo išniekinimo, bet negalėjo paaiškinti, kodėl į ją negalima kelti kojos, nes mitai ir ritualai, susiję su Kumarangku, buvo „šventas moterų reikalas“: vyrams juos pasakoti draudžiama.

Kultūrinės vertybės

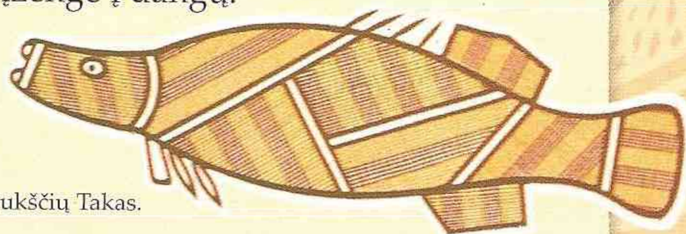
Prieš europiečių atvykimą narinjerių žemės buvo tankiausiai gyvenamos Australijoje. Šiandien 3000 narinjerių jau nebegyvena gentimis, beveik visi jie – krikščionys, bet daugelį *protėvių kultūrinių vertybių* išsaugojo, totemizmo ir tikėjimo sapnalaikiu neišsižadėjo. Kaip ir kitų aborigenų genčių, narinjerių mitai pasakoja apie toteminių protėvių darbus sapnalaikiu (žr. p. 134-135). Garsiausias protėvis – Nurunderis, sukūręs narinjerių gentį ir suteikęs jos žemėms pavidalą. Garsieji narinjerių protėviai, tarp jų ir Nurunderis, baigę kūrimo darbą, nepavirto gyvūnais ar gamtos objektais (kaip paprastai toteminiai protėviai, pasiekę tikslą), o įžengė į dangaus karalystę Vajuruvarą, kur po mirties patenka žmonių sielos.

Tradicinėje narinjerių visuomenėje vyrai ir moterys buvo lygūs. Ir vieni, ir kiti turėjo atskirus iniciacijos ritualus ir savus slaptus mitus. Vyrų ir moterų kultūrų skirtumas netikėtai įgijo lemiamą reikšmę XX a. paskutiniame dešimtmetyje, kai narinjerių mitais susidomėjo ir teisininkai, ir politikai.

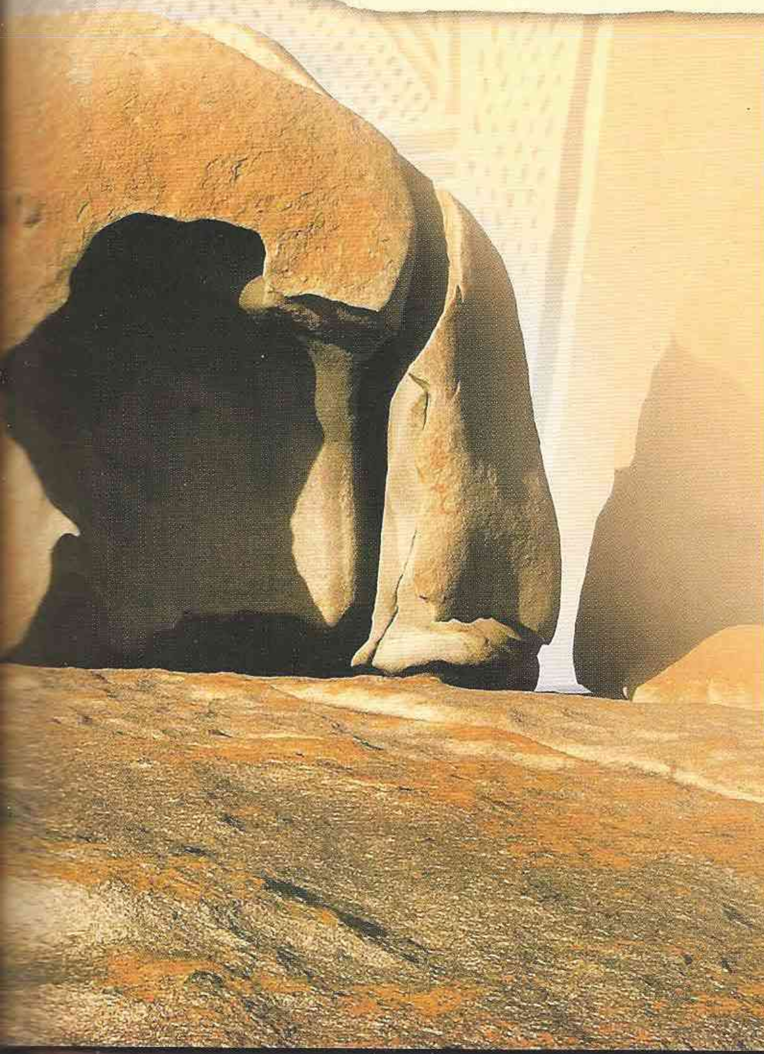
NURUNDERIO NUOTYKIAI

Sapnalaikiu Nurunderis kanoja vijosi didžiąją Mario menkę per visą upę. Iki tol Maris buvo siauras šaltinėlis, bet menkė, sprukdama nuo Nurunderio, taip smarkiai mosavo uodega, kad padarė didžiulius upės vingius. Smėlėtoje upės žiočių seklumoje, kur gėlas vanduo susimaišo su sūriu, Nurunderio svainis Nepelis žeberklu nudūrė menkę, o Nurunderis akmeniniu peiliu supjaustė ją į gabalus. Atpjovęs kąsnelį, jis mesdavo jį į vandenį ir liepdavo virsti kokia nors žuvimi. Paskui Nurunderis pakėlė kanoją* ir pakabino danguje.

Vieną dieną Nurunderio žmonos jį paliko, ir jis iškeliavo jų ieškoti. Kai *Nurunderis galų gale pasivijo žmonas, šios bandė pabėgti į Kengūrų salą***. Moteriškės leidosi bristi per vandenį, bet Nurunderis pasiuntė potvynio bangą jų nuskandinti, ir jo žmonos pavirto į uolas. Paskui Nurunderis nubrido iki Kengūrų salos, nėrė į jūrą, iškilo apsivalęs ir įžengė į dangų. Mirusiųjų sielos iki šiol kartoja Nurunderio kelią: nubrenda į Kengūrų salą, neria į jūrą ir iškyla prisijungti prie jo danguje.

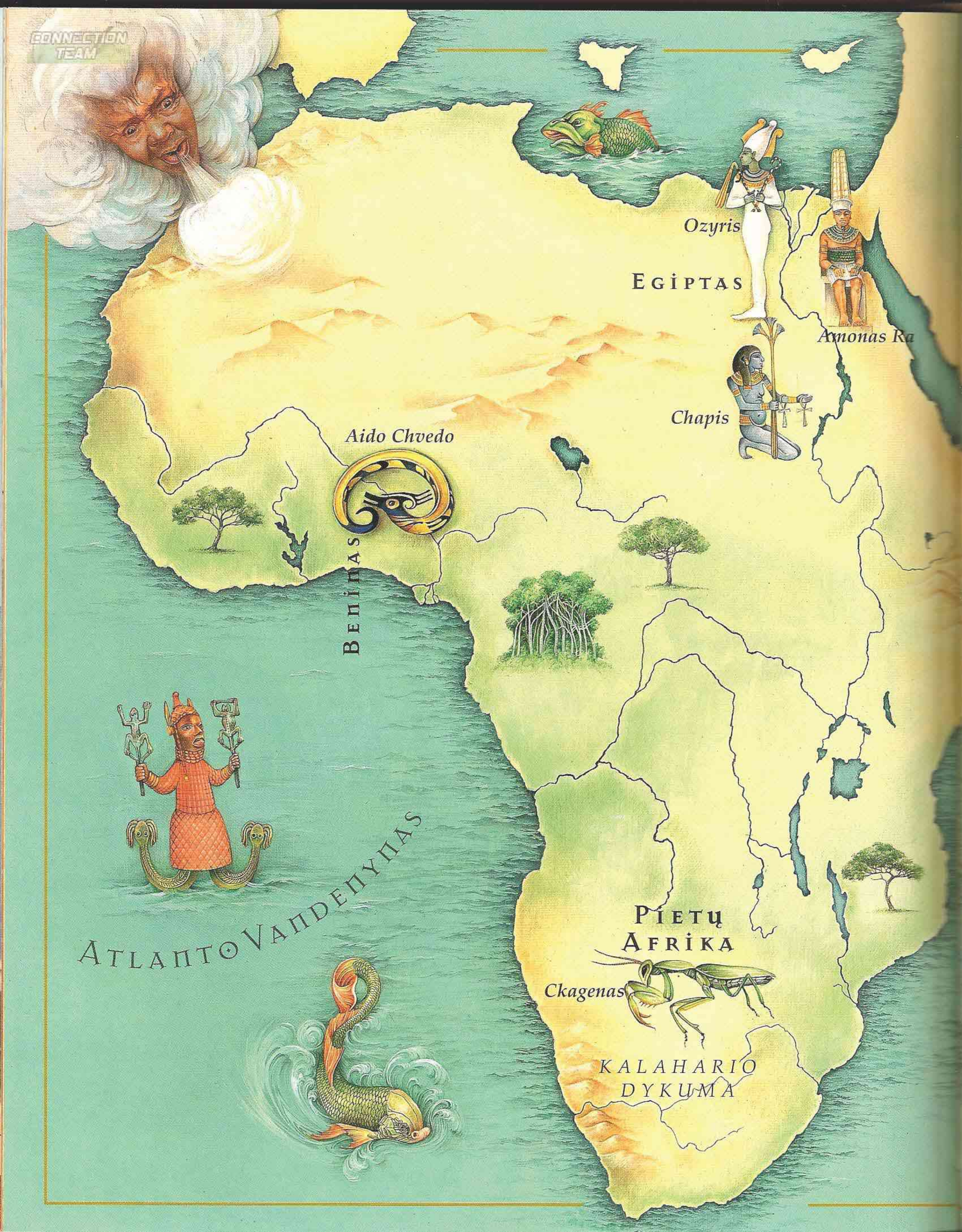
*Narinjeriai tiki, kad kanoja iki šiol tebėra danguje – tai Paukščių Takas.
** Kengūrų sala (nuotrauka centre)

Ginčas kilo dėl slaptų narinjerių moterų mitų, susijusių su šventąja Kumarangko (Užpelkio) sala Mario upės žiotyse.

Nesutarimai prasidėjo tada, kai rangovai nusprendė tiltu sujungti Gulvą ir Kumarangką. Valstijos vyriausybė įsipareigojo statyti tiltą, bet narinjeriai pasipriešino. Jie prašė valdžios nutraukti tilto statybą ir apsaugoti salą. Narinjeriai tvirtino, kad sala ir ją supantis vanduo jiems šventi. Vieta, kur gėlas upės vanduo susilieja su sūriu jūros vandeniu, yra gyvybės galios simbolis, todėl, jei tiltas bus pastatytas, visus ištiks bėda.

Tiltas buvo pastatytas, šventa narinjerių žemė, gyvas organizmas, išniekinta, o narinjerių tikėjimui ir ritualiniam gyvenimui buvo suduotas triuškinamas smūgis.

Ozyris
EGIPTAS
Amonas Ra
Chapis
Aido Chvedo
Beninas
ATLANTO VANDENYNAS
PIETŲ AFRIKA
Ckagenas
KALAHARIO DYKUMA

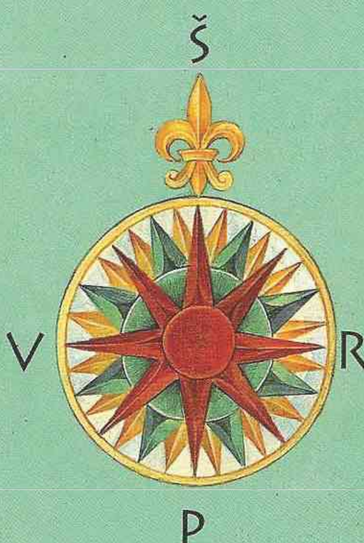

AZIJA

AFRIKA

Afrika – įvairių genčių ir kultūrų margumynas. Šiame žemyne kalbama daugiau kaip 1000 kalbų. Afrikiečių mitologijai būdingas gamtos antropomorfizmas, o mirusiųjų pasaulis jiems tėra vieta, kur sielos laukia, kol atgims žemėje kitu pavidalu. Afrikoje, išskyrus senovės Egiptą, kur buvo išrastas hieroglifų raštas, vyrauja žodinė tradicija: mitus pradėta užrašinėti tik XIX ir XX a. Iki tol Afrikos gyventojai perduodavo kultūros paveldą menu ir sakmėmis.

INDIJOS VANDENYNAS

Dievas gyvybės teikėjas

Svarbiausias kasmetinis įvykis senovės Egipte – Nilo potvynis. Kasmet nuo birželio iki rugsėjo Nilas išsiliedavo iš krantų, nes Etiopijos kalnuose prasidėdavo vasaros liūtys. Visa turtinga Egipto civilizacija priklausė nuo potvynio ir naujų derlingo dumblo sąnašų Nilo slėnyje.

Pilvotas dievas

Senovės egiptiečiai garbino potvynį dievo Chapio pavidalu. Jis buvo vaizduojamas su storu pilvu ir nukarusiomis krūtimis – gerovės ir gausos simboliais. Egiptiečiai tikėjo, kad Chapis gyvena Asuano urve, kur potvynis prasideda pirmiausia. Mite apie jį sakoma, kad iš urvo plūsta potvynio vanduo, „linksmindamas pievas“.

Šventyklų Chapiui egiptiečiai nestatė, nors sausakimšame panteone drėgmės ir gyvybės teikėjas negalėjo neužimti svarbios vietos.

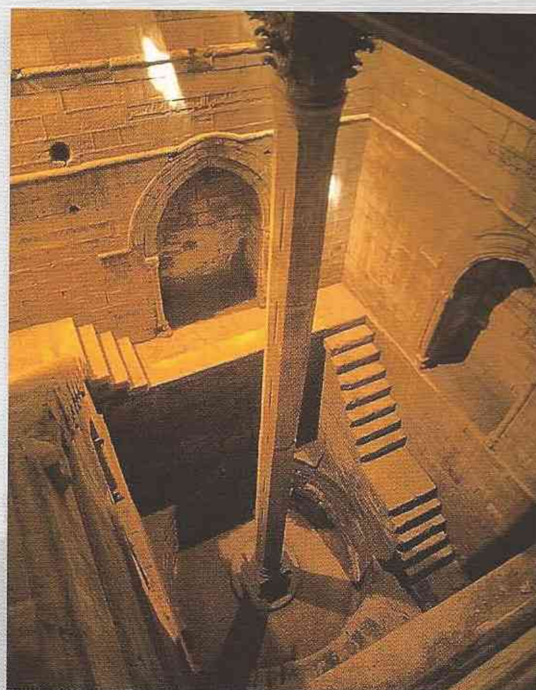
Chapis (kairėje) gyveno urve tarp Asuano uolų. Kai ateidavo laikas užlieti slėnį, kur buvo įsikūręs Egiptas, dievas Chnumas su avino galva, nužiedęs žmones puodžiaus žiestuvu, atidarydavo urvo duris.

POILSIS VANDENYNE

Pasak vieno mito, kosminė gyvatė uroboras gulėjo susiraičiusi Chapio urve. Ji buvo amžinybės ir begalinio laiko atsinaujinimo simbolis. Senovės egiptiečiai tikėjo, kad ši gyvatė apsivyniojusi aplink visą pasaulį. Jų nuomone, potvynis – dalis pirmykščio vandenyno, užliejusio pasaulį pradžių pradžioje.

Paleisdama vandenį, gyvatė kasmet kartodavo pasaulio sukūrimo mitą, pagal kurį vanduo nuslūgo ir pasirodė žemė. Senovės egiptiečių religijai būdingas tvarkingas procesų, užtikrinančių atsinaujinimą, kartojimasis.

Seniausias egiptiečių dievo kūrėjo pavidalas buvo gyvatė. Ji ilsėjosi pirmykščiame vandenyne dar prieš laiko pradžią ir vėl susiraitys jame pailsėti, kai laikas ir pasaulis pasibaigs.

Vandens pakilimo aukštis buvo matuojamas į šulinį panašia struktūra. Vandens lygis buvo žymimas ant stulpo statinio viduryje. Duomenis apie didžiausią vandens pakilimo aukštį kasmet stropiai registruodavo valdininkai.

Senovės egiptiečiams nuolat grėsė badas. Pastačius Asuano užtvanką, Nilas nebepatvinsta. Drėkinamoje žemėje vietoj vieno derliaus dabar galima nuimti tris.

DVEJYBĖ

Senovės egiptiečiams Chapis galėjo būti ir antraeilis kasmetinio Nilo potvynio dievukas, ir dievas kūrėjas kosminės gyvatės uroboro pavidalu. Kai kurie faraonai, tarp jų Tutanchamonas (žr. p. 143) iš XVIII dinastijos, buvo vaizduojami kaip Chapis, nes per 3000 senovės Egipto civilizacijos metų Nilas patvindavo visada, todėl Chapis simbolizavo tvarką ir pastovumą.

HIMNAS CHAPIUI

Dabartinio Egipto musulmonai iki pat 1971 m., kai buvo pastatyta Asuano užtvanka, tikėjo, kad birželio 17-ją, Ašaros naktį, į Nilą nukrinta stebuklinga ašara, todėl vanduo pakyla. Nilo potvynio pradžią gatvėse paskelbdavo tam tikri Nilo šaukliai, kurių liaupsinantys Alachą žodžiai panašūs į senovinio himno Chapiui žodžius.

SAULĖS KARALYSTĖ

Senovės egiptiečių raštuose minimi daugiau kaip milijonas dievų – tiek, kad visų suskaičiuoti neįmanoma. Bet visi jie – tik dievo kūrėjo, vadinamo Atumu, „viskuo", skirtingi pavidalai. Du svarbiausi Egipto mitologijos dievai buvo saulės dievas Ra ir visapusiškos veiklos dievas kūrėjas Amonas.

DIEVAI AMONAS IR RA

Amonas buvo ir saulės dievas, todėl ilgainiui susiliejo su Ra ir tapo Amonu Ra. Tačiau abu dievai turėjo skirtumų, todėl galėjo būti garbinami atskirai kaip Amonas ir kaip Ra. Sudėtingą ir lanksčią religiją tvarkydavo ir naujiems visuomenės poreikiams pritaikydavo žyniai, vadovavę senovės Egipto šventykloms.

Amonas Ra buvo garbinamas kaip viso ko kūrėjas. Iš pradžių jis sukūrė pats save, ištaręs: „Aš esu!" Karnake Amonas Ra buvo laikomas dievų karaliumi, ten stovėjo jam skirta šventykla.

Echnatonas perkėlė sostinę iš senovinio Tebų miesto, Amono Ra kulto centro, į naują miestą Achetatoną (dabar al Amarna), kurį paskelbė vienintelio viso Egipto dievo Atono kulto centru. Achetatonas buvo gyvenamas vos 30 metų, bet kol viešpatavo Echnatonas, tai buvo didelis miestas (apie 50 000 gyventojų).

Per kasdienines apeigas didžiojoje Amono Ra šventykloje Karnake (viršuje) buvo kartojami mitiniai veiksmai, nustatę dieviškąją visatos tvarką. Žyniai manė, kad vaidindami pasaulio sukūrimą, išlaiko pusiausvyrą visatoje.

SLAPTASIS RA VARDAS

Ra turėjo tiek vardų, kad visų net dievai nežinojo. Vieną gražią dieną deivė Izidė, magijos žinovė, nusprendė išmokti visų daiktų pavadinimus, kad taptų tokia pat galinga kaip Ra. Po daugelio metų Izidė žinojo viską, išskyrus slaptąjį Ra vardą. Deivė nusprendė klasta išgauti šį paskutinį nežinomą žodį.

Kiekvieną dieną plaukdamas dangumi Ra pasendavo, ir jam imdavo varvėti seilės. Izidė jas surinko, sumaišė su žeme ir nulipdė gyvatę, kurią padėjo ant Ra tako. Gyvatė jam įgėlė, ir Ra susmuko, raitydamasis iš skausmo. Slaptasis vardas, kurio jis nesakė kitiems dievams, norėdamas apsisaugoti nuo jų užkeikimų, negalėjo jo išgelbėti. Ra neturėjo pasirinkimo. Jis pasakė Izidei savo slaptąjį vardą, o ji liepė nuodams išeiti iš Ra kūno.

ECHNATONAS

1352 m. pr. Kr. į sostą įžengė faraonas Amenchotepas IV. Jis uždraudė garbinti senuosius dievus ir įvedė vieno dievo Atono, saulės disko personifikacijos, kultą. Jis net pasivadino Echnatonu – „Atonui mielu“. Faraonui įkyrėjo daugybės tas pačias funkcijas atliekančių dievų makalynė ir Amono Ra žynių įtaka, todėl jis įsakė iš visur ištrinti dievo Amono Ra vardą. Išdildydamas vardą iš paminklo, sunaikini ir asmenį: dievui ši taisyklė irgi galioja.

Po Echnatono mirties jo sūnus atkūrė Amono Ra kultą ir vėl atidarė jo šventyklas. Naujasis faraonas pasivadino Tutanchamonu, t. y. „panašiu į Amoną“.

Amonas Ra sėdi soste, kairėje rankoje laikydamas gyvybės simbolį ankhą, o dešinėje – skeptrą. Prieš jį stovi garbintojas, už jo – oro dievas Šu ir drėgmės deivė Tefnut; jie atsirado laiko priešaušryje, kai dievas Ra nusičiaudėjo.

Mirusiųjų teismas

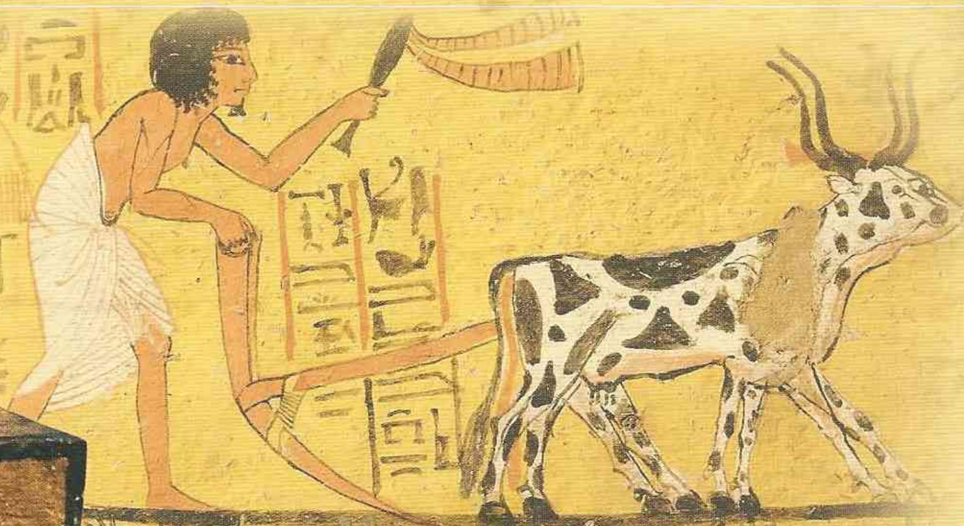
Būtų neteisinga manyti, kad senovės egiptiečiai per daug galvojo apie mirtį. Priešingai, jie per daug galvojo apie gyvenimą. Visos jų apeigos, susijusios su mirtimi – balzamavimas, laidojimas, ritualinės mirties metinės – turėjo užtikrinti naują gyvenimą aname pasaulyje. Egiptiečiai norėjo per amžius gyventi Nendrių lauke, kur palaimintieji mirusieji nuima gausų derlių, budriai stebimi požemio pasaulio valdovo Ozyrio.

AMŽINAS GYVENIMAS

Mitas apie Ozyrį teikė senovės egiptiečiams viltį po mirties gyventi toliau kitame pasaulyje. Iš pradžių su Ozyriu vėlių karalystėje buvo tapatinamas tik miręs faraonas, bet ilgainiui nemirtingumo galėjo tikėtis kiekvienas egiptietis.

Senovės egiptiečių nuomone, kad gyvenimas po mirties nenutrūktų ir tęstųsi toliau Nendrių lauke, reikia pasirūpinti visomis asmenybės sudedamosiomis dalimis: lavonu, vardu, šešėliu, ba ir ka, kurie abu kartu daugmaž atitinka sielą. Po mirties Anubis, dievas su šakalo galva, vesdavo sielą į Dviejų tiesų salę.

Dievo Ozyrio (kairėje) kulto centras buvo Abidas, kur daugiau kaip 2000 metų vykdavo šio dievo misterijos. Buvo vaidinamas jo nužudymo mitas, paskui buvo statomas džedas – stulpas, stilizuotas kviečių pėdas, simbolizuojantis pasaulio ašį ir Ozyrio prisikėlimą. Kapuose randamos „Ozyrio lovos“, medinės Ozyrio pavidalo dėžės, pripiltos žemių, apsėtų miežiais,– būsimojo gyvenimo laidas.

Nendrių laukas buvo tas pats Egiptas, tik daug geresnis. Mirusiesiems buvo pažadėti gausūs miežių ir dvigrūdžių kviečių derliai. Kviečiai buvo šventieji Ozyrio augalai, todėl pirmą pėdą kasmet surišdavo pats faraonas.

MIRUSIŲJŲ VALDOVAS

Kadaise Ozyris karaliavo žemėje. Jis išmokė egiptiečius dirbti žemę, kepti duoną, daryti vyną, apdoroti auksą ir sidabrą, statyti miestus, garbinti dievus, sukūrė jiems įstatymus ir išrado raštą. Bet pavyduolis brolis Setas jį nužudė, sukapojo lavoną į 14 dalių ir išmėtė jas po visą Egiptą.

Izidė surinko vyro kūno dalis, nerado tik tos, kurią prarijo godus dievas krokodilas Sebekas. Ji, išminties dievas Totas su ibio galva ir mirusiųjų globėjas Anubis* su šakalo galva sulipdė Ozyrio kūną – tai buvo pirmoji mumija. Magiškais ritualais ji grąžino Ozyriui gyvybę, bet neilgam – jis spėjo tik pradėti sūnų Horą, o paskui turėjo grįžti į požemio pasaulį valdyti mirusiųjų.

*Anubis (dešinėje) balzamavo Ozyrio lavoną.

KIEK SVERIA ŠIRDIS

Pirmąsias egiptiečių mumijas sukūrė gamta. Karštame smėlyje palaidoti lavonai ne supūdavo, o išdžiūdavo. Galimas daiktas, jog tai pastebėję egiptiečiai ir sugalvojo, kaip išsaugoti lavonus, kad jie negestų.

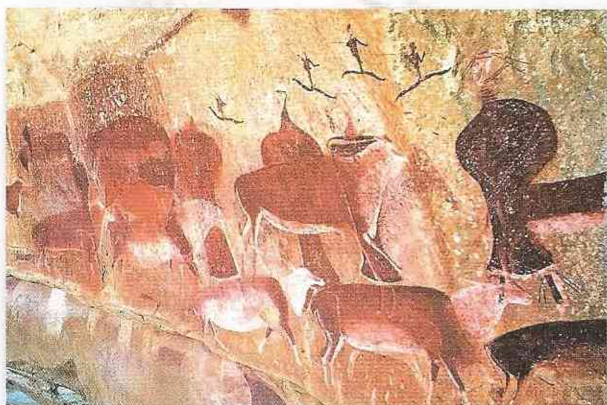

Prieš mumifikavimą balzamuotojai išimdavo lavono plaučius, skrandį, žarnas ir kepenis. Širdį jie palikdavo, nes buvo manoma, kad mirusiojo širdis bus sveriama Dviejų tiesų salėje Maat (tiesos deivės) plunksna.

Jei širdis, apsunkusi nuo nedorų minčių ir darbų, sverdavo daugiau už Maat plunksną, ją prarydavo pabaisa Amat, liūtas su krokodilo galva ir begemoto užpakalinėmis kojomis. Jei širdis būdavo lengva, numirėlis stodavo prieš Ozyrio ir kitų dievų teismą. Tik dievams sutikus, mirusiojo siela galėdavo įžengti į Nendrių lauką.

Dykumų klajokliai

Kalahario bušmėnai, dar vadinami sanais, yra seniausi Afrikos gyventojai, o jų kultūrai mažiausiai 30 000 metų. Pasak mitų, bušmėnai – pirmieji žmonės žemėje. Jie kalba vakariečio ausiai neįprasta kalba, kuriai būdingi sunkūs ištarti čepsimieji garsai ir muzikiniai tonai. Manoma, kad bušmėnų kalbos išsaugojo seniausios žmonių kalbos požymius.

Kadaise bušmėnai buvo paplitę visoje pietų Afrikoje nuo Gerosios Vilties kyšulio iki Kenijos – tai rodo garsieji ryškiaspalviai uolų piešiniai (viršuje antilopės), vaizduojantys žvėris, paukščius, medžioklės, buities, ritualines scenas. XVI a. bušmėnus į Kalahario dykumą išstūmė bantai, o dabar vargšai ir čia nebeturi ramybės, nes jų žemėmis susidomėjo kasybos bendrovės.

1999 m. khomaniai (viena bušmėnų genčių) laimėjo bylą su Pietų Afrikos Respublika ir gavo 65 000 hektarų Kalahario dykumos. Tačiau Botsvanos valdžia iki šiol bando išvaryti bušmėnus iš Centrinio Kalahario medžioklės draustinio, nes jų žemėje rasta deimantų.

MEDŽIOTOJAI RANKIOTOJAI

Bušmėnai – klajokliai. Jie gyvena giminėmis maždaug po 100 žmonių. Kiekviena giminė kalba savo tarme. Šiandien jie bastosi atšiaurioje Kalahario dykumoje (Namibijoje, Botsvanoje ir Pietų Afrikos Respublikoje), nes prie sunkių gyvenimo sąlygų yra puikiai prisitaikę: iš drėgnos žemės moka išgauti vandenį, žino augalų ir gyvūnų gydomąsias ir maistines savybes.

Apie du trečdalius maisto giminei parūpina moterys: jos ieško valgomų šaknų, uogų, paukščių kiaušinių ir delikatesų, kaip antai baltų termitų lėliukių, vadinamų „bušmėnų ryžiais". Vyrai medžioja – iš lanko strėlėmis su užnuodytais antgaliais šaudo antilopes, ypač kanas.

Bušmėnams gamta ir antgamtis neatskiriamai susipynusios. Toks požiūris į pasaulį turi savito žavesio. Įrašas naujame Pietų Afrikos Respublikos herbe (kairėje) dabar jau išnykusia cksamų kalba reiškia: „Skirtingi žmonės, vienykitės".

CKAGENO KANA

Ckagenas, vabzdys maldininkas, iš žento Kvamangos sandalo skiautės sukūrė pirmąją kaną. Antilopę jis įtrynė medumi, kad plaukas žvilgėtų. Kaskart, kai Ckagenas parvykdavo namo, kana būdavo paūgėjusi, ir tai matydamas, Ckagenas dainuodavo iš džiaugsmo.

Bet jo klastingas vaikaitis Ichneumonas pamatė kaną ir papasakojo apie ją tėvui. Kvamanga išėjo medžioti ir nušovė kaną. Parvykęs Ckagenas pamatė, kad žentas mėsinėja antilopę, ir apsiverkė. Iš pykčio jis lazda pradūrė kanos tulžies pūslę, iš jos plūstelėjo tamsa ir apgaubė visatą. Tada Ckagenas sukūrė mėnulį. Dabar vyrai eina medžioti mėnesienoje. Bet kanos, kadaise jaukios ir romios, visiškai sulaukėjo, ir jas dabar sunku pagauti.

PASKUTINIS BUŠMĖNAS

Bušmėnai tikėjo aukščiausiąją būtybę, visatos kūrėją ir melsdavosi jai, prašydami sėkmės medžioklėje, lietaus ar sveikatos. Vienas šio dievo kūrėjo vardų – Ckagenas. Ckagenas – žmogaus pavidalo kultūrinis herojus pokštininkas, iš pažiūros nesiskiriantis nuo bušmėno, bet galintis pasiversti bet kuo. Dažniausiai Ckagenas pasiverčia maldininku arba kana.

Bušmėnai manė, kad Ckagenas sukūrė pasaulį, jį sapnuodamas. Bušmėnų šamanai patenka į tokį pat kuriamąjį sapno transą, kai reikia panaudoti savo galias, kaip antai sukelti lietų. Ckagenas mėgo kanas, ir bušmėnai tikėjo, kad tik šios antilopės žino, kur jis yra – žmonės niekada nežino. Pokštininkas Ckagenas kartais bando nukreipti medžiotojų dėmesį, kad pašauta kana atsipeikėtų ir pabėgtų.

Bušmėnai – puikūs pasakotojai. XIX a. aštuntajame dešimtmetyje Kapo kolonijos Keiptauno kalėjime buvo užrašyta daugybė cksamų, vienos bušmėnų genties, mitų: cksamai kalėjo už tokius nusikaltimus kaip avies vagystė iš bado.

Cksamų kalba ir kultūra jau išnykusi, baltųjų vykdomas genocidas pasiekė tikslą: XIX a. antroje pusėje persekiojama ir žudoma kaip žvėrys gentis išmirė badu. Bet Kalahario dykumoje dar esama daugybės bušmėnų genčių. Jie iki šiol neperėmė vakarietiškos gyvensenos ir toliau laikosi akmens amžiaus kultūros.

Mavu Lizos valia

Senovinėje Dahomėjos karalystėje vakarų Afrikoje (dabar Benino Respublika) buvo sukurta viena įdomiausių ir nuosekliausių mitologijų šiame žemyne. XVIII a. pradžioje karališkoji šeima pasirūpino sutvarkyti religiją pagal tam tikrą sistemą ir ją sinkretizuoti. Ir vis dėlto Benine liko daugybė dievų bei kultų, kurie niekur nepritapo.

Per Fa apeigas būrėjas į drožinėtą medinį dubenį (kairėje) keturis kartus meta arekos palmės riešutus ir pagal tai, kaip jie krinta (stačiai ar gulsčiai), bando atspėti, ką nori pasakyti Mavu. Esama šešiolikos pagrindinių riešutų išsidėstymo būdų, kiekvienam jų priskirtos tam tikros eilės (iš viso jų 256), paprastai susijusios su mitais.

Fonai tiki, kad jų protėvis buvo Sogbo (dešinėje skulptūra iš Dahomėjos). Jis perėjo dykumą su žmonomis Heti ir Heto ir apsigyveno Dahomėjoje. Jei kas nors pradeda riesti nosį, fonai klausia: „Gal tu Sogbo?“

DU VEIDAI

Dauguma Benino gyventojų – fonai. Jų mitai panašūs į kaimynų jorubų (Nigerija) ir evių (Togas). Pavyzdžiui, visos šios tautos atlieka apeigas, fonų vadinamas Fa. Per šias apeigas kviečiami įvairūs vodanai (dievai) žmonėms padėti ir patarti. Fa apeigose sužinoma kūrėjo Mavu valia. Mavu Liza – vyriausiasis fonų panteono dievas, androginiška būtybė, pagimdžiusi visus kitus dievus. Pagal seniausius mitus Mavu Liza buvo du atskiri dievai, dvyniai kūrėjai: moteris Mavu (jos akys – mėnulis, ji gyvena vakaruose ir valdo naktį) ir vyras Liza (jo akys – saulė, jis gyvena rytuose ir valdo dieną). Mavu – pasaulio išminties, Liza – jėgos įsikūnijimas. Fonų kalba „mavu“ reiškia „dievas“.

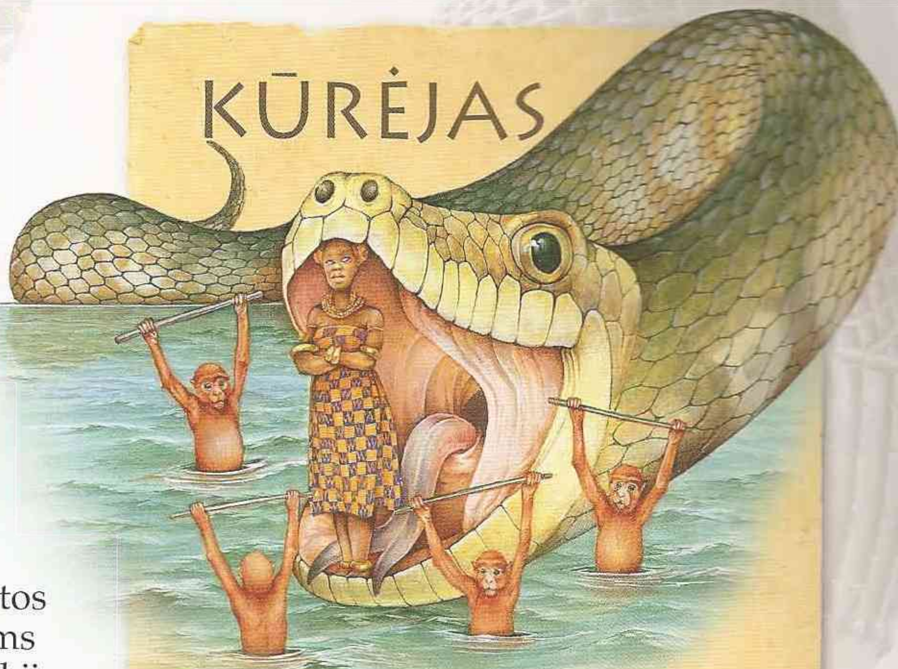
Mavu Liza sukūrė daug dievų, kaip antai geležies (karo ir ginklų) dievą Gu (kairėje) ir pokštininką Legbą, vienintelį iš septynių Mavu vaikų, mokančių dangaus kalbą. Todėl ir dievai, ir žmonės turi kreiptis į Mavu per „dievų vertėją" Legbą.

DIEVYBĖS

Aido Chvedo, vaivorykštės gyvatė, turi savo kitos lyties antrininkę – fonų dievybėms tai įprastas dalykas. Sakoma, kad ji pasirodė žemėje sykiu su pirmuoju vyru Adanhu ir pirmąja moterimi Ieva, kuriuos sukūrė Mavu.

Aido Chvedo dvynė gyvena danguje – tai vaivorykštė. Ja į žemę atskrieja žaibai. Aido Chvedo reiškia „esanti ir žemėje, ir danguje".

KŪRĖJAS

Kai Mavu kūrė pasaulį, Aido Chvedo deivę visur nešiojo nasruose. Todėl žemėje tiek kalnų ir daubų – nes jos reljefą šliauždama suformavo gyvatė. Baigusi kurti pasaulį, Mavu pamatė, jog žemė perkrauta kalnų, medžių, gyvūnų, todėl reikia, kad ją kas nors laikytų. Aido Chvedo buvo liepta susiraityti į kamuolį ir paremti žemę. Mavu sukūrė jūrą Aido Chvedo pailsėti. Kartais gyvatė sujuda, norėdama patogiau įsitaisyti, — tada įvyksta žemės drebėjimas. Aido Chvedo minta geležies luitais, kuriuos jai daro raudonosios beždžionės, gyvenančios jūroje. Jei beždžionės pristigs geležies, vaivorykštės gyvatė iš bado ims graužti savo uodegą. Tada žemė su viskuo įkris į jūrą ir ateis pasaulio pabaiga.

Gyvatės dvynės Aido Chvedo – populiariausi fonų dievai, su vergais iš Benino atkeliavę į Vest Indiją ir tapę Haičio vudu dievybėmis. Haityje vyriškosios lyties gyvatė vadinama Dambala Vedo, o jo pati, moteriškosios lyties gyvatė, — Ajida Vedo. Šios gyvatės – turto, sėkmės ir laimės dievai.

KITOS MITINĖS BŪTYBĖS

EUROPA

GRAIKAI:

Erinijos
Keršto deivės. Gyveno požemio karalystėje ir baudė už neteisybes žemėje. Lotyniškai vadintos furijomis.

Erotas
Meilės dievas, gimęs iš Chaoso pradžių pradžioje.

Gorgonės
Trys pabaisos, nuo kurių žvilgsnio mirtingi žmonės suakmenėdavo. Gorgonei Medūzai su gyvatėmis vietoj plaukų Persėjas nukirto galvą.

Hefaistas
Šlubas ugnies ir kalvystės dievas, Afroditės vyras.

Heraklis
Didvyris, Dzeuso ir mirtingos moters Alkmenės sūnus. Jį išgarsino 12 žygdarbių. Po mirties tapo dievu.

Hermis
Dievų pasiuntinys, keliautojų, sukčių ir vagių globėjas, mirusiųjų sielų palydovas. Dievas Panas – jo sūnus.

Horos
Dzeuso ir Temidės dukterys, metų laikų ir gamtos jėgų deivės.

Ikaras
Išradėjo Dedalo sūnus. Kai jie bėgo iš Kretos, pasidarę sparnus iš vašku sulipdytų plunksnų, Ikaro sparnų vaškas nuo saulės ištirpo, ir jis nukrito į jūrą.

Midas
Frigijos karalius. Dėkingas Dionisas išpildė jo norą: viskas, ką Midas paliesdavo, virsdavo auksu.

Moiros trys graikų lemties deivės (Kloto, Lachesė ir Atropė), skiriančios žmogui kokią nors dalią.

Mūzos
Devynios meno ir mokslo deivės: Erato, Euterpė, Kaliopė, Klėjo, Melpomenė, Polihimnija, Terpsichora, Talėja, Uranija.

Orfėjas
Didis dainius ir muzikantas, Apolono ir mūzos Kaliopės sūnus. Jam nepavyko iš požemio karalystės susigrąžinti mirusios žmonos Euridikės.

Panas
Pusiau žmogaus, pusiau ožio pavidalo gyvulių bandų, miškų ir laukų dievas.

Pandora
Hefaisto iš molio nulipdyta moteris, Prometėjo brolio Epimetėjo („gudraus po laiko") žmona. Jos kraitis buvo dievų padovanota skrynia su visomis žmonių nelaimėmis ir ligomis.

Persėjas
Didvyris, Dzeuso ir mirtingos moters Danajės sūnus. Nudėjo gorgonę Medūzą.

Prometėjas
Titano Japeto sūnus. Jo vardas reiškia „iš anksto apgalvojantis". Prometėjas iš molio nulipdė žmones ir pavogė jiems ugnį iš dievų. Už tai buvo prirakintas prie uolos, ir erelis kasdien lesė jam kepenis.

Sirenos
Pusiau paukščiai, pusiau moterys dieviškais balsais. Jos dainomis prisiviliodavo jūreivius ir išččiulpdavo jiems kraują.

ROMĖNAI:

Ana Perena
Naujųjų metų deivė. Iš pradžių laikyta Didonės seserimi, atvykusia į Italiją pas Enėją.

Angerona
Slaptumo deivė.

Atargatis
Sirų vaisingumo deivė. Jos mitai panašūs į Inanos/ Ištarės, vyro vardas – Dušara.

Belas
Sirų dangaus dievas, garbintas Palmyroje ir Romoje. Sudarė dievų triadą su saulės dievu Jarichbolu ir mėnulio dievu Aglibolu.

Belona
Karo deivė, Marso žmona.

Diana
Augalijos ir mėnulio deivė, moterų ir gimdyvių globėja. Vėliau sutapatinta su graikų Artemide medžiotoja.

Fidėja
Ištikimybės priesaikai deivė.

Fortūna
Likimo ir sėkmės deivė.

Janas
Kiekvienos pradžios (pirmojo metų mėnesio, žmogaus gyvenimo pradžios), durų ir miestų vartų dievas. Meldžiantis dievams, Jano vardas buvo minimas pirmasis.

Junona
Etruskų kilmės santuokos, motinystės ir vaisingumo deivė, Jupiterio žmona, tapatinta su graikų Hera.

Kastoras ir Poluksas (gr. Polideukas)
Dvyniai Dioskūrai, Dzeuso ir Ledos sūnūs. Pagalbininkai bėdai ištikus.

Konsas
Žemdirbystės dievas, grūdų atsargų saugotojas.

Kvirinas
Sabinų karo dievas, sudaręs dievų triadą su Jupiteriu ir Marsu.

Opė
Gausaus derliaus deivė.

Parkos
Trys romėnų likimo deivės.

Sabazijas

Trakų dievas, tapatinamas su Bakchu. Siejamas su Kibelės, Didžiosios Motinos, kultu.

Terminas
Sienų, žemės, sklypų ribų dievas.

KELTAI:

Brigita
Pranašysčių, gydymo ir poetų deivė. Dagdos duktė, krikščionių pasaulyje garbinama kaip šv. Brigita.

Cernunas
Raguotas žvėrių valdovas, gausos ir vaisingumo dievas.

Lugas
Airių saulės ir šviesos dievas.

Morigana
Karo ir mirties kovos lauke deivė. Mėgsta pasiversti varna.

Nantosvelta
Vaisingumo deivė, galų dievo su plaktuku Sucelo žmona. Jos vardas reiškia „vingiuota upė".

NORMANAI:

Egiras
Jūros dievas, vedęs skenduolių deivę Ran.

Heniras
Tylusis dievas, asas, po paliaubų kaip įkaitas pasiųstas gyventi pas vanus. Visiškai nesugebėjo apsispręsti.

Kvasiras
Išmintingiausias iš visų būtybių, sukurtas iš asų ir vanų seilių po karo. Kvasį nužudė nykštukai ir iš jo kraujo padarė poezijos midaus.

Mimiras
Išminties ir pranašysčių dievas.

Skadi
Milžino Tjacio duktė, deivė medžiotoja, jūrų dievo Njordo žmona.

Surtas
Ugnies milžinas, kuris sudegins pasaulį per paskutinį dievų mūšį ragnaroką.

UGROFINAI:

Ilmarinenas
Dievas kalvis, nukalęs dangaus skliautą, šviesulius ir stebuklingą malūnėlį sampo.

Luonotara
Pasaulio kūrėja, dangaus mergelė, Veinemeineno motina.

SLAVAI:

Belobogas ir Čiornobogas
Vakarų slavų priešinga (gėrio ir blogio) dievų pora.

Chorsas
Saulės dievas.

Rodas
Giminės pratęsimo dievas.

Velesas
Naminių gyvulių globėjas ir turto dievas.

Azija

ŠUMERAI-AKADAI ir KANAANIEČIAI:

Adapa
Legendinis Eridu miesto valdovas, akadų herojinio mito veikėjas, dievo Enkio sūnus, atsisakęs nemirtingumo.

Baalas
Kanaaniečių vaisingumo, perkūno ir lietaus dievas.

Nabu
Akadų išminties ir rašto dievas, rašantis Likimo lenteles, raštininkų globėjas, vaizduojamas su grifeliu rankoje.

Nana
Šumerų mėnulio dievas, akadų vadinamas Sinu.

Utu
Šumerų saulės dievas, visaregintis dievų ir žmonių teisėjas. Akadai jį vadino Šamašu.

INDAI:

Agnis
Ugnies dievas.

Bara Devas
Baigų lydiminės žemdirbystės dievas.

Buda
Gautama (~563-480 pr. Kr.) buvo didis išminčius, pasiekęs nušvitimą, budizmo pradininkas. Hinduistai mano, kad Buda – vienas iš dešimties dievo Višnu avatarų. Ankstesnių Budos gyvenimų istorijos pasakojamos džatakose.

Durga
Deivė kovotoja, pasaulio tvarkos saugotoja, tūkstantrankis, siaubingas deivės Šaktės pavidalas. Ji atsirado demono Mahišo sunaikinti.

Garuda
Paukščių valdovas.

Indra
Dangaus, griaustinio ir žaibo dievas.

Inga
Singpho molio mergelė, virtusi žeme.

Jama
Mirties dievas.

Kali
Mirties ir gimimo deivė, demonų naikintoja, dieviškosios energijos griaunamojo aspekto personifikacija.

Kama
Meilės dievas

Krišna
Aštuntasis Višnu avatara

Mahadevi
Didžioji Deivė; deivės Uma, Parvatė, Kali ir Durga – skirtingi jos pavidalai.

Mu
Singpho debesų jaunikaitis, virtęs dangumi.

Parvatė
Himalajų kalnų deivė, dievo Šivos žmona, dar vadinama Uma.

KITOS MITINĖS BŪTYBĖS

Azija

JAPONAI:

Aeoina-kamujas
Ainų kultūrinis didvyris, dar vadinamas Ainurakuru.

Benten
Muzikos ir menų deivė, viena iš septynių laimės dievų.

Cukijomis
Mėnulio dievas, Idzanagio sūnus ir Susano brolis.

Kotankorkamujas
Ainų dievas.

KINAI:

Čang Ė
Mėnulio deivė, šaulio I žmona.

I
Dieviškasis šaulys, nušovęs devynias iš dešimties saulių.

Si Hė
Dangaus valdovo Di Dziuno žmona, dešimties saulių motina.

Si Vang Mu
Vakarų pusės motina valdovė, Nefrito imperatoriaus žmona.

SIBIRO TAUTOS:

Tangenas
Pasaulio kūrėjas sykiu su Varnu; Varnas iš jo pavogė saulę.

Amerika

INDĖNAI:
ŠIAURĖS AMERIKA

Aušrinė
Galingiausia žvaigždė ponių mitologijoje.

Avonavilona
Zunių genties dievas kūrėjas, iš savo minčių sukūręs gyvybę teikiantį rūką, o iš savo kūno – dangų ir žemę.

Dangaus skliauto laikytojas ir Titnagas
Pasak irokėzų mitų, Igentsės vaikai, pasaulio kūrėjai ir varžovai.

Didysis Juodasis Meteoras
Ponių bizonų šeimininkas ir nakties valdovas. Iš jo šamanai gauna šventuosius gydymo ryšulius.

Gluskapas
Gluskapas ir jo dvynys brolis vilkas Malsumas drauge sukūrė šiaurės rytų pakrantę.

Igentsė
Irokėzų genčių, kaip antai senekų, deivė, žemė motina, vaizduojama senės pavidalu.

Kajakas
Aliaskos eskimų kūrimo mitų ciklo herojus, pasaulio keitėjas.

Keturios šiaurės būtybės
Keturios būtybės parūpina poniams maisto.

Kintančioji moteris
Navahų gyvybės ir kūrimo deivė; žiemą pasensta, vasarą atjaunėja.

Pirmasis kūrėjas ir Vienišius
Du mandanų pasaulio kūrėjai. Vėliau Pirmasis kūrėjas pasivertė Kojotu.

Vakan Tanka
Didžioji paslaptis; pasak lakotų mitų, dievas kūrėjas arba gyvybės jėga.

Vakanda
Nematoma gyvybės jėga, pasak omahų mitų, persmelkianti visus dalykus.

Vandens vaikas ir Pabaisų žudikas
Kultūriniai navahų herojai, saulės ir Kintančiosios moters sūnūs.

Vinabodžas
Algonkinų kultūrinis didvyris pokštininkas, kartais vadinamas Nanabožu.

CENTRINĖ AMERIKA

A Pučas
Majų mirties dievas.

Čalčiutlikujė
Actekų upių ir stovinčio vandens deivė, Tlaloko žmona.

Ehekatlis
Vėjo deivas, vienas Kecalkoatlio pavidalų.

Huicilopočtlis
Vyriausiasis actekų dievas, naujos saulės, karo ir medžioklės dievas.

Icamna
Majų dangaus valdovas, Iščelės, gimdymo ir gydymo deivės vyras.

Ometeotlis
Actekų dvilypumo dievas, visos kūrinijos šaltinis.

Tlalokas
Actekų lietaus ir perkūno dievas.

Tosė
„Senė", actekų žemės deivė, dievų motina.

PIETŲ AMERIKA

Haburis
Venesuelos varao genties kultūrinis didvyris.

Joalochai
Ugnies Žemės jamanų kultūriniai herojai broliai.

Koočas
Dangus, Argentinos tehuelčių genties kūrėjas.

Kuvajus
Brazilijos kubėjų kultūrinis herojus.

Mamakoča
Inkų jūros ir vandens deivė, Virakočos žmona.

Pačamama

Inkų žemės deivė.

Piljanas
Čilės araukanų griaustinio dievas.

Pulovė
Kolumbijos guachirų medžiojamų žvėrių požeminė motina.

Tokva
Matakų (Gran Čakas) kultūrinis herojus pokštininkas ir mirusiųjų valdovas.

Vanadis
Venesuelos jekuanų dievas kūrėjas ir kultūrinis herojus.

Vatavineva
Ugnies Žemės jamanų vyriausioji dievybė.

Vien kaulai
Brazilijos banivų kūrėjas.

Okeanija ir Australija

POLINEZIEČIAI/ MELANEZIEČIAI/ MIKRONEZIEČIAI:

Autran
Žemės deivė ir žmonių motina Karolinų salų Ifaluko atole.

Bego Tanutanu
Mono-alu (Saliamono salos) kultūrinis didvyris.

Gebas
Milžinas, kurio kūnas virto žeme, o galva – saule, pasak Papua Naujosios Gvinėjos marindanimų mitų.

Metikikis
Tikopijų kultūrinis didvyris.

Papa
Maorių mitų motina žemė.

Rangis
Maorių mitų tėvas dangus.

AUSTRALAI:

Baijamė
Pietryčių Australijos genčių aukščiausioji būtybė, visa ko tėvas.

Džangavulai
Arnhemo Žemės jolngų genties sapnalaikio protėviai.

Lumaluma
Arnhemo Žemės gunvingų sapnalaikio protėvis ir kultūrinis herojus.

Mamuboidžunda
Didysis voras, sykiu su vaivorykštės gyvate Džarapiriu sukūręs varlpirių (centrinė Australija) pasaulį.

Matamajas
Pasak narinjerių (pietų Australija) mitų, Nurunderio sūnus, pirmasis numirėlis.

Mimi
Mažutės Arnhemo Žemės genčių dvasios.

Ungambikulai
Arandų (centrinė Australija) sapnalaikio protėviai, suteikę nebaigtiems žmonėms formą.

Afrika

EGIPTIEČIAI:

Bastet
Džiaugsmo ir pramogų deivė su katės galva.

Besas
Bjaurus nykštukas, atbaidantis piktąsias dvasias.

Gebas
Žemės dievas.

Hator
Dangaus karvė, meilės, muzikos, linksmybių deivė, faraono globėja.

NEGRAI:

Abereva
Akanų ir ašančių (Gana) žemės dvasia.

Adžokas
Lotukų (Sudanas) dievas, geras, jei žmonės padoriai elgiasi. Už nesutarimus šeimoje baudžia mirtimi.

Ala
Ibų (rytų Nigerija) žemės deivė motina.

Dksujis
Dar vienas Ckageno, pietų Afrikos bušmėnų kultūrinio didvyrio ir protėvio, vardas.

Gamabas
Kalnų damarų (Namibija) gyvybės, mirties ir gamtos atsinaujinimo dievas.

Jurugu
Dogonų (Malis) kultūrinis didvyris, pokštininkas šakalas.

Leza
Ilų (Zambija) lietaus ir perkūno dievas.

Nkulunkulu
Zulų (Pietų Afrikos Respublika) dievas kūrėjas. Į kasdienį žmonių gyvenimą nesikiša.

Obatala
Jorubų (Nigerija) dangaus skliauto dievas ir pasaulio valdovas.

Oduduva
Jorubų (Nigerija) žemės deivė.

Uhlakanjana
Zulų (PAR) kultūrinis didvyris pokštininkas.

ŽODYNĖLIS

aborigenai senieji Australijos gyventojai.

actekai Centrinės Amerikos indėnų kiltis, sukūrusi valstybę ir XII-XVI a. viešpatavusi Meksikoje.

administracija valstybės valdymo organų sistema.

akmens amžius seniausias žmonijos istorijos laikotarpis, kai įrankiai ir ginklai daugiausia buvo daromi iš akmens. Truko iki pirmųjų metalo dirbinių atsiradimo.

akropolis įtvirtintas senovės Graikijos miesto centras, paprastai ant kalvos.

ambrozija dievų maistas, teikiantis amžiną jaunystę.

amuletas mažas ant kaklo kabinamas daiktelis, saugantis nuo nelaimių.

androginiškas dvilytis.

animizmas tikėjimas dvasiomis.

ankhas ąsotasis kryžius, saulės apvaisintos žemės ir gyvybės simbolis.

antropomorfizmas dievo vaizdavimas žmogaus pavidalu.

archajiškas senovinis.

archeologija mokslas, tiriantis praeitį iš materialinės kultūros liekanų.

archeologiniai radiniai senovės žmonių pagaminti daiktai ar jų dalys, išlikę archeologijos paminkluose (vietose, susijusiose su senovės žmonių gyvenimu ir veikla).

arterija kraujagyslė, kuria kraujas teka iš širdies; kai kuriuose mituose upė laikoma arterija, kuria teka kraštovaizdžio gyvybės syvai.

asketizmas visų pasaulietiškų malonumų atsisakymas religiniais sumetimais.

atolas žema žiedo pavidalo koralų sala su lagūna viduryje.

atributas esminis daikto, reiškinio požymis arba ženklas

avatara hinduistų dievo įsikūnijimas kokiu nors pavidalu.

balzamuoti apsaugoti lavoną nuo trūnijimo tam tikromis medžiagomis.

barbaras senovės Graikijoje taip buvo vadinami svetimšaliai. Šis žodis turėjo paniekinamą nekultūringo tamsuolio reikšmę.

bronzos (žalvario) amžius žmonijos istorinės raidos laikotarpis tarp akmens amžiaus ir geležies amžiaus.

ciklonas oro cirkuliacija žemo atmosferos slėgio srityje. Ciklone oras spirale juda į centrą iš pakraščių.

civilizacija aukštas visuomenės raidos ir materialinės kultūros lygis.

daoizmas kinų filosofijos kryptis, skatinusi siekti vienovės su gamta, nesipriešinant natūraliai tvarkai.

delikatesas ypač skanus valgis.

delta lyguma, susidariusi iš sąnašų ties upės žiotimis, kur srovė skaidosi į šakas.

Didžioji Deivė moteriškojo prado įsikūnijimas. Gali būti maloninga arba grėsminga.

dinastija tos pačios giminės monarchai, paveldintys sostą.

dioskorėja daugiametis atogrąžų kraštų žolinis augalas. Kai kurių rūšių šakniagumbiai (jamsai) valgomi.

dvasių šokis 1870 m. kilusio Šiaurės Amerikos indėnų religinio sąjūdžio apeigos, turinčios išgelbėti nuo ligų ir mirties visus žemyno čiabuvius.

džatakos pasakojimai apie ankstesnius Budos gyvenimus.

eliksyras stebuklingas gėrimas, galintis suteikti nemirtingumą arba amžiną jaunystę.

epas didelis eiliuotas kūrinys, apdainuojantis legendinį didvyrį. Epo tema dažnai – kelionė arba žygdarbis.

epidemija didelis užkrečiamosios ligos išplitimas.

etiketas kurios nors visuomenės tinkamo elgesio normos, mandagumo taisyklės.

fasadas kuri nors išorinė pastato pusė.

fetišas daiktas, tapęs garbinimo objektu, tikinčiųjų įsitikinimu, turintis antgamtinių savybių.

flotilė laivų grupė.

freska sienų tapybos kūrinys.

frizas dekoratyvinė reljefinė arba tapyta juosta, skirianti pastato plokštumas.

geležies amžius žmonijos istorijos laikotarpis, prasidėjęs II tūkstantmečio pr. Kr. pabaigoje, kai darbo įrankiams ir ginklams gaminti imta naudoti geležis.

genealogija giminės, šeimos kilmės istorija.

genocidas tam tikros etninės grupės naikinimas dėl jos tautybės ar religijos.

gentis bendruomenė, susijusi giminyste, teritorija, kalba, ūkiu ir papročiais.

hierarchija daugiapakopė organizacinė struktūra su tarnybinių laipsnių eile pavaldumo tvarka.

hieroglifai figūriniai senovės egiptiečių išrasti ženklai, žymintys sąvokas, skiemenis arba garsus.

iglu kupolo pavidalo statinys iš ledo plytų.

iliuzija klaidingas tikrovės suvokimas.

imperija didelė monarchinė valstybė, kuriai priklauso nukariauti kraštai ir kolonijos.

in kinų filosofijoje moteriškasis, pasyvus pradas, siejamas su žeme, tamsa ir šalčiu, jang priešybė

iniciacija priėmimo į suaugusiųjų bendruomenę apeigos.

inkai Pietų Amerikos indėnų gentis, kurių imperija labiausiai klestėjo XV a.

institucija visuomeninė įstaiga; visuomenės santykių forma.

jamsai dioskorėjos valgomi šakniagumbiai, panašūs į bulves. Turi daug krakmolo.

jang kinų filosofijoje vyriškasis, aktyvus pradas, siejamas su dangumi, šviesa ir karščiu

kajakas Arkties tautų valtis, aptraukta jūros gyvūnų oda.

kalvarija kryžiaus kelio stotis su koplyčia, paprastai kalvotoje vietoje.

karibus Šiaurės Amerikos šiaurinis elnias.

kecalis labai puošnus Centrinės Amerikos miškų paukštis smaragdo žalumo plunksnomis, skaisčiai raudona krūtine.

klajokliai nesėslios piemenų arba medžiotojų gentys.

kolonizuoti kurti gyvenvietes svetimoje šalyje.

konfucianizmas etinė politinė ir religinė filosofinė doktrina, kurią skelbė Konfucijus.

konkistadorai ispanų ir portugalų užkariautojai, sunaikinę kelias Pietų ir Centrinės Amerikos indėnų civilizacijas.

kosmosas visata.

kultas religiniai veiksmai (maldos, giesmės, aukos), kuriais siekiama antgamtinių jėgų palankumo.

kultūra visa, kas sukurta visuomenės fiziniu ir protiniu darbu.

kultūrinis didvyris mitinis personažas, kuris gauna ar sukuria žmonėms įvairius daiktus (ugnį, darbo įrankius), moko juos įvairių darbų, nustato tam tikrą visuomeninę tvarką ir ritualus, dalyvauja tvarkant pasaulį, kuriant ir tobulinant žmogų.

kvarcas mineralas, silicio dioksidas.

lydiminė žemdirbystė iškertamas ir sudeginamas miškas, skynime sėjama.

lagūna negili įlanka, kurią nuo jūros skiria atolas.

majai pietinės Meksikos indėnų tauta, sukūrusi vieną seniausių Amerikos civilizacijų, kuri klestėjo nuo 300 iki 900 m. po Kr.

manijokas daugiametis atogrąžų krūmas, kilęs iš Centrinės Amerikos. Iš šakniagumbių gaminami miltai ar kruopos.

mauzoliejus didžiulis antkapinis statinys.

meditacija didelio susikaupimo būsena, susimąstymas.

medžiotojai-rankiotojai gentis, kuri maitinasi medžioklės laimikiu, surinktais vaisiais, uogomis ir iškastomis šaknimis.

misionieriai žmonės, nuvykę į kitą šalį atversti vietos gyventojų į savo tikėjimą.

misterijos paslaptingos religinės apeigos, kuriose turėjo teisę dalyvauti tik įšventintieji.

mitas sakmė ar padavimas apie dievus, deives, kitas antgamtines būtybes ir didvyrius, paprastai perteikiantis visuomenės, kurioje buvo sukurtas, pažiūras į visatos ir gamtos reiškinių kilmę.

monolitas vientisas uolienos gabalas.

mumija užkonservuotas (apsaugotas nuo gedimo) lavonas. Gali būti balzamuotas (senovės Egipto mumijos), išdžiūvęs arba sušalęs.

musonas pastovus sezoninis vėjas, du kartus per metus keičiantis kryptį.

neolitas paskutinis akmens amžiaus periodas (~8300-2000 pr. Kr.), naujasis akmens amžius.

normanai Jutlandijos (Danijos) ir Skandinavijos (Norvegijos ir Švedijos) senieji gyventojai, kariai plėšikai, puldinėję Europą nuo VIII iki XI a.

orakulas žynių pranašystė, pranašavimų vieta arba pats pranašautojas.

orgijos šventi misterijų vaidinimai.

paleolitas senasis akmens amžius; seniausias žmonijos istorijos laikotarpis (iki XII-VIII tūkstantmečio pr. Kr.).

panteonas kurios nors religijos dievų visuma.

parlamentas svarbiausias tautos atstovavimo organas, kartais ir aukščiausias valdžios organas.

pasatas pastovus atogrąžų vėjas.

personifikacija žmogaus savybių suteikimas gamtos reiškiniams, gyvūnams arba abstrakčioms sąvokoms.

piktografija piešinukų raštas.

pokštininkas komiškasis kultūrinio didvyrio antrininkas.

polis antikinio pasaulio miestas-valstybė.

pomirtinis pasaulis mirusiųjų arba jų vėlių buveinė.

priešistorė seniausi laikai, iš kurių nėra rašytinių šaltinių, nes raštas dar nebuvo išrastas.

psichopatas psichiškai nestabilus asmuo, linkęs į smurtą.

regalija valdovo valdžios ženklas.

relikvinė įtaisas, kuriame laikomos relikvijos (šventųjų palaikai, drabužiai, naudoti daiktai).

respublika valstybė, kurią valdo visų žmonių išrinkti atstovai.

ritualas religinės apeigos, atliekamos pagal nustatytą tvarką.

runos seniausio germanų rašto ženklai.

salto kūlvirstis ore.

savana atogrąžų stepė, apaugusi žole ir krūmokšniais.

senatas senovės Romos aukščiausioji valstybės taryba.

sinkretizmas kelių religijų susiliejimas.

skeptras karaliaus valdžios ženklas – puošni lazda.

šafranas geltoni dažai ir prieskonis iš džiovintų kroko purkų.

šamanas žiniuonis ir gydytojas, tarpininkas tarp žmonių ir dvasių.

šamanizmas pirmykštės religijos forma, pagrįsta tikėjimu, kad šamanas gali tiesiogiai bendrauti su dvasiomis ir veikti tikrovę.

šumerai senovės tauta, gyvenusi pietų Mesopotamijoje. Apie 3000 m. pr. Kr. sukūrė savo civilizaciją. Uras buvo vienas iš šumerų miestų-valstybių.

tabu daiktas arba veiksmas, kurį draudžia papročiai arba nuo kurio atbaido magiško atpildo grėsmė.

taifūnas atogrąžų ciklonas, susidarantis Ramiojo vandenyno šiaurės vakaruose.

tapijoka maisto produktas, pagamintas iš manijoko šakniagumbių.

tektoninės plokštės prieš 200 milijonų visi pasaulio žemynai sudarė vieną masyvą – Pangėją. Kai Žemės plutos (tektoninės) plokštės pajudėjo, Pangėja ėmė skilti, ir galų gale susiformavo dabartiniai žemynai.

telesterijas uždara kulto patalpa, kur vykdavo misterijos.

totemizmas pirmykštis tikėjimas genties ryšiais su totemu.

totemas gyvūnas, augalas ar daiktas, kurį gentis laiko savo protėviu ir globėju.

Uluru didžiulis smiltainio monolitas centrinėje Australijoje, dar vadinamas Erso uola.

vizija tariamasis regėjimas, vaizduotės paveikslas.

vudu haitiečių maginis religinis kultas.

zikuratas senovės Mesopotamijos šalių laiptuoto bokšto pavidalo maldos namai aklinomis sienomis.

RODYKLĖ

PADĖKA

Leidėjai norėtų padėkoti už leidimą perspausdinti nuotraukas arba piešinius. Buvo labai stengtasi nurodyti, kam priklauso panaudotų iliustracijų autorinės teisės. Jei kur nors jos nebuvo nurodytos, leidėjai atsiprašo už neapsižiūrėjimą ir pasižada kitame leidime tai padaryti.

(v = viršus, c = centras, k = kairė, d = dešinė, a = apačia, f = fonas)
p. 2–3 Getty Images, London (Getty); 4–5f Corbis; 4vd Bryan and Cherry Alexander / Arctic Photos (Arctic Photos); 4a Royal Geographical Society / Alamy; 5ad National Geographic Society Image Collection (NGS); 6–7 NGS; 12vk Corbis; 12c Bridgeman Art Library, London (BAL); 12–13 Corbis; 13 Mary Evans picture Library (MEPL); 14vk Werner Forman Archive (WFA); 14d Corbis; 15l Art Archive; 15cd Corbis; 16–17f AKG, London (AKG); 16vk Getty News; 16a Corbis; 17k BAL; 17vd BAL; 18vd Art Archive; 18c Corbis; 18–19 Getty; 19 Corbis; 20vd Corbis; 20–21 Corbis; 21vk Corbis; 21cd Art Archive; 22k Art Archive; 22–23 Deutsche Press Alliance, Germany; 23v Art Archive; 23a WFA; 24vk BAL; 24ck Art Archive; 24d BAL; 25vk Corbis; 25cd Art Archive; 28–29f AKG; 28ak BAL; 28vd BAL; 29vd Art Archive; 29ck BM; 29a AKG; 30–31f AKG; 30vk Art Archive; 30c AKG; 31vd AKG; 31c AKG; 31ak AKG; 32vd Art Archive; 32ck Art Archive; 32–33 AKG; 33vd AKG; 34–35f AKG; 34vd Scala; 34ad AKG; 35vd AKG; 35ad Art Archive; 36–37 Getty; 36k AKG; 38–39f Corbis; 38 Corbis; 39vk Art Archive; 39ad BM; 40–41f AKG; 40cd AKG; 40ak AKG; 41vk Corbis; 41ad Scala; 42vk BAL; 42c AKG; 43vk Scala; 43ak AKG; 43ad Alamy; 44–45 Getty; 44vk AKG; 45vk BAL; 45ad AKG; 46vk Art Archive; 46ad Art Archive; 47vd AKG; 48–49f Corbis; 48k Art Archive; 48vd Art Archive; 49vk BAL; 49ak Scala; 50–51f Art Archive; 50vk Art Archive; 50ad Corbis; 51v Art Archive; 51k Art Archive; 51d Art Archive; 52–53f Art Archive; 52ak Art Archive; 52–53v WFA; 53ak Art Archive; 53ad Art Archive; 54 Getty; 56f Corbis; 56ak BAL; 56vd Corbis; 57 Art Archive; 58vk BAL; 58ad Art Archive; 59k BAL; 59vd WFA; 60vd Swedish National Museum, Sweden; 60a Art Archive; 61vc BAL; 61d Corbis; 62 Corbis; 63 Vladimir Fomin, St Petersburg; 64–65 NGS; 64vk Art Archive; 64c Art Archive; 68–69f Getty; 68ck MEPL; 68d BAL; 69vk Art Archive; 69cd Corbis; 70vd Corbis; 71vd Corbis; 71ak Getty; 71ad Corbis; 72–73f Scala; 72vk Art Archive; 73cd Corbis; 74vd Art Archive; 74ck Art Archive; 74–75 British Library (BL); 75vd AKG; 76vd Getty; 76cd BL; 76a Corbis; 77 Corbis; 78vk BL; 78–79b BL; 79vd Art Archive; 80vk Link, London / Dinodia of India; 80–81 Corbis; 81vk Corbis; 82–83 Alamy; 82vk Corbis; 82a Corbis; 83c Corbis; 83a Corbis; 84–85 Corbis; 84vd Corbis; 84ck Corbis; 84ad Corbis; 86–87 Colin Nicholas, Center for Orang Asli Concerns, Malaysia; 86vk Colin Nicholas, Center for Orang Asli Concerns, Malaysia; 87vk Colin Nicholas, Center for Orang Asli Concerns, Malaysia; 87a Colin Nicholas, Center for Orang Asli Concerns, Malaysia; 88vk Corbis; 88cd Corbis; 88ak Corbis; 90vd Corbis; 90ck BM; 90ad Corbis; 91a Corbis; 92–93f Corbis; 92vk Corbis; 92ad Corbis; 93vc Corbis; 93a Corbis; 94–95 Lonely Planet Images; 94vd Corbis; 94ck BM; 94–95a Corbis; 95 Corbis;
96–97f Corbis; 96vk BAL; 96ak Corbis; 97 Asian Field reproduced with the very kind permission of the artist Antony Gormley and the White Cube Gallery, London / Press Association; 98vk BAL; 98ck BAL; 98ad Corbis; 99vk Art Archive; 99cd Lonely Planet Images; 99ak Getty; 100–101 Getty; 100vd Arctic Photos; 100ck Arctic Photos; 100ak Arctic Photos; 101vk Corbis; 101ck Arctic Photos; 101a Getty; 104–105 Arctic Photos; 104ck Arctic Photos; 105vk Arctic Photos; 105ck Arctic Photos; 105cd WFA; 106ck Seattle Museum of Art / Corbis; 106d Getty; 107vd Seattle Museum of Art / Corbis; 107ak WFA; 108–109 Corbis; 108vk Library of Congress, Washington DC; 108ak Corbis; 108–109a Corbis; 109vk Corbis; 109ad Corbis; 110–111f Corbis; 110vd Corbis; 110c Corbis; 111ck Corbis; 111ad Corbis; 112vk Corbis; 112cd Corbis; 112ak Corbis; 113vk Corbis; 113vd Ardea; 113a Corbis; 114–115 Art Archive; 114vk Art Archive; 114vd Art Archive; 114a BM; 115 WFA; 116–117 Corbis; 116vd Justin Kerr / MAYAVASE, New York; 116ck Corbis; 116a Art Archive; 117a Art Archive; 118–119 Getty; 118vd Corbis; 118ak Corbis; 119vd Getty; 119c Alamy; 119ak Corbis; 120–121f Art Archive; 120vk Art Archive; 120ck Art Archive; 120a Art Archive; 121v WFA; 121ad Art Archive; 122–123f Getty; 122a Still Pictures; 123 Still Pictures; 124–125f Corbis; 124 Corbis; 125v Corbis; 126vd NGS; 126a NGS; 130–131 Still Pictures; 130ck Associated Press; 130ad Panos Pictures; 131v BM; 131a Corbis; 132–133 Corbis; 132ck Corbis 132ad Corbis; 133c BM; 133vd Corbis; 134 Corbis; 134c Corbis; 136–137 Corbis; 136k WFA; 136vd Alamy; 137a Alamy; 137cd Alamy; 140–141f NGS; 140k AKG; 140–141 Corbis; 141v Corbis; 142–143f Art Archive; 142 Art Archive; 142ad Art Archive; 143vk Art Archive; 144–145f Art Archive; 144k AKG; 144ad Art Archive; 145v Art Archive; 146ck Corbis; 146–147 Corbis; 148–149 WFA; 148ck BAL; 148cd Corbis; 149vk BAL; 149a BAL; 150–151 Alamy; 152–153 Alamy

Viršeliai: (pirmas viršelis) Kimbajų pomirtinė kaukė, Kolumbija, ~600–1100; Britų muziejus; (antras viršelis) Aborigenų piešinys medžio žievėje, Australija; Britų muziejus

*

Dievai, dvasios ir didvyriai iš viso pasaulio

*

Intriguojančios temos, amžinosios tiesos,
patrauklūs personažai

*

Vaizdingas ir įtaigus pasakojimas

*

Įspūdingos ritualų ir apeigų nuotraukos

*

Puikios senovės meno kūrinių reprodukcijos,
spalvingi piešiniai ir žemėlapiai

*

DS-MAX

ISBN 9955-21-001-X
9 789955 210016